

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

VELIKO VIJEĆE

PREDMET MURŠIĆ protiv HRVATSKE

(Zahtjev br. 7334/13)

PRESUDA

STRASBOURG

20. listopada 2016. godine

Ova je presuda konačna, ali može biti podvrgnuta uredničkim izmjenama.

U predmetu Muršić protiv Hrvatske,

Europski sud za ljudska prava, zasjedajući u Velikom vijeću u sastavu:

Guido Raimondi, *Predsjednik*,

András Sajó,

Luis López Guerra,

Mirjana Lazarova Trajkovska,

Angelika Nußberger,

Kristina Pardalos,

Vincent A. De Gaetano,

Paulo Pinto de Albuquerque,

Paul Mahoney,

Aleš Pejchal,

Krzysztof Wojtyczek,

Faris Vehabović,

Ksenija Turković,

Jon Fridrik Kjølbro,

Yonko Grozev,

Armen Harutyunyan,

Pauliine Koskelo, *suci*,

i Roderick Liddell, *Tajnik*,

Nakon vijećanja zatvorenog za javnost 6. siječnja i 23. lipnja 2016. godine,

Donosi sljedeću presudu koja je usvojena posljednjeg navedenog datuma:

POSTUPAK

1. Postupak u ovome predmetu pokrenut je temeljem zahtjeva (br. 7334/13) protiv Republike Hrvatske što ga je 17. prosinca 2012. godine hrvatski državljanin g. Kristijan Muršić („podnositelj zahtjeva”) podnio Sudu na temelju članka 34. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda („Konvencija”).

2. Podnositelja zahtjeva, kojem je odobrena pravna pomoć, zastupao je g. Z. Vidović, odvjetnik iz Varaždina. Hrvatsku Vladu („Vlada”) zastupala je njezina zastupnica gđa. Š. Stažnik.

3. Podnositelj zahtjeva posebice je tvrdio, pozivajući se na članak 3. Konvencije, da su uvjeti njegovog boravka u zatvoru bili neprikladni, prvenstveno zbog nedostatka osobnog prostora.

4. Zahtjev je dodijeljen Prvom odjelu Suda (pravilo 52. stavak 1. Poslovnika Suda). Dana 8. listopada 2013. godine predsjednik Prvog odjela odlučio je Vladu obavijestiti o zahtjevu. Dana 12. ožujka 2015. godine Vijeće tog Odjela, zasjedajući u sastavu Isabelle Berro, Predsjednica,

Khanlar Hajjiyev, Julia Laffranque, Linos-Alexandre Sicilianos, Erik Møse, Ksenija Turković i Dmitry Dedov, suci, i Søren Nielsen, tajnik odjela, donijelo je presudu. Vijeće je jednoglasno utvrdilo da je prigovor temeljem članka 3. Konvencije dopušten dok je ostatak zahtjeva nedopušten. Odlukom većine presudilo je da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije. Suprotstavljeno mišljenje suca Sicilianosa priloženo je presudi.

5. Dana 10. lipnja 2015. godine podnositelj zahtjeva zatražio je da se predmet uputi Velikom vijeću u skladu s člankom 43. Konvencije. Odbor Velikog vijeća prihvatio je taj zahtjev 6. srpnja 2015. godine.

6. Sastav Velikog vijeća određen je u skladu s odredbama članka 26. stavaka 4. i 5. Konvencije i pravila 24. Poslovnika Suda. Na završnom vijećanju suce zamjenike, Krzysztofa Wojtyczeka i Pauliinu Koskelo, zamijenili su Işıl Karakaş i Egidijus Kūris, koji nisu bili u mogućnosti sudjelovati u daljnjem razmatranju predmeta (pravilo 24. stavak 3.).

7. Podnositelj zahtjeva i Vlada podnijeli su očitovanja (pravilo 59. stavak 1.) o osnovanosti predmeta. Osim toga, zajednički komentari treće strane primljeni su od Observatoire international des prisons – section française (OIP-SF), Ligue belge des droits de l’homme (LDH) i Réseau européen de contentieux pénitentiaire (RCP). Dodatni komentari treće strane primljeni su od Dokumentacijskog centra „L’altro diritto onlus”. Predsjednik je 7. i 20. listopada 2015. godine dozvolio trećim stranama miješanje u pisani postupak (članak 36. stavak 2. Konvencije i pravilo 44. stavak 3.).

8. Javna rasprava održana je 6. siječnja 2016. godine u Zgradi ljudskih prava u Strasbourgu (pravilo 59. stavak 3.).

Pred Sudom su se pojavili:

(a) *za Vladu*

- Gđa. Š. STAŽNIK, zastupnica Republike Hrvatske
pred Europskim sudom za ljudska prava, *zastupnica,*
- G. A. MOSTOVAC, Ured zastupnika
Republike Hrvatske pred Europskim sudom za
ljudska prava,
- Gđa. M. KONFORTA, Ured zastupnika
Republike Hrvatske pred Europskim sudom za
ljudska prava,
- Gđa. M. BARIĆ, Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa,
Voditeljica odjela, *savjetnici;*

(b) *za podnositelja zahtjeva*

- G. Z. VIDOVIĆ, odvjetnik, *zastupnik,*
- Gđa. A. VIDOVIĆ, odvjetnica, *savjetnica.*

Sud je saslušao obraćanja g. Vidovića i gđe. Stažnik, kao i odgovore g. Vidovića i g. Mostovca na pitanja sudaca.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI PREDMETA

9. Podnositelj zahtjeva rođen je 1987. godine i živi u Kuršancu.

A. Pozadina predmeta

10. U presudi Županijskog suda u Čakovcu od 19. lipnja 2008. godine, koju je potvrdio Vrhovni sud Republike Hrvatske 3. veljače 2009. godine, podnositelj zahtjeva osuđen je na dvije godine zatvora zbog razbojništva.

11. Općinski sud u Čakovcu osudio ga je 2. srpnja 2010. godine na godinu dana zatvora zbog teške krađe, što je potvrđeno od strane Županijskog suda u Čakovcu 3. studenoga 2010. godine.

12. Temeljem zahtjeva podnositelja zahtjeva, 26. kolovoza 2011. godine izvanraspravno vijeće Županijskog suda u Čakovcu uzelo je u obzir te dvije osude te ga osudilo na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od dvije godine i jedanaest mjeseci.

B. Uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u Zatvoru u Bjelovaru

13. Podnositelj zahtjeva premješten je 16. listopada 2009. godine iz poluotvorenog režima Kaznionice u Turopolju u Zatvor u Bjelovaru na izdržavanje kazne zatvora koju je 19. lipnja 2008. godine prvotno izrekao Županijski sud u Čakovcu (vidi prethodni odlomak 10.). Razlog za premještanje, kako je navedeno u izvješću Kaznionice u Turopolju, bilo je neprimjereno ponašanje podnositelja zahtjeva i prijetnje da će pobjeći.

14. Podnositelj zahtjeva ostao je u Zatvoru u Bjelovaru do 16. ožujka 2011. godine kada je premješten u Zatvor u Varaždinu prema odluci Ministarstva pravosuđa, Uprave za zatvorski sustav, od 11. ožujka 2011. godine.

15. Prema navodima podnositelja zahtjeva, tijekom svog boravka u Zatvoru u Bjelovaru bio je smješten u prenapučenim sobama. Posebice je tvrdio da je u razdoblju od ukupno od pedeset dana raspolagao sa manje od 3 kvadratna metra (m²) osobnog prostora, uključujući razdoblje od dvadeset i sedam uzastopnih dana. Bilo je i nekoliko odvojenih razdoblja u kojima mu je dodijeljeno između 3 do 4 m² osobnog prostora u sobama (vidi odlomak 17. u nastavku).

16. Podnositelj zahtjeva nadalje je tvrdio da su sobe u kojima je bio smješten bile loše održavane, vlažne, prljave i nedovoljno opremljene ormarićima i stolicama za sve zatvorenike. Sanitarni čvor je bio u istoj prostoriji koja je predviđena kao životni prostor i od kojeg nije bio potpuno odvojen. Sanitarni čvor je bio oko pola metra udaljen od stola za blagovanje te se osjećao konstantan smrad u sobi. Štoviše, on nije dobio nikakvu priliku da radi u zatvoru i općenito mu nije bio pružen dovoljan pristup rekreacijskim i obrazovnim aktivnostima. Zatvorenicima je bilo omogućeno slobodno kretanje izvan zaključanog dijela zatvora tri sata dnevno između 16:00 i 19:00 sati, a sadržaji izvan soba bili su neprikladni i nedovoljni, posebice s obzirom na to da je postojalo samo otvoreno dvorište za rekreaciju. Prehrana je bila loša i higijenski uvjeti su bili neprikladni, osobito zbog toga što nužnik nije bio odvojen od prostorije predviđene kao životni prostor. Zatvorenici nisu imali dovoljan pristup toploj vodi i bilo im je dopušteno da se tuširaju samo jednom ili ponekad tri puta tjedno.

17. Prema navodima Vlade, za vrijeme boravka u Zatvoru u Bjelovaru podnositelj zahtjeva imao je na raspolaganju u prosjeku 3,59 m² osobnog prostora. Bio je smješten u četiri različite sobe, čiji su uvjeti navedeni u tablici u nastavku.

Mjere soba ukazuju na njihovu ukupnu veličinu (kako je navela Vlada), a oduzima se sanitarni čvor unutar sobe (na temelju metodologije navedene u odlomku 114. u nastavku). Taj se izračun temelji na približnoj mjeri sanitarnog čvora (1,9 m²) prema tlocrtima Zatvora u Bjelovaru, koje je Vlada dostavila Sudu i koje podnositelj zahtjeva nije osporio.

Br. sobe	Razdoblje boravka u zatvoru	Ukupan broj zatvorenika	Ukupna površina u kvadratnim metrima	Osobni prostor u kvadratnim metrima	Površina izuzev sanitarnog čvora u kvadratnim metrima	Osobni prostor u kvadratnim metrima
1/O	16.10.-15.11.2009.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
1/O	16.11.-19.11.2009.	5	19,7	3,94	17,8	3,56
1/O	20.11.2009.-05.02.2010.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
1/O	06.02.-08.02.2010.	5	19,7	3,94	17,8	3,56
1/O	09.02.-10.04.2010.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
1/O	11.04.-20.04.2010.	5	19,7	3,94	17,8	3,56

8/O	21.04.2010	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	22.04.- 29.04.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	30.04.- 02.05.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	03.05.- 05.05.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	06.05.- 07.05.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	08.05.- 09.05.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	10.05.- 25.05.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	26.05.2010	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	27.05.- 02.06.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	03.06.- 04.06.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	05.06.- 16.06.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	17.06.- 19.06.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	20.06.- 30.06.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	01.07.- 02.07.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	03.07.- 05.07.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	06.07.- 17.07.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	18.07.- 13.08.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
14.08.-17.08.2010. Razdoblje provedeno u zatvorskoj bolnici						
8/O	18.08.- 26.08.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	27.08.- 30.08.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
4/O	31.08.- 02.09.2010.	8	22,36	2,80	20,46	2,55
4/O	03.09.2010	7	22,36	3,19	20,46	2,92
8/O	04.09.- 06.09.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	07.09.2010	4	22,88	5,72	20,98	5,24
8/O	08.09.- 16.09.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19

8/O	17.09.2010	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	18.09.2010	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	19.09.- 01.10.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	02.10.- 05.10.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/I	06.10.- 07.10.2010.	5	22,18	4,44	20,28	4,05
8/I	08.10.- 19.10.2010.	4	22,18	5,55	20,28	5,07
8/I	20.10.- 21.10.2010.	3	22,18	7,39	20,28	6,76
8/I	22.10.- 23.10.2010.	4	22,18	5,55	20,28	5,07
8/I	24.10.- 25.10.2010.	5	22,18	4,44	20,28	4,05
8/I	26.10.- 28.10.2010.	6	22,18	3,70	20,28	3,38
8/I	29.10.- 30.10.2010.	5	22,18	4,44	20,28	4,05
8/I	31.10.- 04.11.2010.	6	22,18	3,70	20,28	3,38
4/O	05.11.2010	6	22,36	3,73	20,46	3,41
4/O	06.11.- 09.11.2010.	5	22,36	4,47	20,46	4,09
4/O	10.11.- 13.11.2010.	6	22,36	3,73	20,46	3,41
4/O	14.11.- 18.11.2010.	7	22,36	3,19	20,46	2,92
4/O	19.11.- 26.11.2010.	8	22,36	2,80	20,46	2,55
4/O	27.11.- 30.11.2010.	7	22,36	3,19	20,46	2,92
8/O	01.12.- 03.12.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	04.12.- 09.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	10.12.- 12.12.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	13.12.- 21.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	22.12.- 24.12.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	25.12.- 31.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	01.01.-	6	22,88	3,81	20,98	3,49

	16.01.2011.					
8/O	17.01.- 25.01.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	26.01.- 27.01.2011.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	28.01.- 23.02.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	24.02.- 25.02.2011.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	26.02.- 28.02.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	01.03.- 15.03.2011.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	16.03.2011.	6	22,88	3,81	20,98	3,49

18. Nadalje, Vlada je objasnila da je svaka soba u kojoj je podnositelj zahtjeva bio smješten imala prozore koji omogućuju ulazak prirodnog svjetla i svježeg zraka. Umjetno svjetlo također je bilo osigurano i sve su sobe bile grijane pomoću sustava centralnog grijanja i opremljene komunikacijskim sustavom koji omogućuje zatvorenicima da se odmah obrate zatvorskom osoblju u slučaju potrebe. Sve su sobe imale nužnik potpuno odvojen od životnog prostora i opremljen vlastitim ventilacijskim sustavom. Sve su sobe imale izravan pristup pitkoj vodi. Sobe su bile konstantno održavane, te su provedeni određeni nužni radovi na rekonstrukciji i poboljšanju objekata 2007. godine, u srpnju 2009. godine, od svibnja do srpnja 2010. godine, kao i 2011. godine, 2012. i 2013. godine. Nadalje, zatvorenici su imali sve potrebne higijenske i sanitarne pogodnosti. To je uključivalo tuširanje tri puta tjedno i nakon sportskih aktivnosti. Svaki je zatvorenik također redovito dobivao potrebne higijenske potrepštine i sredstva za čišćenje kako bi se sobe držale čistima. Zatvorenici su dobivali čistu krevetninu i prekrivače svakih petnaest dana, ili češće po potrebi. Osim toga, zatvorenicima je osigurana nužna odjeća, iako im je bilo dopušteno da koriste vlastitu odjeću. Prehrana se temeljila na procjeni stručnjaka i kvalitetu hrane su stalno nadgledala nadležna državna tijela. Zatvorenici su dobivali tri obroka dnevno što je udovoljavalo potrebnim prehrambenim zahtjevima, uz nadzor zatvorskog liječnika. Obroci su se mogli uzimati u sobi ili jesti u zajedničkoj prostoriji.

19. Vlada je također objasnila da je zatvorenicima bilo dopušteno slobodno kretanje izvan svojih soba u jutarnjim i popodnevnim satima, te korištenje unutarnjih i vanjskih sadržaja Zatvora u Bjelovaru. To je posebice uključivalo dva sata vježbanja na zraku, te dodatno slobodno kretanje izvan soba unutar zatvora između 16:00 i 19:00 sati. Konkretno, tijekom uobičajenog svakodnevnog režima, zatvorenici bi se budili u 7:00 sati radnim danom i u 7:30 sati vikendom i praznicima. Potom bi obavili

jutarnju higijenu, pospremili svoje krevete i doručkovali, nakon čega je uslijedilo jutarnje čišćenje sobe. Nakon toga je bilo određeno slobodno vrijeme do 13:00 sati, kada su imali priliku sudjelovati u brojnim aktivnostima. Nakon slobodnog vremena uslijedio je ručak koji se posluživao između 13:00 i 14:00 sati. Razdoblje nakon ručka najčešće je ostavljeno za različite grupne aktivnosti te sastanke s odvjetnicima i zatvorskim osobljem. Između 16:00 i 19:00 sati sva vrata soba bi se ponovno otvorila, omogućujući zatvorenicima da se kreću unutar zatvora i da koriste zatvorske prostorije kako su smatrali prikladnim. Večera se posluživala od 19:00 sati, nakon čega je slijedilo večernje pospremanje i čišćenje soba i drugih prostorija u zatvoru.

20. Vlada je tvrdila da je Zatvor u Bjelovaru bio opremljen prostorom za rekreaciju koje se nalazilo u dvorištu zgrade, i koji je, osim asfaltiranih dijelova, uključivao i travnjak. Površina dvorišta iznosila je 305 m². Postojao je i izravan pristup pitkoj vodi i umjetnoj rasvjeti, kao i zaštiti od nepovoljnih vremenskih uvjeta koja je bila dostupna u rekreacijskom području. Teretana je bila otvorena od 8:00 do 12:30 sati, te između 14:00 i 18:00 sati, dok je košarkaško igralište bilo otvoreno radnim danom između 15:00 i 16:00 sati te vikendom ujutro i popodne. Rekreacijsko područje bilo je također opremljeno badmintonom i stolovima za stolni tenis. Zatvorenici su mogli posuđivati knjige i koristiti druge usluge knjižnice u Bjelovaru, koje su bile redovito dostupne u zatvoru. Uprava zatvora organizirala je i vjerske obrede i kontakte s kulturnim i vjerskim udrugama. Svaka je soba bila opremljena kabelskom televizijom koja se mogla gledati između 7:00 i 23:00 sata tijekom radnog tjedna, te između 7:30 i 24:00 sata vikendom i praznicima. Sobe su bile opremljene i radio prijemnicima, te je postojala mogućnost posuđivanja i gledanja filmova iz kolekcije koja je bila dostupna u Zatvoru u Bjelovaru. Osim toga, zatvorenici su imali mogućnost družiti se igrajući društvene igre. Postojala je i prostorija za bračne posjete i zatvorenici su imali mogućnost dobiti razne stvari izvan zatvora. Zatvor u Bjelovaru nudio je i mogućnost obrazovanja u zatvoru, ali je podnositelj zahtjeva odlučio da ne želi koristiti tu mogućnost. Rad u zatvoru uz naknadu bio je dostupan sukladno ekonomskim mogućnostima koje su u to vrijeme bile ograničene zbog opće gospodarske krize. Postojala je mogućnost rada izvan zatvora, ali zbog prijašnjih prijetnji bijegom podnositelja zahtjeva i zbog njegovog neprikladnog ponašanja u zatvoru on nije ispunjavao uvjete za tu mogućnost. Tijekom svog boravka u Zatvoru u Bjelovaru, podnositelj zahtjeva redovito je primao liječničku pomoć. Četiri puta se susreo sa svojom obitelji tijekom suđenja za drugo kazneno djelo u Čakovcu i bilo mu je dopušteno da razgovara 20 minuta tjedno s njima preko telefona uz dodatnih deset minuta tijekom praznika.

21. Vlada je potkrijepila svoje tvrdnje fotografijama snimljenim 2007., 2010. i 2011. godine u kontekstu renoviranja zatvora te posjeta raznih dužnosnika zatvoru, zatim tlocrtima i ostalom relevantnom dokumentacijom

koja se odnosi na raspoložive objekte Zatvora u Bjelovaru, te na zdravstvenu zaštitu i prehranu podnositelja zahtjeva.

C. Prigovori podnositelja zahtjeva na uvjete u zatvoru

22. Podnositelj zahtjeva podnio je putem odvjetnika, upravi Zatvora u Bjelovaru 24. ožujka 2010. godine zahtjev za premještaj u Zatvor u Varaždinu zbog osobnih i obiteljskih razloga.

23. Dana 26. travnja 2010. godine, žalio se Upravi za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa općenito na postupanje uprave Zatvora u Bjelovaru, navodeći da mu nikada nisu dali priliku da se sastane sa mjerodavnim dužnosnicima, da je njegov zahtjev za premještaj bio zanemaren te da je zatvorska hrana bila neprikladna.

24. Dana 6. svibnja 2010. godine podnositelj zahtjeva podnio je svoj zahtjev za premještaj u Zatvor u Varaždinu, navodeći osobne i obiteljske razloge, posebice nedostatak financijskih sredstava svoje obitelji, zbog čega im je bilo teško posjetiti ga.

25. Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa je 14. srpnja 2010. godine odgovorila na prigovore podnositelja zahtjeva utvrdivši da su neosnovani u svakom pogledu. Istaknula je kako mu je dano dovoljno prilika da ostvari kontakt sa svojom obitelji putem telefona i tijekom prisustvovanja sudskoj raspravi u ožujku, travnju i srpnju 2010. godine u kaznenom postupku koji se vodio protiv njega, da nije bio angažiran za bilo kakav rad jer nije postojao dovoljan broj radnih mjesta u Zatvoru u Bjelovaru, da je imao sedam sastanaka s upraviteljem zatvora i dvadeset i pet sastanaka s raznim drugim službenicima Zatvora u Bjelovaru, te da je hrana bila pripremljena u dogovoru sa stručnjacima i da je zatvorsku prehranu stalno nadzirao zatvorski liječnik.

26. Podnositelj zahtjeva je 24. kolovoza 2010. godine prigovorio uvjetima svog boravka u zatvoru sutkinji izvršenja Županijskog suda u Bjelovaru. Istaknuo je da je u središtu njegovih pritužbi bila njegova želja da bude prebačen u drugi zatvor bliži njegovoj obitelji. Također je prigovorio, posebice, da nije dobio odgovor na svoj zahtjev za rad u zatvoru. Boravio je u zatvoru s još sedam zatvorenika u sobi br. 8 koja je bila ukupne veličine 18 m² te je bila neprikladno opremljena i održavana. Higijenski uvjeti bili su loši, s obzirom da mu je bilo dopušteno da se tušira samo tri puta tjedno.

27. Nakon prigovora podnositelja zahtjeva, sutkinja izvršenja zatražila je detaljno izvješće od Zatvora u Bjelovaru o uvjetima njegovog boravka u zatvoru.

28. Nakon zaprimanja mjerodavnog izvješća i osobnog saslušanja podnositelja zahtjeva, sutkinja izvršenja odbila je 7. listopada 2010. godine njegove prigovore kao neosnovane. Posebice je utvrdila kako je podnositelj zahtjeva imao na raspolaganju dovoljno osobnog prostora, s obzirom da je

istovremeno još četvero ljudi bilo smješteno s njim u istoj sobi. Sutkinja izvršenja također je utvrdila kako je podnositelj zahtjeva imao dostatne higijenske i sanitarne uvjete, te kako nije bio angažiran za rad u zatvoru jer takve mogućnosti nisu postojale za sve zatvorenike u Zatvoru u Bjelovaru.

29. Podnositelj zahtjeva je 15. listopada 2010. godine uložio žalbu protiv odluke sutkinje izvršenja izvanraspravnom vijeću Županijskog suda u Bjelovaru, navodeći kako je pogriješila u svojim činjeničnim utvrđenjima, jer je u sobi br. 8 bilo smješteno do osam zatvorenika.

30. Izvanraspravno vijeće Županijskog suda u Bjelovaru odbilo je 21. listopada 2010. godine žalbu podnositelja zahtjeva kao neosnovanu, potvrdivši obrazloženje sutkinje izvršenja. Također je objasnilo kako je potreban standard za osobni prostor na temelju Zakona o izvršavanju kazne zatvora, odnosno 4 m², bio preporučeni minimalni standard koji bi se u načelu trebao poštovati, ali da nema automatskog kršenja prava zatvorenika ako se takav standardna privremeno ne poštuje. S obzirom na činjenicu da je smanjenje osobnog prostora podnositelja zahtjeva u sobi br. 8 bilo samo privremeno, izvanraspravno vijeće smatralo je kako nije došlo do povrede njegovih prava.

31. Podnositelj zahtjeva uložio je 5. studenog 2010. godine žalbu Županijskom sudu u Bjelovaru na odluku izvanraspravnog vijeća. Tvrdio je da je u prvih šest mjeseci od njegova dolaska u Zatvor u Bjelovaru boravio u sobi br. 1, veličine 17,13 m², u kojoj je bilo smješteno ukupno šest zatvorenika. Zatim je proveo mjesec dana u sobi br. 8 na prvom katu sa šest zatvorenika, koja je bila veličine 17,13 m². Zatim je bio smješten u drugu sobu, također s oznakom „soba br. 8”, koja je ponovno bila veličine 17,13 m², u kojoj je proveo šest mjeseci s osam zatvorenika. U vrijeme podnošenja njegove žalbe bio je smješten u sobi br. 4 sa šest zatvorenika.

32. Podnositelj zahtjeva podnio je 20. studenog 2010. godine ustavnu tužbu Ustavnom sudu Republike Hrvatske, pozivajući se na članak 14. stavak 2. (jednakost pred zakonom), članak 26. (jednakost pred tijelima države), i članak 29. (pravo na pošteno suđenje) Ustava Republike Hrvatske, općenito prigovorivši nedostatku osobnog prostora i prilikama za rad u Zatvoru u Bjelovaru. Također se pozvao na članak 74. stavak 3. Zakona o izvršavanju kazne zatvora koji jamči prikladan osobni prostor zatvorenicima i tvrdio je kako u njegovom slučaju nije bila poštivana navedena odredba.

33. Podnositelj zahtjeva podnio je 26. studenog 2010. godine pritužbu Pučkom pravobranitelju u kojem navodi kako mu nije odobren premještaj u zatvor koji je bliži njegovoj obitelji, te je općenito naveo kako su uvjeti njegovog boravka u zatvoru bili neprikladni.

34. U međuvremenu, u studenome 2010. godine podnositelj zahtjeva pridružio se grupi zatvorenika koji su uložili prigovor sutkinji izvršenja na neprikladne opće uvjete u Zatvoru u Bjelovaru.

35. Dopisom od 7. prosinca 2010. godine Pučki pravobranitelj pozvao je podnositelja zahtjeva da dodatno potkrijepi svoju pritužbu.

36. Podnositelj zahtjeva odgovorio je na taj zahtjev 21. prosinca 2010. godine, navodeći kako sutkinja izvršenja i izvanraspravno vijeće Županijskog suda u Bjelovaru nikada nisu propisno razmotrili njegove prigovore, te kako mu nije odobreno 4 m² osobnog prostora u zatvoru kako je propisano Zakonom o izvršavanju kazne zatvora.

37. U ožujku 2011. godine podnositelj zahtjeva posjetio je psihijatra koji je utvrdio da je podnositelj zahtjeva bio frustriran svojim zatočeništvom i nemogućnošću da vidi svoju obitelj.

38. Pučki pravobranitelj odgovorio je 12. travnja 2011. godine na pismo podnositelja zahtjeva kako, prema dostupnim informacijama, njegov smještaj u Zatvoru u Bjelovaru nije ispunio zahtjeve prikladnog osobnog prostora na temelju Zakona o izvršavanju kazne zatvora. Pučki pravobranitelj također je istaknuo kako je soba u kojoj je podnositelj zahtjeva boravio bila renovirana 2010. godine, te kako je udovoljavala svim higijenskim i zdravstvenim standardima. Pučki pravobranitelj također je istaknuo da, baš kao i devedeset i dva ostala zatvorenika, podnositelj zahtjeva nije bio angažiran za rad u zatvoru jer nije postojao dovoljan broj radnih mjesta za sve zatvorenike.

39. Ustavni sud Republike Hrvatske odbacio je 5. lipnja 2012. godine ustavnu tužbu podnositelja zahtjeva (vidi prethodni odlomak 32.) kao nedopuštenu zbog njezine očite neosnovanosti. Mjerodavni dio odluke glasi:

„U ustavnoj tužbi podnositelj nije pokazao da Županijski sud u Bjelovaru u postupanju ili pri donošenju odluke nije poštovao odredbe ustava o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, odnosno da je proizvoljno protumačio mjerodavne odredbe zakona ili drugih propisa. Ustavni sud stoga ocjenjuje da konkretan slučaj ne otvara pitanje ostvarenja ustavnih prava podnositelja. Stoga ne postoji ustavnopravna bit stvari o kojoj bi Ustavni sud odlučivao ...”

40. Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske uručena je zastupniku podnositelja zahtjeva 18. lipnja 2012. godine.

II. MJERODAVNO DOMAĆE PRAVO I PRAKSA

A. Mjerodavno domaće pravo

1. Ustav Republike Hrvatske

41. Mjerodavne odredbe Ustava Republike Hrvatske („Narodne novine” br. 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010 i 5/2011) glase kako slijedi:

Članak 23.

„Nitko ne smije biti podvrgnut bilo kakvu obliku zlostavljanja ...”

Članak 25.

„Sa svakim se uhićenikom i osuđenikom mora postupati čovječno i poštovati njegovo dostojanstvo.”

42. Mjerodavni dio članka 62. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske („Narodne novine” br. 99/1999, 29/2002, 49/2002) glasi kako slijedi:

„1. Svatko može podnijeti Ustavnom sudu ustavnu tužbu ako smatra da mu je pojedinačnim aktom tijela državne vlasti, tijela jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave ili pravne osobe s javnim ovlastima, kojim je odlučeno o njegovim pravima i obvezama ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela, povrijeđeno ljudsko pravo ili temeljna sloboda zajamčena Ustavom, odnosno Ustavom zajamčeno pravo na lokalnu i područnu (regionalnu) samoupravu (u daljnjem tekstu: ustavno pravo) ...”

2. Zakon o izvršavanju kazne zatvora

43. Mjerodavne odredbe Zakona o izvršavanju kazne zatvora („Narodne novine” br. 128/1999, 55/2000, 99/2000, 129/2000, 59/2001, 67/2001, 11/2002, 190/2003, 76/2007, 27/2008, 83/2009 i 18/2011) glase kako slijedi:

Svrha izvršavanja kazne zatvora**Članak 2.**

„Glavna svrha izvršavanja kazne zatvora jest, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora (u daljnjem tekstu: zatvorenik), njegovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima.”

Temeljna prava i njihova ograničavanja**Članak 3.**

„(1) Zatvorenik uživa zaštitu temeljnih prava utvrđenih Ustavom Republike Hrvatske, međunarodnim ugovorima i ovim Zakonom.

(2) Izvršavanjem kazne zatvora zatvorenika se može ograničiti u temeljnim pravima samo u granicama nužnim za ostvarenje svrhe izvršavanja kazne i u postupku propisanom ovim Zakonom.

(3) Zatvorenika se u pravima smije ograničiti samo iznimno i ako je to prijeko potrebno radi zaštite reda i sigurnosti kaznionice ili zatvora i samih zatvorenika.

(4) Ograničenja temeljnih prava zatvorenika iz ovoga Zakona moraju biti razmjerna razlozima radi kojih se primjenjuju.

Nadležnost za izvršavanje kazne zatvora**Članak 6.**

„(1) Poslovi izvršavanja kazne zatvora u nadležnosti su i djelokrugu Uprave za zatvorski sustav i suca izvršenja. ...”

Zabrana svakoga nezakonitog postupka**Članak 9.**

„(1) Kazna zatvora izvršava se na način koji zatvoreniku jamči poštovanje ljudskog dostojanstva. Zabranjeni su i kažnjivi postupci kojima se zatvorenika podvrgava bilo kakvu obliku mučenja, zlostavljanja ili ponižavanja, te liječničkim ili znanstvenim pokusima.

(2) Zabranjenim postupcima iz stavka 1. ovoga članka poglavito se smatraju postupci koji su nerazmjerni održavanju reda i stege u kaznionicama i zatvorima ili su nezakoniti pa mogu proizvesti trpljenje ili neprimjereno ograničenje temeljnih prava zatvorenika.

Prava zatvorenika**Članak 14.**

„(1) Svaki zatvorenik ima, pod uvjetima predviđenim ovim Zakonom, pravo na:

...

9) boravak na otvorenom prostoru kaznionice, odnosno zatvora najmanje dva sata dnevno ...”

Prigovori**Članak 15.**

„(1) Zatvorenik ima pravo pritužbe na postupak i odluku zaposlenika kaznionice, odnosno zatvora.

(2) Pritužba se podnosi usmeno ili pisanim putem upravitelju kaznionice, odnosno zatvora (u daljnjem tekstu: upravitelj), sucu izvršenja ili Središnjem uredu Uprave za zatvorski sustav [Ministarstva pravosuđa]. ...

(5) Ukoliko zatvorenik podnese pritužbu sucu izvršenja, pritužba će se smatrati zahtjevom za sudsku zaštitu iz članka 17. ovoga Zakona.”

Sudska zaštita protiv postupka i odluke uprave kaznionice, odnosno zatvora**Članak 17.**

„(1) Zatvorenik može podnijeti zahtjev za sudsku zaštitu sucu izvršenja protiv postupka ili odluke kojom se zatvorenika nezakonito prikraćuje ili ograničava u nekom pravu iz ovoga Zakona.

(2) Sudac izvršenja će rješenjem odbiti zahtjev za sudsku zaštitu ako utvrdi da nije osnovan. Ako utvrdi zahtjev osnovanim, sudac izvršenja će rješenjem narediti otklanjanje nezakonitog prikraćivanja ili ograničavanja zatvorenika u pravu. Ako otklanjanje nezakonitosti nije moguće, sudac izvršenja rješenjem će nezakonitost utvrditi i zabraniti njezino ponavljanje.

„(3) Protiv odluke suca izvršenja ... žalbu mogu podnijeti zatvorenik i kaznionica, odnosno zatvor ...”

Smještaj zatvorenika

Članak 74.

„(1) Smještaj zatvorenika treba odgovarati zdravstvenim, higijenskim i prostornim zahtjevima, te klimatskim prilikama.

(2) Zatvorenika se u pravilu smješta u zasebnu prostoriju. Zajednički se mogu smjestiti zatvorenici za koje se pretpostavlja da neće međusobno negativno utjecati. Svakom se zatvoreniku osigurava zasebna postelja. Slobodno vrijeme zatvorenici provode zajedno u prostorijama za dnevni boravak.

(3) Prostorije u kojima borave zatvorenici moraju biti čiste, suhe i dovoljno prostrane. Za svakog zatvorenika u spavaonici mora biti najmanje 4 m² i 10 m³ prostora.

(4) Svaka prostorija u kojoj zatvorenici žive ili rade mora imati dnevno i umjetno svjetlo koje omogućuje čitanje i rad bez smetnji za vid.

(5) Kaznionice i zatvori moraju imati sanitarne uređaje koji omogućuju obavljanje fizioloških potreba u čistim i primjerenim uvjetima kad god to zatvorenici žele.

(6) Pitka voda uvijek mora biti dostupna svakom zatvoreniku.”

Održavanje osobne higijene i čistoće prostorija i drugog prostora

Članak 76.

„(1) Sve prostorije i drugi prostori kaznionice, odnosno zatvora moraju se propisno održavati i redovito čistiti.

(2) Poslove iz stavka 1. ovoga članka obavljaju zatvorenici u trajanju do dva sata na dan bez novčane naknade.

(3) Zatvorenicima se omogućuje svakodnevno pranje tijela. Od zatvorenika se zahtijeva održavanje osobne higijene. Kaznionica, odnosno zatvor osigurat će vodu i toaletni pribor za održavanje osobne higijene i čistoće rublja, odjeće, obuće i posteljine. Nošenje brade, brkova i duge kose može se iznimno ograničiti iz sigurnosnih ili zdravstvenih razloga.

(4) Nadzor nad održavanjem osobne higijene i čistoće obavlja liječnik ili druga osoba medicinske struke.”

Prehrana

Članak 78.

„(1) Zatvoreniku se u pravilnim razmacima osiguravaju odgovarajuće pripremljeni i posluženi obroci koji kakvoćom i količinom zadovoljavaju prehrambene i higijenske standarde, a primjereni su dobi, zdravlju, naravi posla koji obavlja, te prema mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora, njegovim vjerskim i kulturnim zahtjevima. ...”

Zapošljavanje zatvorenika

Članak 80.

„(1) Zatvoreniku se omogućuje rad u skladu s njegovim zdravstvenim sposobnostima, stečenim znanjima i mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora. ...”

Korištenje slobodnog vremena

Članak 96.

„(1) Kaznionica, odnosno zatvor osigurat će prostor i opremu za svrhovito korištenje slobodnog vremena.

(2) Kaznionica, odnosno zatvor organizira različite vrste aktivnosti za zadovoljavanje tjelesnih, duhovnih i kulturnih potreba zatvorenika.

(3) Slobodno vrijeme zatvorenika organizira se u likovnim, tehničkim, glazbenim, literarnim, dramskim, novinarskim, informatičkim i sličnim radionicama, raspravnim klubovima, vježbaonicama i tome slično.

(4) Sadržaj organiziranoga slobodnog vremena određuje se programom izvršavanja.

(5) Zatvoreniku će se prema mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora omogućiti samoorganiziranje slobodnog vremena (hobi) na vlastiti trošak ako to ne narušava sigurnost i red i ne ometa druge zatvorenike. ...”

B. Mjerodavna praksa

44. U periodičnim godišnjim izvješćima između 2009. i 2011. godine Pučki pravobranitelj Republike Hrvatske podnio je izvješće o općem problemu prenapučenosti zatvora u Hrvatskoj, uključujući i u Zatvoru u Bjelovaru, kao jednom od središnjih organizacijskih problema zatvorskog sustava koji je dovodio do većine prigovora i kršenja prava zatvorenika. Pučki pravobranitelj također je primijetio kako su zatvori u pravilu rješavali taj problem pretvaranjem različitih prostorija u spavaonice i sobe za zatvorenike i davanjem veće slobode kretanja unutar zatvora. U izvješćima, Pučki pravobranitelj je stalno isticao potrebu da se na odgovarajući način osiguraju prava zatvorenika kako su zajamčena mjerodavnim domaćim pravom i međunarodnim standardima.

45. U općem izvješću o uvjetima boravka u zatvoru u Hrvatskoj, br. UX-5464/2012 od 12. lipnja 2014., Ustavni sud Republike Hrvatske identificirao je problem prenapučenosti zatvora i uputio nadležna tijela da poduzmu proaktivnije mjere za osiguranje odgovarajućih uvjeta boravka u zatvoru za sve vrste zatvorenika, kako je predviđeno mjerodavnim domaćim pravom i međunarodnim standardima. Mjerodavni dio izvješća glasi kako slijedi:

„Zaključci

13. Ustavni sud napominje da su državne vlasti obvezne donositi djelotvorne normativne i provedbene mjere kojima će osigurati da osoba

lišena slobode boravi u uvjetima koji osiguravaju poštovanje njezinog ljudskog dostojanstva. Unatoč financijskih ograničenja državnog proračuna za kaznenopravni sustav, u uvjetima ekonomske krize, odgovarajuće mjesto u financiranju morala bi imati izgradnja novih zatvorskih kapaciteta u odnosu na druge infrastrukturne investicije unutar sustava zatvora i kaznionica.

13.1. Ustavni sud podsjeća da su osobama koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora ili su u pritvoru/istražnom zatvoru, državna tijela dužna osigurati minimalnu površinu osobnog prostora sukladno propisima ZIKZ-a odnosno pravnim standardima koje je ESLJP postavio u predmetu *Ananyev i drugi protiv Rusije* (presuda od 10. siječnja 2012.). To su: svaki pritvorenik u ćeliji mora imati individualni prostor za spavanje, mora raspolagati s najmanje tri kvadratna metra površine poda, a cjelokupna površina ćelije mora biti takva da dopušta pritvorenicima slobodno kretanje između dijelova namještaja.

...”

III. MJERODAVNI MEĐUNARODNI MATERIJALI

A. Standardi Vijeća Europe po pitanju prenapučenosti zatvora

1. *Europski odbor za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja („CPT”)*

(a) **Obrazloženje uz Konvenciju za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja**

46. Mjerodavni dio Obrazloženja uz Konvenciju za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT/Inf/C (89) 1 [EN]) glasi:

„27. Sudska praksa Europskog suda i Komisije za ljudska prava o članku 3. navodi izvor smjernica za [CPT]. Međutim, aktivnosti Odbora usmjerene su na buduću prevenciju, a ne na primjenu zakonskih uvjeta na postojeće okolnosti. Odbor se ne bi trebao nastojati miješati u tumačenje i primjenu članka 3.”

(b) **Opća izvješća**

47. Mjerodavni dio Prvog općeg izvješća, CPT/Inf (91) 3 [EN], od 20. veljače 1991. godine, glasi:

„47. Četiri važne posljedice proizlaze iz činjenice da „prevencija” predstavlja temelj cijelog nadzornog sustava uspostavljenog Konvencijom.

48. Prvo, CPT mora uvijek razmotriti opće uvjete boravka u zatvoru koji postoje u posjećenim zemljama. Ne mora samo ispitati je li do zlorabe doista došlo ili nije, već mora i obratiti pažnju na one „pokazatelje” ili „rane znakove” koji ukazuju na moguće buduće zlorabe. Na primjer, mora - i to doista i radi - ispitati fizičke uvjete

zatvora (prostor koji je na raspolaganju zatvorenima, rasvjeta i ventilacija, objekti za pranje i obavljanje nužde, prehrana i spavanje, zdravstvena skrb koju pružaju vlasti itd.), kao i socijalne uvjete (na primjer, odnosi s ostalim zatvorenima i osobljem za provedbu zakona, veze s obitelji, socijalnim radnicima, vanjskim svijetom općenito itd.). CPT također obraća pažnju na mjeru u kojoj postoji određena osnovna zaštita od zlostavljanja u posjećenoj zemlji, npr. obavijest o policijskom pritvoru; pristup odvjetniku; pristup liječniku; mogućnosti podnošenja prigovora o zlostavljanju ili uvjetima boravka u zatvoru.

49. Drugo, često se ne mogu razumjeti i ocijeniti uvjeti pod kojima su osobe lišene slobode u određenoj zemlji bez uzimanja tih uvjeta u obzir u njihovom općenitom (povijesnom, socijalnom, gospodarskom) smislu. Iako se ljudsko dostojanstvo mora učinkovito poštovati u svim zemljama strankama Konvencije, pozadina svake od tih zemalja varira i može predstavljati razlike u njihovom odgovoru na pitanja vezana uz ljudska prava. Iz toga slijedi da, kako bi ispunio svoj zadatak prevencije zlorababa, CPT često moraju razmatrati temeljne uzroke općih ili specifičnih uvjeta koji dovode do zlostavljanja.

50. Treća posljedica je blisko povezana s prethodnima. CPT u velikom broju slučajeva - nakon istraživanja uvjeta boravka u zatvoru u određenoj zemlji - možda neće smatrati primjerenim ograničiti se na puko sugeriranje neposrednih ili kratkoročnih mjera (kao što je, na primjer, upravna tužba), ili čak onih mjera poput zakonodavnih poboljšanja. Može smatrati potrebnim preporučiti dugoročne mjere, barem kad god postane svjestan da u zemlji postoje neprihvatljivi uvjeti kao posljedica duboko ukorijenjenih čimbenika koji se ne mogu jednostavno ublažiti sudbenom odlukom ili zakonodavnim odredbama ili pribjegavanjem drugim pravnim tehnikama. U takvim slučajevima, obrazovne i slične dugoročne strategije mogu se pokazati ključnima.

51. Četvrta posljedica proizlazi iz svih prethodno navedenih primjedbi, odnosno da, kako bi CPT učinkovito obavio svoju preventivnu funkciju, mora biti usmjeren na stupanj zaštite koji je veći od onog koji je potvrdio Sud Europske komisije i Europski sud za ljudska prava kada je odlučivao o predmetima koji se tiču zlostavljanja osoba lišenih slobode i uvjeta njihovog boravka u zatvoru.”

48. U dokumentu pod nazivom „Standardi CPT-a” [CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015] CPT je sažeo relevantne standarde koji proizlaze iz njegova općeg izvješća s ciljem „[davanja] unaprijed jasnih naznaka državnim tijelima o svojim stajalištima u pogledu načina na koji je potrebno postupati s osobama lišenim slobode te, u općenitom smislu, poticanja rasprava o takvim pitanjima.” Mjerodavni dio dokumenta koji se odnosi na uvjete boravka u zatvoru glasi (str. 17.-24., bilješke izostavljene):

„II. Zatvori

Izvršavanje kazne zatvora

Izvod iz 2. Općeg izvješća [CPT/Inf (92) 3]

...

46. Prenapučenost zatvora je pitanje koje direktno spada u nadležnost CPT-a. Sve će službe i aktivnosti unutar zatvora trpjeti štetu ukoliko se taj zatvor mora pobrinuti za veći broj zatvorenika nego što je predviđeno; ukupna kvaliteta života u toj ustanovi biti će pogoršana, čak i u značajnoj mjeri. Štoviše, stupanj prenapučenosti u nekom

zatvoru ili u nekom njegovom dijelu može biti toliki da je već po sebi neljudski ili ponižavajući sa fizičke točke gledišta.

47. Zadovoljavajući program aktivnosti (rada, naobrazbe, sporta, itd.) od ključne je važnosti za dobrobit zatvorenika. Ovo vrijedi za sve ustanove, bilo da se radi o osuđenim zatvorenicima ili o onima koji tek čekaju suđenje. CPT je uočio da su aktivnosti u mnogim istražnim zatvorima vrlo ograničene. Organizacija spomenutih aktivnosti u takvim ustanovama – u kojima postoji relativno visok protok zatvorenika – nije jednostavna. Jasno je da se tu uopće ne može govoriti o individualiziranim programima tretmana na način na koji se to može očekivati od neke ustanove za osuđene zatvorenike. Međutim, zatvorenici ne mogu jednostavno biti ostavljeni da tjeđnima, možda čak i mjesecima, čame zatvoreni u svojim sobama, bez obzira kako dobri bili materijalni uvjeti unutar samih soba. CPT smatra da bi trebalo težiti tome da se osigura da zatvorenici u istražnim zatvorima budu u mogućnosti da provedu značajan dio dana (8 sati ili više) izvan svojih soba, uključeni u svrsishodne aktivnosti raznolikog karaktera. Naravno, režimi u ustanovama za osuđene zatvorenike bi trebali biti još povoljniji.

48. Posebno treba napomenuti boravak na otvorenom. Obveza da zatvorenicima bude dozvoljen jedan sat na otvorenom svakoga dana je široko prihvaćena kao osnovna garancija (po mogućnosti, to bi trebalo biti dijelom šireg programa aktivnosti). CPT želi istaći da svi zatvorenici bez izuzetka (uključujući one koji su kažnjeni samicom) moraju imati mogućnost da svakodnevno borave na otvorenom. Također se podrazumijeva da objekti za vježbe na otvorenom moraju biti relativno prostrani i kad god je to moguće da nude zaklon od nepovoljnih atmosferskih uvjeta.

...

50. CPT dodaje da ga posebno brine kada otkrije kombinaciju prenapučenosti, niskog nivoa aktivnosti i neprikladnog pristupa nužniku/prostorijama za tuširanje unutar jedne te iste ustanove. Kumulativni učinak takvih uvjeta može biti krajnje štetan za zatvorenike.

Izvod iz 7. Općeg izvješća [CPT/Inf (97) 10]

12. U toku nekoliko svojih posjeta tijekom 1996. godine CPT se još jednom susreo s problemom prenapučenih zatvora, fenomenom koji predstavlja pošast zatvorskih sustava širom Europe. Prenapučenost se često javlja u naročito akutnoj formi u zatvorima u kojima se smještaju pritvorenici u istražnom postupku (tj. osobe koje čekaju suđenje); međutim, CPT je našao da se u nekim zemljama ovaj problem proširio na cjelokupni zatvorski sustav.

13. Kao što je CPT istaknuo u svom 2. Općem izvješću, prenapučeni zatvori predstavljaju problem koji se neposredno tiče nadležnosti Odbora (vidi CPT/Inf (92) 3, odjeljak 46).

Pretrpan zatvor znači smještaj u skućenim i nehigijenskim uvjetima; nedostatak privatnosti (čak i kad se obavljaju takve osnovne radnje kao što je uporaba nužnika); smanjenje aktivnosti izvan sobe, zato što to daleko nadilazi mogućnosti u smislu raspoloživog osoblja i objekata; preopterećenost zdravstvenih službi; povećanu napetost koja dovodi do većeg stupnja nasilja između zatvorenika i između zatvorenika i osoblja. Ovim se lista ni izdaleka ne iscrpljuje.

CPT je bio prisiljen više nego jednom zaključiti da su štetni učinci pretrpanosti rezultirali neljudskim i ponižavajućim uvjetima zatvaranja.

...

15. Problem prenapučenosti zatvora je dovoljno ozbiljan da bi zahtijevao suradnju na europskom nivou, s ciljem da se osmisle strategije za rješavanje ovog problema. Shodno tome, CPT je sa velikim zadovoljstvom saznao da je rad na ovom problemu nedavno započet u okviru Europskog odbora za probleme kriminaliteta (CDPC). CPT se nada da će uspješnom okončanju ovog posla biti dat prioritet.

Izvod iz 11. Općeg izvješća [CPT/Inf (2001) 16]

...

Prenapučenost zatvora

28. Pojava prenapučenosti zatvora i dalje muči zatvorske ustanove u Europi te ozbiljno narušava napore da se poboljšaju zatvorski uvjeti. Negativni učinci prenapučenosti zatvora već su bili izneseni u prethodnim Općim izvješćima. Budući da se opseg djelovanja CPT-a proširio na cijeli europski kontinent, Odbor je naišao na visoke stope lišavanja slobode i uslijed toga na veliku prenapučenost zatvora. Činjenica da država zatvara tako mnogo svojih građana ne može se uvjerljivo objasniti visokom stopom kriminaliteta; za to je sigurno djelomično odgovoran opći stav pripadnika tijela za provedbu zakona i pravosuđa.

U takvim uvjetima, povećanje financijskih sredstava za zatvorski sustav neće ponuditi rješenje. Umjesto toga, potrebno je preispitati postojeći zakon i praksu koji se odnose na pritvor tijekom suđenja do izricanja presude kao i na raspon mogućnosti izricanja kazne bez lišenja slobode. Upravo se ovakav pristup zagovara u Preporuci br. R (99) 22 Odbora ministara o prenapučenosti zatvora i porastu zatvorske populacije. CPT se iskreno nada da će države članice primjenjivati načela izložena u tom važnom tekstu; primjena ove Preporuke zaslužuje pozoran monitoring Vijeća Europe.”

(c) Osnovni minimalni standard CPT-a za životni prostor u zatvorskim ustanovama

49. Na temelju standarda koji su često korišteni u velikom broju CPT-ovih izvješća o posjetama zemljama, CPT je u studenom 2015. godine odlučio dati jasan iskaz o svojem stajalištu i standardima u vezi s minimalnim životnim prostorom po zatvoreniku. To je bio cilj dokumenta pod nazivom „Životni prostor po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama: Standardi CPT-a” (CPT/Inf (2015) 44 od 15. prosinca 2015.).

50. CPT je objasnio da se ovaj dokument odnosio na obične sobe namijenjene za smještaj zatvorenika, kao i posebne sobe, kao što disciplinske, sigurnosne, izolacijske sobe ili sobe za odvajanje. Međutim, čekaonice ili slične prostorije koje su se koristile u vrlo kratkim razdobljima (kao što su policijske postaje, psihijatrijske ustanove i ustanove za pritvor imigranata) nisu bile obuhvaćene u njemu. S tim u vezi, CPT je naglasio kako minimalni standardi za osobni životni prostor nisu bili jasno definirani i kako se takvi standardi razlikuju prema vrsti ustanove. Isto tako, razlika koju je trebalo napraviti između namjeravane razine popunjenosti predmetnog smještaja, to jest da li se radilo o pitanju smještaja u jednokrevetne ili višekrevetne sobe (sobe za dva do četiri zatvorenika), te kakav je režim ponuđen zatvorenicima.

51. CPT je nadalje istaknuo kako je 1990-ih godina razvio osnovni standard „pravilo palca” za minimalnu veličinu životnog prostora koju zatvorenik treba imati u sobi. Radilo se o 4 m² životnog prostora po zatvoreniku u višekrevetnim sobama, bez sanitarnog čvora unutar sobe. Taj je standard, međutim, bio minimalni standard. Stoga je CPT odlučio promovirati poželjan standard u vezi s višekrevetnim sobama za smještaj do četiri zatvorenika dodavanjem 4 m² po dodatnom zatvoreniku minimalnom životnom prostoru od 6 m² životnog prostora za jednokrevetnu sobu.

52. S obzirom na razliku između minimalnih standarda i pitanja nečovječnog i ponižavajućeg postupanja, CPT je objasnio:

„19. Europski sud za ljudska prava zaprima sve veći broj pritužbi zatvorenika koji tvrde da su smješteni u nečovječnim ili ponižavajućim uvjetima, da moraju dijeliti sobe s velikim brojem drugih zatvorenika, što im ostavlja vrlo malo životnog prostora. Sud je, u svojim presudama, dužan odlučiti predstavlja li držanje zatvorenika u sobama koje nude vrlo ograničen životni prostor po osobi (obično manje od 4 m²) povredu članka 3. ili ne.

20. Uloga CPT-a, kao preventivnog nadzornog tijela, razlikuje se. Njegova odgovornost ne podrazumijeva presuđivanje predstavlja li određena situacija nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje u smislu članka 3. Europske konvencije. Međutim, tijekom svojih posjeta Odbor je bio suočen sa zatvorskim uvjetima koji su bili nepojmljivi i koji su, kako je opisano u jednom izvješću o posjeti, „uvreda civiliziranom društvu”. Dakle, u brojnim izvješćima o posjetama Odbor je naveo da se može smatrati da promatrani uvjeti u vrlo prenapučenim zatvorima predstavljaju „nečovječno i ponižavajuće postupanje”.

21. CPT nikada nije smatrao da se njegovi standardi u pogledu veličine soba trebaju smatrati apsolutnim. Drugim riječima, ne zauzima automatski stajalište da se blaže odstupanje od njegovih minimalnih standarda može samo po sebi smatrati nečovječnim i ponižavajućim postupanjem prema zatvorenicima, ako se mogu pronaći drugi, ublažavajući, čimbenici, kao što je, posebice, činjenica da zatvorenici mogu provesti znatnu količinu vremena svaki dan izvan svojih soba (u radionicama, na nastavi ili baveći se drugim aktivnostima). Unatoč tome, čak i u takvim slučajevima, CPT i dalje preporuča da se treba pridržavati minimalnog standarda.

22. S druge strane, da bi Odbor mogao reći da se uvjeti boravka u zatvoru mogu smatrati nečovječnim i ponižavajućim postupanjem, sobe ili moraju biti izuzetno prenapučene ili, kao u većini slučajeva, kombinirati niz negativnih elemenata, kao što su nedovoljan broj kreveta za sve zatvorenike, loša higijena, zaraženost nametnicima, nedovoljna ventilacija, grijanje i svjetlo, nedostatak sanitarnog čvora u sobi te posljedično korištenje kanti ili posuda za obavljanje nužde. U stvari, vjerojatnost da je zatvor jako prenapučen, ali istovremeno dobro provjetren, čist i opremljen dovoljnim brojem kreveta iznimno je mala. Stoga nije čudno što CPT često nabraja čimbenike koji predstavljaju grozne uvjete boravka u zatvoru, umjesto da samo ukazuje na neprikladan životni prostor. Osim toga - ali nipošto u svakom slučaju - CPT uzima u obzir druge čimbenike koji nisu izravno povezani s uvjetima pri ocjenjivanju određene situacije. Ti čimbenici uključuju malo vremena provedenog izvan sobe i općenito loš režim; manjak vježbi na otvorenom; uskraćivanje kontakata s rodbinom u trajanju od nekoliko godina itd.

23. Prilog ovom dokumentu sadrži neiscrpni popis čimbenika (osim iznosa životnog prostora po zatvoreniku) koje treba uzeti u obzir prilikom procjene uvjeta boravka u zatvoru.

Zaključak

24. Ovaj dokument nastoji dati smjernice praktičarima i drugim zainteresiranim strankama, tako da jasno navedu minimalne standarde CPT-a u vezi sa stambenim prostorom za zatvorenike u određenoj sobi. U konačnici, na sudovima je da odluče je li određena osoba pretrpjela patnju koja je dosegla prag nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja u smislu članka 3. Konvencije, uzimajući u obzir sve vrste čimbenika, uključujući i osobnu građu pojedinca. Broj raspoloživih kvadratnih metara po osobi je samo jedan čimbenik, iako često vrlo značajan ili čak presudan.

25. CPT je dosljedno kritizirao uvjete u kojima zatvorenicima ostaje manje od 4 m² po osobi u višekrevetnim sobama, ili jednokrevetne sobe manje od 6 m² (u oba slučaja bez pridodanog sanitarnog čvora), a vlasti su redovito pozivane da prošire (ili prestaju koristiti) jednokrevetne sobe ili da smanje broj zatvorenika u višekrevetnim sobama. CPT očekuje da će se ovi minimalni standardi životnog prostora sustavno primjenjivati u svim zatvorskim ustanovama u državama članicama Vijeća Europe, te se nada da će se sve više i više zemalja nastojati pridržavati „poželjnih” standarda CPT-a za višekrevetne sobe.”

53. U Prilogu predmetnom dokumentu CPT je naveo da se sljedeći nepotpuni popis čimbenika treba uzeti u obzir prilikom ocjenjivanja uvjeta boravka u zatvoru:

„Održavanje i čistoća

- Sobe, uključujući namještaj, trebaju se primjereno održavati i potrebno je uložiti sve napore kako bi se životni prostor držao čistim i higijenskim.

- Bilo kakvu zaraženost nametnicima treba energično rješavati.

- Zatvorenicima se trebaju dati potrebni proizvodi za osobnu higijenu i sredstva za čišćenje.

Pristup prirodnom svjetlu, ventilacija i grijanje

- Životni prostor zatvorenika (u jednokrevetnim i višekrevetnim sobama) treba imati pristup prirodnom svjetlu, kao i umjetnoj rasvjeti koja je dovoljna za čitanje.

- Isto tako, mora postojati dostatna ventilacija kako bi se osiguralo stalno obnavljanje zraka unutar soba.

- Sobe trebaju biti prikladno grijane.

Sanitarni čvorovi

- Svaka soba mora imati barem nužnik i umivaonik. Sanitarni čvorovi u višekrevetnim sobama trebaju biti u potpunosti odijeljeni (tj. sve do stropa).

- U tih nekoliko zatvora u kojima nisu dostupni sanitarni čvorovi unutar sobe, vlasti moraju osigurati da zatvorenici imaju nesmetan pristup nužniku kad god je potrebno. U današnje vrijeme niti jedan zatvorenik u Europi ne bi trebao biti prisiljen „vršiti nuždu u kantu ili posudu”, što predstavlja praksu koja je ponižavajuća i za zatvorenike i za članove osoblja koji moraju nadzirati takav postupak.

Vježbanje na otvorenom

- CPT smatra kako svakom zatvoreniku treba omogućiti minimalno jedan sat vježbe na otvorenom svaki dan. Dvorišta za vježbanje na otvorenom trebaju biti prostrana i odgovarajuće opremljena kako bi zatvorenici mogli dobiti pravu priliku da se fizički umore (npr. bavljenje sportom); također bi trebala biti opremljena mjestom za odmaranje (npr. klupa) i skloništem od nepovoljnih vremenskih uvjeta.

Svrishodne aktivnosti

- CPT je dugo preporučivao da se zatvoricima treba ponuditi niz različitih svrhovitih aktivnosti (rad, zvanje, obrazovanje, sport i rekreacija). U tu svrhu CPT od 1990-ih izjavljuje da bi cilj za zatvorenike - kako osuđene, tako i one u pritvoru - trebao biti da provedu osam ili više sati dnevno izvan svojih soba baveći se takvim aktivnostima, te da bi za osuđene zatvorenike režim trebao biti još pogodniji.”

(d) Izvješća CPT-a koja se odnose na Hrvatsku

54. CPT je posjetio Hrvatsku četiri puta: 1998., 2003., 2007. i 2012. godine. Niti jedan od tih posjeta nije se odnosio na Zatvor u Bjelovaru. U izvješću koje se odnosi na njegovu zadnju posjetu u 2012. godini [CPT/Inf (2014) 9], CPT se općenito bavio problemom prenapučenosti i nastojanjima domaćih tijela da riješe taj problem. Mjerodavni dijelovi izvješća glase:

„B. Zatvorske ustanove

1. Uvodne napomene

...

a. prenapučenost zatvora

27. Ukupan broj zatvorenika u Hrvatskoj narastao je sa 1.200 na 5.400 (tj. više od 25 %) od prošlog posjeta CPT-a 2007. godine, a službeni kapaciteti zatvora narasli su od samo 400 mjesta na 3771. Prenapučenost zatvorskog sustava stoga postaje još intenzivnija. Izaslanstvo je primijetilo negativan učinak prenapučenosti zatvora na mnoge aspekte života u zatvoru u posjećenim ustanovama, prvenstveno zatvorima u Zagrebu i Sisku. Prvenstveno zamišljeni kao zatvori za pritvorenike u istražnom zatvoru i osobe koje izdržavaju kaznu do šest mjeseci, sada u tim ustanovama 50 posto populacije čine osuđeni zatvorenici koji izdržavaju kazne do pet godina. U Zatvoru u Zagrebu nastalo povećanje broja zatvorenika dovelo je, primjerice, do toga da su prostorije prethodno namijenjene zajedničkim aktivnostima pretvorene u sobe.

Prepoznavši pogoršanje ozbiljnog problema prenapučenosti i potrebu za borbom protiv njega, hrvatska je Vlada donijela Akcijski plan za unaprjeđenje zatvorskog sustava Republike Hrvatske od 2009. do 2014. godine kojim je predviđena izgradnja novih zatvorskih ustanova u Glini, Zagrebu i Šibeniku čiji bi ukupni kapacitet bio 2072 mjesta. Također je predviđen skup dodatnih mjera kao što je zapošljavanje dodatnog osoblja i poboljšanje primarne obuke i obuke na radu za osoblje. Izaslanstvo je posjetilo nedavno svečano otvorenu zgradu Kaznionice u Glini koja može primiti do 420 zatvorenika te je posjetilo gradilište novog dijela Zatvora u Zagrebu kojem će se nakon završetka gradnje 2016. godine povećati kapacitet za 382 mjesta. Predstavnicima Ministarstva pravosuđa izvijestili su izaslanstvo da je proširenje financirano kreditom Razvojne banke Vijeća Europe (CEB) te da je podnesen još jedan kreditni zahtjev CEB-u za izgradnju nove Kaznionice u Šibeniku s predviđenim kapacitetom od 1270 mjesta.

28. Ti koraci pokazuju predanost hrvatskih vlasti da riješe problem prenapučenosti. Međutim, kao što je CPT već naglasio u svojim prethodnim izvješćima hrvatskim

vlastima, osiguravanje dodatnih smještajnih kapaciteta nije trajno rješenje problema prenapučenosti zatvora ako se pritom istodobno ne donesu politike osmišljene za ograničavanje ili prilagodbu broja osoba koje se stavljaju u zatvor. U tom pogledu Odbor primjećuje napore Ministarstva pravosuđa uložene od 2007. godine u razradi pravnog okvira i uspostavljanja sustava probacije na nacionalnoj razini koji omogućuje državnim odvjetnicima, sudovima i uredima za probaciju povećanje opsega i broja osoba kojima se izriču alternativne mjere kao što je rad za opće dobro i zaštitni nadzor. Najmanje 15 posto postojeće osuđene zatvorske populacije (tj. zatvorenici koji izdržavaju kaznu zatvora do jedne godine) mogli bi imati koristi od mjera koje se tiču izricanja kazne bez lišenja slobode nakon donošenja Zakona o probaciji.

CPT preporuča da hrvatske vlasti nastave ulagati napore u borbu protiv prenapučenosti zatvora pritom uzimajući u obzir preporuke koje je donio Odbor ministara Vijeća Europe, osobito Preporuku Rec(99)22 o prenapučenosti zatvora i inflaciji zatvorske populacije, Preporuku Rec(2003)22 o uvjetnom otpustu, Preporuku Rec (2006)13 o primjeni pritvora i Preporuku Rec(2010)01 o probacijskim pravilima Vijeća Europe. Odbor bi volio primiti ažurirane informacije o učinku mjera koje se poduzimaju s ciljem rješavanja prenapučenosti zatvora.

Zatvori

Uvodne napomene

preporuke

- hrvatske vlasti moraju nastaviti ulagati napore u borbi protiv prenapučenosti zatvora pritom uzimajući u obzir preporuke koje je donio Odbor ministara Vijeća Europe, osobito Preporuku Rec(99)22 o prenapučenosti zatvora i inflaciji zatvorske populacije, Preporuku Rec(2003)22 o uvjetnom otpustu, Preporuku Rec (2006)13 o primjeni pritvora i Preporuku Rec(2010)01 o probacijskim pravilima Vijeća Europe (odlomak 28.).

Uvjeti smještaja opće zatvorske populacije

preporuke

...

- hrvatske vlasti moraju poduzeti korake za smanjenje broja osoba koje se nalaze u pojedinoj sobi u svim posjećenim zatvorima (kao i u drugim zatvorima u Hrvatskoj) kako bi se svakom zatvoreniku osiguralo barem 4 m² životnog prostora u sobama s više zatvorenika; u to se ne bi smjela uračunavati površina sanitarnog čvora unutar sobe (odlomak 36.);

- u manje sobe (veličine 7 m²) u Zatvoru u Zagrebu se ne smije smjestiti više od jedne osobe (odlomak 36.);

...

- hrvatske vlasti moraju poboljšati program aktivnosti, uključujući mogućnosti rada i strukovnog osposobljavanja za zatvorenike u Kaznionici u Glini te zatvorima u Zagrebu i Sisku te, gdje je to prikladno, u drugim zatvorima u Hrvatskoj (odlomak 40.);

...”

2. Odbor ministara

(a) Europska zatvorska pravila

55. Europska zatvorska pravila su preporuke Odbora ministara državama članica Vijeća Europe o minimalnim standardima koji se moraju primjenjivati u zatvorima. Europska zatvorska pravila iz 1987. (koja predstavljaju dodatak Preporuci br. R (87) 3) donesena su 12. veljače 1987. godine. Odbor ministara Vijeća Europe usvojio je 11. siječnja 2006. godine Preporuku Rec(2006)2 o Europskim zatvorskim pravilima, smatrajući da bi Pravila iz 1987. „trebalo bitno izmijeniti i ažurirati kako bi odražavala razvojna kretanja u politici izvršenja i praksi izricanja kaznenih sankcija kao i u cjelokupnom području upravljanja zatvorima u Europi”. Nova verzija Pravila iz 2006. predstavljala su dodatak ovoj Preporuci. U mjerodavnom dijelu dodatak glasi kako slijedi:

„I. dio

Temeljna načela

1. Sa svim osobama lišenima slobode postupat će se na način da se poštuju njihova ljudska prava.
2. Osobe lišene slobode zadržavaju sva prava koja im nisu zakonito oduzeta osuđujućom odlukom ili odlukom temeljem koje se određuje pritvor.
3. Ograničenja za osobe lišene slobode bit će samo ona koja su najmanje potrebna i proporcionalna zakonskoj osnovi na temelju koje su određena.
4. Nedostatak sredstava ne opravdava uvjete u zatvorima koji predstavljaju kršenje ljudskih prava.
5. Život u zatvoru u najvećoj će mjeri nalikovati pozitivnim oblicima života u zajednici.
6. Sa svakim oblikom lišenja slobode postupat će se na način koji će pospješiti reintegraciju osoba lišenih slobode u društvenu zajednicu.

...

Djelokrug i primjena

10.1. Europska zatvorska pravila primjenjuju se na osobe kojima je na osnovi sudske odluke određen pritvor i na osobe koje su lišene slobode na osnovi osuđujuće presude.

10.2. Načelno, osobe kojima je na osnovi sudske odluke određen pritvor i osobe koje su lišene slobode na osnovi osuđujuće presude, trebaju biti smještene samo u zatvorima odnosno u institucijama određenima za smještaj tih dviju kategorija osoba.

10.3. Pravila se primjenjuju i na osobe koje su:

- a. u zatvoru zbog bilo kojeg drugog razloga; ili
- b. u pritvoru na osnovi sudske odluke ili su lišene slobode na osnovi osuđujuće presude te na one osobe koje su zbog bilo kojeg drugog razloga lišene slobode bilo gdje drugdje.

...

II. dio*Uvjeti izvršavanja kazne zatvora*

...

Upućivanje i smještaj

...

18,1. Prilikom smještaja zatvorenika, a posebice njihovog smještaj u spavaonice, poštovat će se ljudsko dostojanstvo i, u najvećoj mogućoj mjeri, privatnost, te zahtjevi zdravlja i higijene, na način da se dužna pažnja vodi o klimatskim uvjetima, a osobito o površini, prostornoj količini zraka (m³), osvjetljenju, grijanju i prozračivanju.

18,2. U svim zgradama u kojima zatvorenici žive, rade ili se okupljaju:

a. prozori će biti dovoljno veliki da zatvorenicima bude omogućeno čitanje ili rad pri prirodnom svjetlu u normalnim okolnostima te da dopuštaju dotok svježeg zraka, osim u slučajevima kad postoji prikladan sustav klimatizacije;

b. umjetno osvjetljenje bit će u skladu s priznatim tehničkim standardima; i

c. postojat će sustav pozivanja koji omogućuje zatvorenicima kontakt s osobljem bez odgađanja.

18,3. Nacionalnim pravom odredit će se specifični minimalni standardi glede zahtjeva sadržanih u točkama 1. i 2.

18,4. Nacionalno zakonodavstvo propisat će mehanizme poštovanja navedenih minimalnih zahtjeva tako da oni ne budu prekršeni prenatrpanošću zatvora.

18,5. Zatvorenici će u redovitom tijeku stvari noću biti smješteni u jednokrevetnim sobama, osim u slučajevima kad je za zatvorenike poželjan zajednički smještaj u spavaonice.

18,6. Zajednički smještaj koristit će se ako je podesan za ostvarenje te svrhe i dijelit će ga zatvorenici koji su uzajamno prikladni i slažu se.

18,7. U najvećoj mogućoj mjeri zatvorenicima će se ponuditi mogućnost izbora prije no što se od njih zahtijeva boravak u zajedničkoj spavaonici.

18,8. Pri odlučivanju o smještaju zatvorenika u određene zatvore, ili u određene odjele zatvora, vodit će se računa o potrebi smještaja:

a. neosuđenih zatvorenika odvojeno od osuđenih;

b. muškaraca odvojeno od žena; i

c. mlađih punoljetnika od starijih zatvorenika.

18,9. Iznimke od zahtjeva navedenih u točki 8. mogu postojati radi omogućivanja zajedničkog sudjelovanja zatvorenika u organiziranim aktivnostima, ali će navedene grupe zatvorenika uvijek biti odvojene noću, osim ako se suglase sa zajedničkim boravkom, a uprava zatvora ocijeni da bi upravo takav smještaj bio u najboljem interesu svih zatvorenika o kojima je u određenom slučaju riječ.

18,10. Smještaj svih zatvorenika bit će u uvjetima najmanje ograničavajućeg stupnja osiguranja sukladnog riziku od bijega zatvorenika, njihova samoozljeđivanja odnosno ozljeđivanja drugih zatvorenika.

...

Higijena

19. 1. Svi dijelovi svakog zatvora bit će prikladno održavani i svakodobno čisti.

19.2. Prilikom prihvata zatvorenika, sobe ili drugi oblici smještaja u koji ih se upućuje bit će čisti.

19.3. Zatvorenici će imati neograničen pristup higijenski ispravnom sanitarnom čvoru koji omogućuje privatnost.

19.4. Odgovarajuće prostorije i oprema bit će osigurani za potrebe kupanja ili tuširanja zatvorenika, na temperaturi prikladnoj klimatskim uvjetima, ako je moguće svakodnevno, a najmanje dva puta tjedno (ili češće ako je to potrebno) u interesu opće higijene.

19.5. Zatvorenici će održavati osobnu čistoću i urednost, čistoću i urednost odjeće i spavaonica.

19.6. Uprava zatvora opskrbit će zatvorenike sredstvima za održavanje čistoće i urednosti, uključujući toaletne potrepštine, te sredstvima i opremom za čišćenje.

...

Odjeća i krevetina

...

21. Svaki će zatvorenik imati zaseban krevet te zasebnu i prikladnu krevetninu koju treba održavati u dobrom stanju i mijenjati dovoljno često da se osigura njezina čistoća.

Prehrana

22.1. Zatvorenicima će se osigurati prehrana primjerena njihovoj dobi, zdravlju, fizičkom stanju, vjeroispovijesti, kulturi i prirodi posla koji obavljaju.

...

Kućni red

25.1. Kućni red za sve zatvorenike osigurat će uravnotežen program aktivnosti.

25.2. Kućni red dopuštati će svim zatvorenicima da izvan soba dnevno provedu onoliko sati koliko je nužno za primjerenu razinu ljudske i socijalne interakcije.

25.3. Kućni red također će omogućivati ostvarivanje potreba zatvorenika za socijalnom skrbi.

...

Rad

26.1. Rad u zatvoru smatrat će se pozitivnim elementom kućnog reda i nikad se neće koristiti u svrhe kažnjavanja.

26.2. Zatvorska uprava trudit će se osigurati dovoljno korisnog posla.

...

Tjelovježba i rekreacija

27.1. Svakom će zatvoreniku biti omogućeno provesti najmanje jedan sat tjelovježbe dnevno na svježem zraku kada to omogućuju vremenski uvjeti.

27.2 Kad je vrijeme loše, tjelovježba će zatvorenicima biti omogućena na drugi način.

27.3. Primjereno organizirane aktivnosti kojima se promiče tjelesno zdravlje i omogućuje odgovarajuća tjelovježba i rekreacija činit će sastavni dio kućnog reda zatvora i kaznionica.

27.4. Zatvorska uprava omogućit će takve aktivnosti osiguravanjem primjerenih prostorija i opreme.

27.5. Zatvorska uprava na odgovarajući će način organizirati posebne aktivnosti za one zatvorenike kojima su potrebne.

27.6. Bit će omogućene rekreacijske aktivnosti kao što je sport, igre, kulturne aktivnosti, hobiji i drugi interesi kojima se popunjava slobodno vrijeme te će zatvorenicima biti dopušteno samostalno ih organizirati u što većoj mogućoj mjeri.

27.7. Zatvorenicima će biti dopušteno druženje tijekom tjelovježbe i kako bi mogli sudjelovati u rekreacijskim aktivnostima.

Obrazovanje

28.1. Svaki će zatvor nastojati svim zatvorenicima omogućiti dostupnost što brojnijih obrazovnih programa koji su primjereni njihovim individualnim potrebama i željama.

...

VIII. dio

Osuđeni zatvorenici

Odrednice programa postupanja za osuđene zatvorenike

102.1. Osim pravila koja se primjenjuju na sve zatvorenike, programi izvršavanja kazne zatvora za osuđene zatvorenike bit će sastavljeni tako da im se omogućí odgovorni život bez počinjenja kaznenih djela.

102.2. Izdržavanje kazne zatvora, zbog lišenja slobode, kazna je samo po sebi te zbog toga programi izvršavanja kazne zatvora za osuđene zatvorenike neće dodatno otežavati patnje svojstvene izdržavanju zatvorske kazne.

Primjena programa izvršavanja kazne zatvora za osuđene zatvorenike

103.1. Ako ne i prije, provođenje programa izvršavanja kazne zatvora započet će čim je osoba primljena u zatvor u svojstvu osuđenog zatvorenika.

103.2. U najkraćem mogućem vremenu nakon prihvata izradit će se cjelovita izvješća o svim osuđenim zatvorenicima s obzirom na njihovu osobnu situaciju, predložene pojedinačne programe i strategiju njihove pripreme za otpust.

103.3. Osuđene zatvorenike poticat će se na sudjelovanje u planiranju njihovih pojedinačnih programa.

103.4. Navedeni će programi u najvećoj provedivoj mjeri uključivati:

- a. rad;
- b. obrazovanje;
- c. druge aktivnosti; i
- d. pripremu za otpust.

...

Rad osuđenih zatvorenika

105.1. Sustavni program rada nastojat će pridonositi odrednicama pojedinačnih programa za osuđene zatvorenike.

...

Obrazovanje osuđenih zatvorenika

106.1. Sustavni obrazovni program, uključujući stjecanje vještina, kojem je cilj poboljšanje cjelokupnog stupnja obrazovanja zatvorenika kao i njihovih izgleda za vođenje odgovornog života bez počinjenja kaznenih djela ključni je dio programa izvršavanja kazne zatvora osuđenih zatvorenika.

...”

(b) Preporuka br. R (99) 22

56. Mjerodavni dijelovi Preporuke br. R (99) 22 Odbora ministara državama članicama o prenapučenosti zatvora i inflaciji zatvorske populacije od 30. rujna 1999. godine glase:

„Odbor ministara ...

Smatrajući da prenapučenost zatvora i porast zatvorske populacije predstavljaju veliki izazov zatvorskim upravama i sustavu kaznenog pravosuđa u cjelini, kako u pogledu ljudskih prava tako i u pogledu učinkovitog upravljanja kaznenim ustanovama;

Smatrajući da je učinkovito upravljanje zatvorskom populacijom uvjet za pitanja kao što su opći kriminal, prioriteti u kontroli kriminala, raspon kazni dostupnih u zakonima, težina izrečenih kazni, učestalost korištenja sankcija i mjera u zajednici, korištenje pritvora, djelotvornost i učinkovitost agencija kaznenog pravosuđa, ali i stavova javnosti prema kriminalu i kažnjavanju;

Potvrđujući da mjere koje za cilj imaju borbu protiv prenapučenosti zatvora i smanjenje broja zatvorske populacije moraju biti dio koherentne i racionalne politike borbe protiv kriminala, usmjerene ka sprječavanju kriminala i kriminalnog ponašanja, djelotvornom provođenju zakona, javnoj sigurnosti i zaštiti, individualizaciji sankcija i mjera i socijalnoj reintegraciji počinitelja;

Smatrajući da takve mjere trebaju odgovarati osnovnim načelima demokratskih država koje se temelje na vladavini prava i podložnih najvećem cilju jamčenja ljudskih prava, u skladu s Europskom konvencijom o ljudskim pravima i sudskom praksom organa kojima je povjerena njihova primjena;

Potvrđujući uz to da takve mjere traže podršku političkih i administrativnih vođa, sudaca, tužitelja i javnosti općenito, kao i pružanje izbalansiranih informacija o funkcijama kažnjavanja, o relativnoj djelotvornosti sankcija i mjera koje se tiču izricanja kazne sa i bez lišenja slobode, te o stvarnosti u zatvoru;

Imajući na umu Europsku konvenciju za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;

...

Preporuča vladama država članica da:

- poduzmu sve primjerene mjere da, pri revidiranju svojih zakona i prakse u vezi s prenapučenošću zatvora i inflacijom zatvorske populacije, primijene načela navedena Prilogu ove Preporuke;

- potaknu najširu moguću distribuciju ove Preporuke i izvješća o prenapučenosti zatvora i inflaciji zatvorske populacije, koji je izradio Europski odbor za probleme kriminaliteta.

Dodatak Preporuci br. R (99) 22

I. Temeljna načela

1. Lišenje slobode treba smatrati krajnjom sankcijom ili mjerom i treba biti predviđeno samo tamo gdje težina djela svaku drugu mjeru ili sankciju čini jasno neprikladnom.

2. Veličina zatvora trebala bi biti izuzetna mjera, jer je općenito malo vjerojatno da se može ponuditi trajno rješenje problema prenapučivanja zatvora. Zemlje čiji zatvorski kapaciteti mogu biti dovoljni općenito gledajući, ali su loše prilagođeni lokalnim potrebama, trebale bi nastojati postići racionalniju distribuciju zatvorskih kapaciteta.

3. Treba predvidjeti odgovarajući raspon sankcija i mjera u zajednici, eventualno rangiranih u pogledu relativne težine. Suce i tužitelje bi trebalo potaknuti da ih što više koriste.

4. Države članice bi trebale razmotriti mogućnost dekriminalizacije određenih vrsta kaznenih djela, ili reklasifikacije istih, tako da ne podrazumijevaju kazne koje uključuju lišenje slobode.

5. Da bi se izradila koherentna strategija protiv prenapučivanja zatvora i inflacije zatvorske populacije, trebalo bi obaviti detaljnu analizu osnovnih faktora koji tome doprinose, uključujući pitanja kao što su vrsta kaznenih djela koja vode dugim zatvorskim kaznama, prioriteti u kontroli kriminaliteta, stavovi javnosti, problemi i postojeća praksa u izricanju kazni.

II. Odgovor na nedostatak mjesta u zatvoru

6. Da bi se izbjegla pretjerana razina prenapučenosti, mora se utvrditi maksimalni kapacitet kaznenih ustanova.

7. Kada dođe do prenapučenosti kapaciteta, poseban naglasak se mora staviti na: poimanje ljudskog dostojanstva, obvezu zatvorske uprave da primijeni čovječno i pozitivno postupanje, puno priznanje uloge osoblja i pristup suvremenom upravljanju. U skladu s Europskim zatvorskim pravilima, posebna bi se pažnja trebala posvetiti količini prostora dostupnog zatvorenicima, higijeni i sanitarnim uvjetima, dovoljnoj količini i odgovarajućoj pripremi i sluzenju jela, zdravstvenoj zaštiti zatvorenika i mogućnosti vježbe na otvorenom.

8. Da bi se odgovorilo na neke od ovih negativnih posljedica prenapučivanja zatvora, kontakte zatvorenika s obiteljima treba omogućiti u najvećoj mogućoj mjeri, te maksimalno koristiti podršku zajednice.

9. Posebni modaliteti izvršenja kazni, kao što su poluslobodni, otvoreni režimi, dopusti ili vanjski smještaj (smještaj u dislociranim odjelima) trebaju se koristiti što je moguće više, s ciljem da se održe veze s obitelji i zajednicom, te smanji napetost u kaznenim ustanovama.

...

*V. Mjere vezane uz razdoblje nakon suđenja**Provedba sankcija i mjera u zajednici – Izvršenje zatvorskih kazni*

22. Da bi sankcije i mjere u zajednici bile vjerodostojna alternativa kraćim zatvorskim kaznama, mora se osigurati njihova djelotvorna primjena, ...

24. Uvjetni otpust bi se trebao smatrati jednom od najdjelotvornijih i najkonstruktivnijih mjera, koje ne samo da smanjuju dužinu zatvorske kazne, već i značajno doprinose planiranom povratku počinitelja u zajednicu.

...”

(c) Standardi doneseni tijekom izvršenja presuda Suda

57. U svojem izvješću iz 2014. godine o nadzoru izvršenja presuda Suda (dostupno na http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2014_en.pdf), u pogledu izvršenja dviju presuda protiv Italije (*Sulejmanovic protiv Italije*, br. 22635/03, 16. srpnja 2009.; i *Torreggiani i drugi protiv Italije*, br. 43517/09, 46882/09, 55400/09, 57875/09, 61535/09, 35315/10 i 37818/10, 8. siječnja 2013.) Odbor ministara istaknuo je:

„U odgovoru na raniju odluku Odbora ministara, vlasti su dostavile dodatne informacije u travnju, koje ukazuju na usvajanje različitih strukturnih mjera s ciljem poštovanja presuda u ovoj skupini, čemu su bili priloženi statistički podaci koji pokazuju značajan i trajni pad zatvorske populacije i povećanje životnog prostora na najmanje 3 m² po zatvoreniku. Osim toga, preventivno pravno sredstvo utvrđeno je u roku utvrđenom u pilot presudi *Torreggiani i drugi* te su poduzeti koraci da se utvrdi kompenzacijsko pravno sredstvo putem usvajanja pravnog dekreta, kasnije u lipnju. Odbor ministara je pozdravio posvećenost vlasti rješavanju problem prenapučenosti zatvora i značajne rezultate postignute u tom području te ih pozvao da dostave dodatne informacije o provedbi preventivnog pravnog sredstva, posebice u svjetlu nadzora koji treba obaviti u ovom kontekstu.”

3. Odbor Vijeća Europe za probleme kriminaliteta

58. U svom komentaru na Europska zatvorska pravila, Odbor Vijeća Europe za probleme kriminaliteta objasnio je opseg zahtjeva za prikladne smještajne i zatvorske režime na temelju Pravila. Mjerodavni dio komentara glasi:

„Pravilo 18. uključuje neke nove elemente. Prvi, u Pravilu 18.3., ima za cilj obvezati vlade da putem nacionalnog prava proglase određene standarde koji se mogu izvršiti. Takvi bi standardi trebali više poštovati pitanja ljudskog dostojanstva, kao i praktična pitanja u vezi zdravlja i higijene. CPT, komentirajući uvjete i raspoloživi prostor u zatvorima u različitim zemljama počeo je navoditi neke minimalne standarde. Pod time se smatra 4 m² za zatvorenike u zajedničkom smještaju i 6 m² za zatvorsku sobu. Ti su se minimum, međutim, odnosili na širu analizu pojedinih zatvorskih sustava, uključujući studije o tome koliko vremena zatvorenici zapravo provode u svojim sobama. Ti se minimumi ne trebaju smatrati normom. Iako CPT nikada nije izravno utvrdio takvu normu, postoje naznake kako će smatrati da je 9 do 10 m² poželjna veličina sobe za jednog zatvorenika. To je područje u kojem CPT može stalno doprinositi i koje će se nadovezati na ono što je već utvrđeno u tom pogledu. Potrebno

je detaljno ispitivanje glede toga koja je veličina sobe prihvatljiva za smještaj različitog broja osoba. Pri određivanju odgovarajuće veličine treba obratiti pažnju na broj sati koje zatvorenici provode zaključani u sobama. Čak i za zatvorenike koji provode veliku količinu vremena izvan svojih soba mora postojati jasan minimalni prostor koji zadovoljava standarde ljudskog dostojanstva.”

...

Pravilo 25. ističe da se zatvorske vlasti ne trebaju usmjeriti samo na određena pravila, poput onih koji se odnose na rad, obrazovanje i vježbanje, već trebaju razmotriti cjelokupan zatvorski režim svih zatvorenika kako bi se uvjerile ispunjava li osnovne zahtjeve ljudskog dostojanstva. Takve aktivnosti trebaju obuhvaćati razdoblje uobičajenog radnog dana. Neprihvatljivo je držati zatvorenike u njihovim sobama u trajanju od, na primjer, 23 od 24 sata. CPT je naglasio kako cilj mora biti taj da različite aktivnosti koje zatvorenici obavljaju trebaju služiti da ih se izvuče iz soba najmanje osam sati dnevno ...”

B. Relevantni standardi Ujedinjenih naroda

59. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima („Mandelina pravila”), A/C.3/70/L.3, 29. rujna 2015., kao globalni ključni standardi za postupanje sa zatvorenicima koje je donijela Opća skupština Ujedinjenih naroda, u mjerodavnom dijelu propisuju:

„I. Pravila za opću primjenu

Temeljna načela

Pravilo 1.

Prema svim zatvorenicima se mora postupati uz poštovanje njihovog dostojanstva i vrijednosti koji su svojstveni ljudskom biću. Niti jedan zatvorenik ne smije biti podvrgnut i svi zatvorenici moraju biti zaštićeni od mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, za koje se nikakve okolnosti ne mogu koristiti kao na opravdanje. Sigurnost i osiguranje zatvorenika, osoblja, pružatelja usluga i posjetitelja bit će uvijek osigurano.

...

Pravilo 4.

1. Svrha kazne zatvora ili sličnih mjera kojima se osoba lišava slobode prvenstveno je zaštita društva od kriminala i smanjenje recidivizma. Ta se svrha može postići samo ako se razdoblje izvršavanja kazne zatvora koristi kako bi se osigurala, koliko je to moguće, reintegracija tih osoba u društvo nakon otpusta, tako da oni mogu živjeti tako da poštuju zakon i brinu o svojim potrebama.

2. U tu svrhu, zatvorska uprava i druga nadležna tijela trebaju ponuditi obrazovanje, stručno osposobljavanje i rad, kao i druge oblike pomoći koje su prikladni i kojima raspoložu, uključujući i one popravne, moralne, duhovne, socijalne i zdravstvene i sportske prirode. Svi takvi programi, aktivnosti i usluge trebaju se pružati u skladu s individualnim potrebama tretmana zatvorenika.

...

Smještaj

Pravilo 12.

1. Ako se prostor za spavanje nalazi u jednokrevetnim ćelijama ili sobama, u ćeliji ili sobi treba držati samo jednog zatvorenika. Ako iz posebnih razloga, kao što je privremena prenapučenost, postane za središnju upravu zatvora nužno da učini iznimku od ovog pravila, nije poželjno da se u istu ćeliju ili sobu smjeste dva zatvorenika.

2. Tamo gdje je smještaj zajednički treba, u pravilu, smještati pomno odabrane zatvorenike za koje se zna da se mogu družiti pod tim uvjetima. Noću mora postojati nadzor koji je u skladu s prirodom zatvora.

Pravilo 13.

Sav smještaj koji zatvorenici mogu koristiti, a to se posebno odnosi na spavaonice, mora odgovarati zdravstvenim zahtjevima, na način da se dužna pažnja vodi o klimatskim uvjetima, a posebice o prostornoj količini zraka, minimalnoj površini, osvjetljenju, grijanju i ventilaciji.

Pravilo 14.

Na svim mjestima na kojima zatvorenici moraju boraviti ili raditi:

(a) Prozori moraju biti dovoljno veliki da zatvorenicima bude omogućeno čitanje ili rad pri prirodnom svjetlu te moraju biti izgrađeni tako da dopuštaju dotok svježeg zraka, bez obzira na to postoji li umjetna ventilacija ili ne;

(b) Umjetno svjetlo treba biti takvo da zatvorenici mogu čitati ili raditi, a da ne kvare vid.

Pravilo 15.

Sanitarni uređaji trebaju omogućiti zatvoreniku obavljanje prirodnih potreba kad god to želi, i to na čist i pristojan način.

Pravilo 16.

Korištenje prikladnih uređaja za kupanje i tuširanje mora se omogućiti svakom zatvoreniku, pri temperaturi koja odgovara klimatskim uvjetima, u razmacima potrebnim za očuvanje opće higijene, prema godišnjem dobu i geografskom položaju, ali najmanje jedanput u tjednu pri umjerenj temperaturi.

Pravilo 17.

Svi dijelovi zatvora koje zatvorenici redovito koriste moraju se propisno održavati i redovno besprijeckorno čistiti.

Osobna higijena

Pravilo 18.

1. Od zatvorenika treba zahtijevati da održavaju osobnu higijenu, za što im treba osigurati vodu i toaletni pribor nužan za očuvanje zdravlja i čistoće.

2. Da bi zatvorenici mogli očuvati pristojan izgled i samopoštovanje, treba im omogućiti da njeguju kosu i bradu, a muškarcima treba omogućiti redovito brijanje.

Odjeća i krevetnina

Pravilo 19.

1. Svaki zatvorenik, kojem nije dopušteno nositi vlastitu odjeću, treba dobiti odjeću prikladnu klimatskim uvjetima i koja mu neće ugroziti zdravlje. Ta odjeća ne smije ni na koji način djelovati degradirajuće ili ponižavajuće.

...

Pravilo 21.

Svaki će zatvorenik, u s kladu s lokalnim ili nacionalnim standardima, imati zaseban krevet te zasebnu i dostatnu krevetninu koja mora biti čista prilikom preuzimanja i koju treba održavati u dobrom stanju i mijenjati dovoljno često da se osigura njezina čistoća.

Hrana

Pravilo 22.

1. Uprava zatvora treba svakom zatvoreniku, u uobičajenim vremenskim razmacima, dati hranu koja je dobro pripremljena i servirana i koja je dovoljno kalorična da održi njihovo zdravlje i kondiciju.

2. Voda za piće mora biti dostupna svakom zatvoreniku kad god mu je potrebna.

Vježbanje i sport

Pravilo 23.

1. Svaki će zatvorenik koji ne radi na otvorenom, ako mu vremenske prilike dozvole, vježbati najmanje jedan sat dnevno na svježem zraku.

2. Mladi zatvorenici, kao i drugi zatvorenici kojima to godine i tjelesna kondicija dozvoljavaju moraju dobiti priliku da se tjelesno rekreiraju u vremenu koje je određeno za vježbanje. U tom smislu treba im staviti na raspolaganje teren, sprave i opremu.

...

II. Pravila koja se primjenjuju na posebne kategorije

A. Osuđeni zatvorenici

...

Pogodnosti

Pravilo 95.

U svakom zatvoru treba uvesti sustave pogodnosti prilagođene različitim skupinama zatvorenika i različitim metodama postupanja, da ih se potakne na dobro ponašanje i razvijanje smisla za odgovornost, te da se razvije njihov interes i suradnja u vezi tretmana koji se provodi.

Rad

Pravilo 96.

1. Osuđeni zatvorenici će imati priliku raditi i/ili aktivno sudjelovati u svojoj rehabilitaciji, ovisno o njihovim tjelesnim i duševnim sposobnostima koje će utvrditi liječnik ili drugi kvalificirani zdravstveni radnici.

2. Zatvorenicima se treba osigurati rad korisne prirode kako bi bili aktivno uposleni tijekom uobičajenog radnog vremena.

...

Obrazovanje i rekreacija

Pravilo 104.

1. Treba poduzeti mjere za daljnje obrazovanje svih zatvorenika sposobnih za to ili koji od toga imaju koristi, uključujući i vjersku nastavu u zemljama gdje je to moguće. Obrazovanje nepismenih i mladih zatvorenika treba biti obvezno i uprava zatvora tome mora posvetiti posebnu pažnju.

...

Pravilo 105.

Radi tjelesnog i duševnog zdravlja zatvorenika u svim zatvorima treba organizirati rekreacijske i kulturne aktivnosti.”

C. Međunarodni odbor Crvenog križa (MOCK)

60. Temeljem svojih posjeta zatvorima u različitim situacijama, u kojima je pratio uvjete boravka u zatvoru i postupanje prema zatvorenicima, MOCK je 2005. godine najprije objavio dokument pod nazivom „Voda, sanitarni uvjeti, higijena i život u zatvorima” koji je ažuriran 2012. godine. U 2009. godini organizirao je međunarodni okrugli stol kako bi se raspravilo o kretanjima prilikom uspostavljanja međunarodnih smjernica na temelju kojeg je kasnije objavio Dodatne smjernice za standarde koji se odnose na vodu, kanalizaciju, sanitetske uvjete i obitavanje u zatvorima (dostupno na www.icrc.org).

61. MOCK je primijetio kako ne postoji univerzalni standard za smještajni prostor zatvorenika i kako su različite organizacije i forumi izradili preporuke u tom kontekstu koje utječu na različite grupe zemalja. Isto tako, MOCK napominje kako su, u nedostatku univerzalnih standarda, brojne zemlje razvile nacionalne standarde, ali oni se uvelike razlikuju. Na primjer, u Europi su standardi varirali od 4 m² u Albaniji do 12 m² u Švicarskoj. Štoviše, neke su jurisdikcije propisale veći prostor za zatvorenike koji čekaju suđenje, ostale su navele veće prostorne zahtjeve za žene (na primjer, Island, Poljska i Slovenija), a druge još uvijek prave razliku između odraslih i maloljetnika (na primjer, Mađarska i Latvija).

62. U nedostatku univerzalnog standarda, te na temelju svog iskustva, MOCK je razvio specifikacije koje se odnose na prostorne zahtjeve. Za smještaj u kojem boravi više zatvorenika ta je preporuka bila 3,4 m² po osobi, uključujući krevete na kat i sanitarni čvor. MOCK je naglasio, međutim, da je to bila preporučena specifikacija, a ne standard. Istaknuo je da se u praktičnom smislu veličina prostora koju pritvorenik zahtijeva ne može procijeniti samo na temelju mjerenja određene površine. Niz drugih čimbenika utjecao je na procjenu prostornih zahtjeva, uključujući upravljačke čimbenike te objekte i usluge dostupne u zatvoru. Prema MOCK-u, to je odražavalo sveobuhvatan pristup koji je dao točniji prikaz stvarnosti za zatvorenike.

63. MOCK stoga smatra da je sam prostorni čimbenik predstavljao ograničenu mjeru kvalitete života i uvjeta boravka u zatvoru. Kao takav, bio je samo polazna točka pri ocjenjivanju uvjeta u kojima su se zatvorenici

držali. Međutim, prostorne norme ne mogu se odrediti odvojeno od cjelokupnog okoliša, i stoga prikladnost preporučenih specifikacija MOCK-a u bilo kojoj situaciji ovise o nizu drugih čimbenika, uključujući: specifične individualne potrebe, na primjer, bolesne, stare ili mlade zatvorenike, žene i/ili osobe s invaliditetom; fizičko stanje objekata; količinu vremena provedenog u smještajnom prostoru; učestalost i opseg mogućnosti za obavljanje fizičkih aktivnosti, za rad i uključenost u druge aktivnosti izvan smještajnog prostora; broj ljudi u smještajnom prostoru (kako bi se omogućio stupanj privatnosti i izbjegla izolacija); količinu prirodnog svjetla i prikladnost ventilacije; druge aktivnosti koje se obavljaju u smještajnom prostoru (kao što je kuhanje, pranje, sušenje); ostale usluge (kao što su nužnici i tuševi); te opseg pruženog nadzora.

64. Konkretno, s obzirom na količinu vremena provedenog u sobi, MOCK je naglasio da što je dulje zatvorenik bio smješten u skućenom prostoru u bilo kojem razdoblju od dvadeset i četiri sata, to je veća količina prostora koji mu je potreban. Drugim riječima, što je više sati zatvorenik proveo baveći se pozitivnim aktivnostima u sigurnom, osiguranom okruženju izvan smještajnog prostora svaki dan, to je veća mogućnost ublažavanja negativnih učinaka stroge izolacije. Pozitivni sadržaji u ovom kontekstu uključuju rad i obrazovanje, sastajanje s posjetiteljima, bavljenje organiziranim vježbama ili sportom, provođenje duljeg nestrukturiranog vremena u područjima za vježbanje na otvorenom, te sudjelovanje u hobijima i rekreacijskim programima.

65. MOCK je također napravio razliku između općih smještajnih zahtjeva i smještajnih zahtjeva u izvanrednim situacijama (kao što su politička kriza, prirodne katastrofe, požar, nemiri, zdravstvena kriza u kojoj se veliki broj zatvorenika mora odvojiti od drugih ili događaji koji zahtijevaju premještanje zatvorenika iz zatvora koji je oštećen u drugi zatvor). Prvotni navod MOCK-a da u takvim situacijama treba osigurati 2 m² po zatvoreniku kasnije su kritizirali stručnjaci. Naglasak stoga nije stavljen na navođenje minimalnog zahtjeva osobnog prostora, već na nužnost vraćanja zatvora u normalne uvjete (uključujući specifikacije minimalnog prostora) što je prije moguće. Konkretno, naglašeno je kako je u takvim slučajevima potrebno izbjeći situaciju u kojoj su ograničenja uvedena za postupanje u izvanrednoj situaciji prešla u kronični nedostatak.

PRAVO

I. PRETHODNI PRIGOVOR VLADE

A. Tvrdnje stranaka

66. Vlada je ponovila prigovor koji je iznijela pred Vijećem u pogledu neiscrpljivanja domaćih pravnih sredstava (vidi odlomak 37. presude Vijeća). Tvrdila je kako podnositelj zahtjeva nije ispravno iscrpio domaća pravna sredstva jer u svojoj ustavnoj tužbi nije iznio detalje u vezi s navodno neprikladnim uvjetima boravka u zatvoru, te nije citirao mjerodavne odredbe Konvencije i Ustava Republike Hrvatske.

67. Podnositelj zahtjeva tvrdio je kako je ispravno iscrpio domaća pravna sredstva jer se u svojoj ustavnoj tužbi posebice pozvao na članak 74. Zakona o izvršavanju kazne zatvora koji jamči minimum od 4 m² osobnog prostora, te je prigovorio kako u njegovom slučaju nije poštivana navedena odredba. On je time dao odgovarajuću priliku Ustavnom sudu Republike Hrvatske da ispita sve relevantne okolnosti njegovog predmeta.

B. Utvrđenja Vijeća

68. Vijeće je primijetilo kako je podnositelj zahtjeva podnio prigovor Ustavnom sudu Republike Hrvatske u biti, navodeći da su njegova prava povrijeđena zbog nedostatka osobnog prostora i nemogućnosti rada u Zatvoru u Bjelovaru. Vijeće je stoga smatralo da je, podnoseći svoje prigovore u biti pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske, podnositelj zahtjeva ispravno iscrpio domaća pravna sredstva.

C. Ocjena Suda

69. Sud primjećuje kako Veliko vijeće ima pravo odlučiti u odgovarajućim slučajevima o pitanjima dopuštenosti zahtjeva temeljem članka 35. stavka 4. Konvencije, jer ta odredba omogućuje Sudu odbacivanje svakog zahtjeva koji smatra nedopuštenim „u bilo kojoj fazi postupka”. Stoga, čak i u fazi postupka u kojoj se odlučuje o osnovanosti zahtjeva, te sukladno pravilu 55., Sud može preispitati odluku kojom se zahtjev proglašava dopuštenim, ako zaključi kako je trebao biti proglašen nedopuštenim zbog jednog od tri razloga navedenih u prva tri stavka članka 35. Konvencije (vidi, na primjer, predmet *Ališić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Slovenije i Republike Makedonije* [VV], br. 60642/08, odlomak 78., ESLJP 2014).

70. Međutim, nakon što je razmotrio podnesak Vlade, Sud nalazi kako nema osnove za preispitivanje odluke Vijeća kojim odbija prigovor zbog

neiscrpljivanja. Doista, Sud je dosljedno presuđivao da pravilo o iscrpljivanju domaćih pravnih sredstava temeljem članka 35. stavka 1. Konvencije, zahtijeva da prigovori koji se kasnije namjeravaju podnijeti Sudu trebaju biti iznijeti pred odgovarajućim domaćim tijelom, barem u biti i u skladu s formalnim zahtjevima i rokovima propisanim domaćim pravom i da je nadalje trebalo upotrijebiti svako procesno sredstvo koje bi moglo spriječiti povredu Konvencije (vidi predmet *Vučković i drugi protiv Srbije* (prethodni prigovor) [VV], br. 17153/11 i 29 ostalih, odlomak 72., 25. ožujka 2014.; kao i, općenito, predmet *Gherghina protiv Rumunjske* (odl.) [VV], br. 42219/07, odlomci 84.-87., 9. srpnja 2015.).

71. Što se tiče pravnih sredstava u odnosu na uvjete u zatvorima u Hrvatskoj, Sud je utvrdio da pritužba podnesena nadležnom sudskom tijelu ili upravi zatvora predstavlja djelotvorno pravno sredstvo s obzirom na to da je mogla dovesti do premještaja podnositelja zahtjeva iz neprikladnih uvjeta u zatvoru. Nadalje, u slučaju nepovoljnog ishoda podnositelj zahtjeva može podnijeti svoje pritužbe Ustavnom sudu Republike Hrvatske (vidi predmete *Štitić protiv Hrvatske* (odl.), br. 29660/03, 9. studenoga 2006.; i *Dolenec protiv Hrvatske*, br. 25282/06, odlomak 113., 26 studenoga 2009.), koji također ima nadležnost naložiti podnositeljevo puštanje ili premještaj zbog neprikladnih uvjeta u zatvoru (vidi, između ostalog, predmet *Peša protiv Hrvatske*, br. 40523/08, odlomak 80., 8. travnja 2010.). U skladu s tim, da bi se ispunio zahtjev iscrpljivanja domaćih pravnih sredstava i u skladu s načelom supsidijarnosti, podnositelji zahtjeva moraju, prije nego što podnesu svoje prigovore Sudu, prvo dati Ustavnom sudu Republike Hrvatske priliku da ispravi situaciju i riješi pitanja koja oni žele iznijeti pred Sudom (vidi predmete *Bučkal protiv Hrvatske* (odl.), br. 29597/10, odlomak 20., 3. travnja 2012.; i *Longin protiv Hrvatske*, br. 49268/10, odlomak 36., 6. studenoga 2012.).

72. U ovome predmetu Sud primjećuje kako je, nakon što je ispravno iskoristio sva dostupna pravna sredstva pred nadležnim pravosudnim tijelima i zatvorskom upravom (vidi prethodne odlomke 22.-24., 26. i 29.), podnositelj zahtjeva podnio pritužbu Ustavnom sudu Republike Hrvatske u kojoj je izričito prigovorio, iako na sažet način, problemu prenapučenosti u Zatvoru u Bjelovaru. Pozvao se na članak 74. stavak 3. Zakona o izvršavanju kazne zatvora koji jamči prikladan osobni prostor zatvorenici i tvrdio je kako u njegovom slučaju nije poštivana navedena odredba (vidi prethodni odlomak 32.). Slijedi da je podnositelj zahtjeva nacionalnim tijelima dao priliku koja u načelu treba biti dana državama ugovornicama u skladu s člankom 35. stavkom 1. Konvencije, odnosno da isprave povrede koje se protiv njih iznose (vidi, među brojnim drugima, predmet *Jaćimović protiv Hrvatske*, br. 22688/09, odlomci 40.-41., 31. listopada 2013., i u njemu citirane predmete).

73. Sud stoga smatra da je podnositelj zahtjeva ispravno iscrpio domaća pravna sredstva. Prethodni Vladin prigovor se stoga mora odbaciti.

II. NAVODNA POVREDA ČLANKA 3. KONVENCIJE

74. Podnositelj zahtjeva prigovorio je neprikladnim uvjetima boravka u Zatvoru u Bjelovaru. Tvrdio je da mu je stavljeno na raspolaganje manje od 3 m² osobnog prostora tijekom nekoliko odvojenih razdoblja u iznosu od ukupno pedeset dana, te da je bilo i nekoliko odvojenih razdoblja u kojima mu je stavljeno na raspolaganje između 3 i 4 m² osobnog prostora u sobama. S tim u vezi, naveo je i loše sanitarne i higijenske uvjete i prehranu, nemogućnost rada i nedovoljan pristup rekreacijskim i obrazovnim aktivnostima. Pozvao se na članak 3. Konvencije koji glasi kako slijedi:

„Nitko se ne smije podvrgnuti mučenju ni nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.”

A. Presuda Vijeća

75. S obzirom na činjenicu da se središnji princip podnositeljevog prigovora upućenog Vijeću odnosio na njegov navodni nedostatak osobnog prostora u Zatvoru u Bjelovaru, Vijeće je ponovilo opća načela utvrđena u pilot presudi *Ananyev i drugi protiv Rusije* (br. 42525/07 i 60800/08, odlomak 148., 10. siječnja 2012.), u vezi s pitanjem prenapučenosti zatvora. Konkretno, Vijeće je ponovilo kako je test naveden u predmetu *Ananyev i drugi* za odlučivanje da je li došlo do povrede članka 3. Konvencije u pogledu nedostatka osobnog prostora zatvorenika ili ne, bio trostruk, odnosno da: (1) svaki zatvorenik mora imati vlastito mjesto za spavanje u sobi; (2) svaki zatvorenik mora imati na raspolaganju barem tri m² podne površine; i (3) ukupna površina soba mora biti takva da omogućuje zatvorenicima slobodno kretanje između namještaja. Nepostojanje bilo kojeg od prethodno navedenih elemenata samo po sebi je stvorilo čvrstu pretpostavku da su uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru bili neprikladni.

76. U skladu s tim, Vijeće je istaknulo da kada je zatvorenik raspolagao s manje od 3 m² podne površine, pojavila se čvrsta pretpostavka da su uvjeti boravka u zatvoru predstavljali ponižavajuće postupanje i kršili članak 3. Konvencije. Međutim, u određenim se okolnostima ta čvrsta pretpostavka može oboriti kumulativnim učincima drugih uvjeta boravka u zatvoru.

77. U svjetlu prethodno navedenih načela, Vijeće je primijetilo da, iako je istina da osobni prostor dodijeljen podnositelju zahtjeva nije poštovao standard od 4 m² osobnog prostora po zatvoreniku koji je CPT utvrdio u svojim preporukama, nije ga smatralo tako ekstremnim da samo po sebi opravda utvrđenje povrede članka 3. Konvencije. Vijeće je istaknulo kako je povremeno osobni prostor podnositelja zahtjeva bio manji od 3 m² u kratkim, odvojenim razdobljima, uključujući jedno razdoblje od dvadeset i sedam dana, što je Vijeće primijetilo sa zabrinutošću. Međutim, Vijeće je primijetilo kako je podnositelju zahtjeva bilo dopušteno slobodno kretanje

izvan sobe tri sata dnevno; da su sobe u kojima je bio smješten imale nesmetan pristup prirodnom svjetlu i zraku, kao i pitkoj vodi; da je dobio odvojeni krevet i da ga ništa nije ometalo u slobodnom kretanju unutar sobe. Nadalje, Vijeće je navelo različite aktivnosti izvan sobe koje su zatvorenici u Zatvoru u Bjelovaru imali na raspolaganju, poput knjižnice i pristupa rekreacijskim sadržajima.

78. U takvim okolnostima, budući je boravak podnositelja zahtjeva u zatvoru bio popraćen dovoljnom slobodom kretanja unutar zatvora, a bio je smješten u inače odgovarajuću ustanovu, Vijeće je utvrdilo da uvjeti njegovog boravka u zatvoru nisu dosegli onu težinu koja je potrebna kako bi postupanje prema njemu smatralo nečovječnim ili ponižavajućim prema članku 3. Konvencije.

B. Tvrđnje stranaka

1. Podnositelj zahtjeva

79. Podnositelj zahtjeva istaknuo je da mu je stavljeno na raspolaganje manje od 3 m² osobnog prostora u zatvoru tijekom nekoliko odvojenih razdoblja u iznosu od ukupno pedeset dana. Jedno od tih razdoblja trajalo je dvadeset i sedam dana, što podnositelj zahtjeva nije smatrao „kratkim i povremenim” smanjenjem potrebnog osobnog prostora. Podnositelj zahtjeva je naglasio kako iz sudske prakse Suda slijedi da kada je zatvorenik raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora u smještaju u kojem boravi više zatvorenika, to je samo po sebi bilo dovoljno da se utvrdi povreda članka 3. Konvencije. Mogu se navesti i neki drugi nedostaci samo da bi se potvrdilo ovo utvrđenje. Podnositelj zahtjeva također je naglasio kako je relevantni standard CPT-a bio 4 m² i, prema njegovu mišljenju, Sud se trebao pridržavati tog standarda. U njegovom konkretnom slučaju bilo je i nekoliko odvojenih razdoblja u kojima mu je stavljeno na raspolaganje između 3 i 4 m² osobnog prostora u sobama.

80. Podnositelj zahtjeva nadalje je istaknuo da se sanitarni čvor trebao odbiti od ukupne veličine soba. Također je naglasio kako nije mogao normalno izaći iz sobe s obzirom da je, tijekom razdoblja kada je pet do osam zatvorenika bilo smješteno u istu sobu, prostor bio smanjen za pet do osam kreveta, ormara, stolove i stolice. U stvarnosti, tijekom svog boravka u Zatvoru u Bjelovaru, imao je u prosjeku samo 2,25 m² osobnog prostora. Podnositelj zahtjeva također je tvrdio da kako mu nije pruženo dovoljno rekreacijskih i obrazovnih aktivnosti ili mogućnost rada u Zatvoru u Bjelovaru. Jedina mogućnost kretanja izvan sobe bila je tri sata na dan, u razdoblju između 16:00 i 19:00. Podnositelj zahtjeva stoga smatra da, s obzirom na njegove osobne okolnosti i njegovu mladost, smanjenje njegovog osobnog prostora nije bilo prikladno nadomješteno, zbog čega se osjećao poniženo i omalovaženo.

81. Prema mišljenju podnositelja zahtjeva, to je sve potvrdila i činjenica da je Zatvor u Bjelovaru bio izgrađen u devetnaestom stoljeću i da od tada nije bilo nikakvih relevantnih obnova ili poboljšanja objekata. Neki su objekti renovirani 2011. godine i Vlada je snimila nekoliko fotografija Zatvora u Bjelovaru nakon tog renoviranja. One su uključivale fotografije nekih soba u kojima on nije bio smješten. Štoviše, podnositelj zahtjeva pozvao se na prigovor drugih zatvorenika i intervju koji je u studenome 2010. godine dao upravitelj zatvora koji je naglasio da, iako je zatvorska uprava uspjela povećati broj mjesta u Zatvoru u Bjelovaru od izvornog kapaciteta s pedeset i tri na sedamdeset i devet, ponekad je tamo bilo smješteno i do 129 zatvorenika. Istovremeno, podnositelj zahtjeva smatrao je da Vlada nije dostavila dostatne dokaze o jakim uravnotežujućim čimbenicima koji su mogli ublažiti ekstremni nedostatak osobnog prostora.

82. Konačno, podnositelj zahtjeva tvrdio je kako nikada nije dobio prikladnu zaštitu od strane sutkinje izvršenja te da je zatvorska uprava spriječila slanje njegovih pritužbi Pučkom pravobranitelju premjestivši ga u Zatvor u Varaždinu prije nego ga je Pučki pravobranitelj uspio vidjeti.

2. Vlada

83. Vlada je tvrdila kako su prigovori podnositelja zahtjeva bili detaljno razmotreni na domaćoj razini od strane nadležne sutkinje izvršenja, koja je saslušala podnositelja zahtjeva i koji je redovito posjećivala Zatvor u Bjelovaru u razdoblju o kojem je riječ, odnosno dvanaest puta tijekom boravka podnositelja zahtjeva u istome. Sutkinja izvršenja nije utvrdila povredu njegova prava na prikladne uvjete boravka u zatvoru. Ta je utvrđenja preispitalo i potvrdilo izvanraspravno vijeće Županijskog suda u Bjelovaru i Ustavni sud Republike Hrvatske. Isto tako, Pučki pravobranitelj ispitao je pritužbe podnositelja zahtjeva i istaknuo kako su se oni uglavnom odnosili na pitanja vezana uz njegov premještaj u zatvor koji je bliži njegovoj obitelji. Pučki pravobranitelj također je primijetio kako je Zatvor u Bjelovaru nedavno renoviran. Štoviše, u predmetu *Pozaić protiv Hrvatske* (br. 5901/13, 4. prosinca 2014.), koji postavlja pitanje uvjeta boravka u Zatvoru u Bjelovaru koji datiraju iz istog razdoblja u kojem je podnositelj zahtjeva tamo boravio, Sud je također utvrdio da nema povrede članka 3. Konvencije. S tim u vezi Vlada je istaknula kako je, s obzirom da CPT nikada nije posjetio Zatvor u Bjelovaru, nalaz Suda u predmetu *Pozaić* bio jedino utvrđivanje uvjeta boravka u tom zatvoru od strane međunarodne institucije.

84. Vlada je nadalje istaknula kako je nedavno u vodećem predmetu *Varga i drugi protiv Mađarske* (br. 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, i 64586/13, 10. ožujka 2015.) Sud ponovio *Ananyev test* „čvrste pretpostavke” povrede članka 3. Konvencije kada je osobni prostor stavljen na raspolaganje zatvoreniku pao ispod 3 m². Istaknuo je, međutim, kako je ova pretpostavka oborena u velikom broju predmeta

kumulativnim učincima uvjeta boravka u zatvoru (s tim u vezi, Vlada je navela predmet *Dmitriy Rozhin protiv Rusije*, br. 4265/06, odlomak 53, 23. listopada 2012.; *Fetisov i drugi protiv Rusije*, br. 43710/07, 6023/08, 11248/08, 27668/08, 31242/08 i 52133/08, 17. siječnja 2012.; *Kurkowski protiv Poljske*, br. 36228/06, 9. travnja 2013.; i *Vladimir Belyayev protiv Rusije*, br. 9967/06, 17. listopada 2013.).

85. Prema mišljenju Vlade, zaključivanje da je došlo do povrede samo na temelju dodijeljenog prostora automatski predstavlja formalistički pristup koji bi zanemario niz relevantnih uravnotežujućih čimbenika te stajalište CPT-a prema kojem sve aspekte boravka u zatvoru treba uzeti u obzir. Ovaj bi pristup mogao dodatno odvratiti članice da razvijaju i provode različite mjere kojima je cilj poboljšanje kvalitete života zatvorenika. To bi se moglo uočiti u slučaju Hrvatske gdje je, unatoč standardu od 4 m² utvrđenom u mjerodavnom domaćem pravu, sveukupan fleksibilan pristup pitanju uvjeta boravka u zatvoru dopustio da se poduzmu neki važni koraci za smanjenje i rješavanje problema koji se odnose na razinu prenapučenosti zatvora u posljednjih nekoliko godina. Hrvatski zatvori trenutačno su na osamdeset i pet posto od svog punog kapaciteta. Štoviše, automatski pristup bio bi u suprotnosti s temeljnim načelima sudske prakse Suda i, iako se to čini jednostavnim rješenjem, ne bi osigurao djelotvornu zaštitu prava zatvorenika. Stoga, prema mišljenju Vlade, treba postojati mogućnost pobijanja predmnijeve i trebala bi djelovati na realan i praktičan način.

86. U ovome predmetu, uzimajući u obzir prethodno opisana načela i opće uvjete boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru (vidi prethodne odlomke 18.-21.), Vlada smatra kako opći problem prenapučenosti koji je u to vrijeme postojao u Zatvoru u Bjelovaru nije povrijedio niti jedno pravo podnositelja zahtjeva, te da on nije bio podvrgnut nečovječnom ili ponižavajućem postupanju prema članku 3. Konvencije.

3. Treće strane - umješaci

(a) Observatoire international des prisons – section française (OIP-SF), Ligue belge des droits de l'homme (LDH) and Réseau européen de contentieux pénitentiaire (RCP)

87. Umješaci su tvrdili kako je sudska praksa Suda glede pitanja uvjeta boravka u zatvoru, a osobito minimalnog osobnog prostora na temelju članka 3. Konvencije, bila nedosljedna i nejasna, osobito s obzirom na pitanje o minimalnom broju kvadratnih metara osobnog prostora koji se treba dodijeliti zatvoreniku. Prema njihovom mišljenju, to je omelo pravilnu primjenu odgovarajućih standarda na domaćoj razini.

88. Prema mišljenju umješaca pitanje osobnog prostora stavljenog na raspolaganje zatvoreniku treba ispitati kao središnji element u procjeni uvjeta boravka u zatvoru. Standard minimalnog osobnog prostora koji treba dodijeliti zatvoreniku trebao biti utvrđen na 4 m², što slijedi iz relevantnih

preporuka CPT-a, nacionalnih i drugih europskih i međunarodnih standarda. Umješači su nadalje tvrdili da, ako Veliko vijeće usvoji pristup „čvrste pretpostavke” povrede članka 3. kada osobni prostor dodijeljen zatvoreniku padne ispod potrebnog minimalnog standarda, onda ono treba djelovati kao čvrsta pretpostavka koju je moguće oboriti samo iznimno. Središnji čimbenik u tom smislu bila bi dovoljna sloboda kretanja unutar zatvorskog objekta i domaća bi tijela trebala dokazati da se oskudna dodjela osobnog prostora može na odgovarajući način nadomjestiti. S druge strane, umješači su naglasili da ako osobni prostor dodijeljen zatvoreniku padne ispod 3 m², to treba smatrati toliko ozbiljnim da bi trebalo dovesti do neoborive pretpostavke povrede članka 3. Konvencije, a takva se situacija ne može biti nadomjestiti ili ublažiti drugim čimbenicima.

(b) Dokumentacijski centar „L’altro diritto onlus”

89. Umješač je istaknuo kako je sudsku praksu Suda u pogledu pitanja uvjeta boravka u zatvoru trebalo pojasniti i uskladiti, osobito s obzirom na pitanje prikladnog osobnog prostora. Prema mišljenju umješača, taj se element trebao utvrditi na jasan i obrazložen način kao minimalni zahtjev, a svako odstupanje od takvog minimuma trebao bi sam po sebi uvijek dovesti do utvrđenja povrede Konvencije.

90. Umješač je pozvao Sud da ponovno potvrdi *Ananyev* test jasno navodeći, posebice, kako bi neispunjavanje minimuma od 3 m² osobnog prostora dodijeljenog zatvoreniku stvorio čvrstu pretpostavku povrede članka 3. koja bi se mogla osporiti samo u slučajevima izuzetne hitnosti i nužnosti i kada se odnosi na znatno ograničeno vremensko razdoblje. Štoviše, svaki zatvorenik treba imati svoj krevet i dovoljno slobode kretanja unutar sobe. S obzirom na raspodjelu tereta dokazivanja umješač smatra da se, nakon što podnositelj zahtjeva iznese *prima facie* činjenice predmeta, teret treba prebaciti na tuženu Vladu da pruži čvrstu činjeničnu osnovu za obaranje te čvrste pretpostavke povrede navođenjem relevantnih dokaza na temelju nalaza neovisnih i nepristranih nacionalnih sudova ili drugih nadležnih tijela. Umješač je nadalje tvrdio kako druge relevantne čimbenike koji se odnose na uvjete boravka u zatvoru, mimo pitanja prikladnog osobnog prostora, također treba uzeti u obzir pri izradi procjene na temelju članka 3. Konvencije.

C. Ocjena Suda

1. Uvodne primjedbe

91. Sud je često pozvan da donese odluku o prigovorima koji se odnose na povredu članka 3. Konvencije zbog nedovoljnog osobnog prostora stavljenog na raspolaganje zatvorenicima. U ovome predmetu Sud smatra kako bi bilo primjereno pojasniti načela i standarde za procjenu minimalnog

osobnog prostora po zatvoreniku u smještaju u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika na temelju članka 3. Konvencije.

92. Sud nadalje napominje kako se mogu pojaviti različita pitanja u kontekstu jednokrevetnog smještaja, izolacije ili drugih sličnih zatvorskih režima, ili čekaonica ili sličnih prostorija koje su se koristile u vrlo kratkim razdobljima (kao što su policijske postaje, psihijatrijske ustanove, ustanove za prihvata imigranata), o kojima se, međutim, ne radi u ovome predmetu (vidi prethodni odlomak 50.; i predmet *Gruzija protiv Rusije (I)* [VV], br. 13255/07, odlomci 192.-205., ESLJP 2014 (izvadci)).

93. Pitanje prenapučenosti zatvora u smještaju u kojem boravi više zatvorenika bilo je jedno od pitanja koje je Veliko vijeće razmotrilo u predmetu *Idalov protiv Rusije* ([VV], br. 5826/03, odlomci 96.-102., 22. svibnja 2012.). To je pitanje također adresirano u nekoliko pilot i vodećih presuda u kojima je Sud već naveo specifične aspekte vezane uz procjenu problema prenapučenosti zatvora i dužnost država da otklone nedostatke koje je Sud utvrdio u tim presudama.

94. Konkretno, Sud je do sada donio pilot presude koje se bave pitanjem prenapučenosti zatvora u pogledu sljedećih država: Bugarska (vidi predmet *Neshkov i drugi protiv Bugarske*, br. 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 i 9717/13, 27. siječnja 2015.); Mađarska (vidi naprijed citirani predmet *Varga i drugi*); Italija (vidi naprijed citirani predmet *Torreggiani i drugi*); Poljska (vidi predmete *Orchowski protiv Poljske*, br. 17885/04, 22. listopada 2009.; i *Norbert Sikorski protiv Poljske*, br. 17599/05, 22. listopada 2009.); i Rusija (vidi naprijed citirani predmet *Ananyev i drugi*),

95. Sud se također bavio pitanjem prenapučenosti zatvora navodeći nužnost poboljšanja uvjeta boravka u zatvoru na temelju članka 46. Konvencije u vodećim presudama u pogledu sljedećih država: Belgija (vidi predmet *Vasilescu protiv Belgije*, br. 64682/12, 25. studenoga 2014.); Grčka (vidi predmete *Samaras i drugi protiv Grčke*, br. 11463/09, 28. veljače 2012.; *Tzamalīs i drugi protiv Grčke*, br. 15894/09, 4. prosinca 2012.; i *Al. K. protiv Grčke*, br. 63542/11, 11. prosinca 2014.); Rumunjska (vidi predmet *Iacov Stanciu protiv Rumunjske*, br. 35972/05, 24. srpnja 2012.); Slovenija (vidi predmete *Mandić i Jović protiv Slovenije*, br. 5774/10 i 5985/10, 20. listopada 2011.; i *Štrucl i drugi protiv Slovenije*, br. 5903/10, 6003/10 id 6544/10, 20. listopada 2011.); i Republika Moldavija (vidi predmet *Shishanov protiv Republike Moldavije*, br. 11353/06, 15. rujna 2015.).

2. Rekapitulacija mjerodavnih načela

(a) Opća načela

96. U članku 3. Konvencije određene su najvažnije temeljne vrijednosti demokratskog društva. On apsolutno zabranjuje mučenje ili nečovječno i

ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, bez obzira na okolnosti i na ponašanje žrtve (vidi, na primjer, predmete *Labita protiv Italije* [VV], br. 26772/95, odlomak 119., ESLJP 2000-IV; i *Svinarenko i Slyadnev protiv Rusije* [VV], br. 32541/08 i 43441/08, odlomak 113., ESLJP 2014 (izvadci)).

97. Da bi spadalo u domašaj članka 3., zlostavljanje mora doseći određeni minimalni stupanj težine. Procjena ove najniže razine je, po prirodi stvari, relativna. Ona ovisi o svim okolnostima predmeta, kao što su trajanje postupanja, njegove tjelesne i duševne posljedice a u nekim slučajevima i spol, dob i zdravstveno stanje žrtve (vidi, među brojnim drugim izvorima prava, predmete *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. siječnja 1978., odlomak 162., Serija A br. 25; *Jalloh protiv Njemačke* [VV], br. 54810/00, odlomak 67., ESLJP 2006-IX; naprijed citirani predmet *Idalov*, odlomak 91.; te predmet *Kalashnikov protiv Rusije*, br. 47095/99, odlomak 95., ESLJP 2002-VI).

98. Zlostavljanje koje dosiže takav minimalni stupanj težine obično uključuje stvarne tjelesne ozljede ili veliku tjelesnu ili duševnu bol. Međutim, čak i ako prethodno navedeno ne postoji, kada postupanje ponižava ili obezvrjeđuje pojedinca na način da se iskazuje manjak poštovanja ili se umanjuje njegovo ili njezino ljudsko dostojanstvo ili kada izaziva osjećaj straha, tjeskobe ili manje vrijednosti koji može slomiti psihički i tjelesni otpor pojedinca, postupanje se može smatrati ponižavajućim i ući u domašaj zabrane iz članka 3. (vidi, među brojnim drugim izvorima prava, naprijed citirani predmet *Idalov*, odlomak 92.; te predmet *Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 2346/02, odlomak 52., ESLJP 2002.III; i naprijed citirane predmete *Ananyev i drugi*, odlomak 140.; *Varga i drugi*, odlomak 70.). Doista, zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja je civilizacijska vrijednost blisko povezana s poštovanjem ljudskog dostojanstva (vidi predmet *Bouyid protiv Belgije* [VV], br. 23380/09, odlomak 81., ESLJP 2015).

99. U kontekstu lišenja slobode Sud je dosljedno naglašavao da trpljenje i poniženje koje je tu uključeno mora u svakom slučaju ići preko onoga neizbježnoga elementa trpljenja ili poniženja povezanog s lišenjem slobode kako bi moglo doći u domašaj članka 3. Država mora osigurati da je osoba lišena slobode u uvjetima koji su sukladni s poštovanjem ljudskog dostojanstva, da je način i metoda izvršenja mjere ne podvrgavaju trpljenju ili nedaćama one težine koja premašuje neizbježnu razinu trpljenja svojstvenu lišenju slobode i da, s obzirom na praktične uvjete boravka u zatvoru, njezino zdravlje i dobrobit budu odgovarajuće zaštićeni (vidi predmet *Kudła protiv Poljske* [VV], br. 30210/96, odlomci 92.-94., ESLJP 2000-XI; naprijed citirane predmete *Idalov*, odlomak 93.; *Svinarenko i Slyadnev*, odlomak 116.; predmet *Mozer protiv Republike Moldavije i Rusije* [VV], br. 11138/10, odlomak 178., ESLJP 2016; te predmet

Valašinas protiv Litve, br. 44558/98, odlomak 102., ESLJP 2001-VIII; i naprijed citirani predmet *Ananyev i drugi*, odlomak 141.).

100. Čak i nepostojanje namjere da se ponizi ili obezvrijedi zatvorenika tako da ga se stavi u loše uvjete, iako se radi o čimbeniku koji treba uzeti u obzir, ne isključuje uvjerljivo utvrđenje povrede članka 3. Konvencije (vidi, među ostalim, predmet *Peers protiv Grčke*, br. 28524/95, odlomak 74., ESLJP 2001-III; naprijed citirane predmete *Mandić i Jović*, odlomak 80.; *Iacov Stanciu*, odlomak 179.; i općenito na temelju članka 3., naprijed citirane predmete *Svinarenko i Slyadnev*, odlomak 114., i *Bouyid*, odlomak 86.). Doista, dužnost je tužene Vlade da organizira svoj zatvorski sustav na takav način da se osigura poštovanje dostojanstva zatvorenika, bez obzira na financijske ili logističkih poteškoće (vidi, među brojnim drugim izvorima prava, predmet *Mamedova protiv Rusije*, br. 7064/05, odlomak 63., 1. lipnja 2006.; naprijed citirane predmete *Orchowski*, odlomak 153.; *Neshkov i drugi*, odlomak 229.; i *Varga i drugi*, odlomak 103.).

101. Prilikom ocjene uvjeta boravka u zatvoru moraju se uzeti u obzir kumulativni učinci tih uvjeta, kao i posebni prigovori podnositelja zahtjeva. Duljinu razdoblja tijekom kojeg osoba lišena slobode boravi u određenim uvjetima također treba uzeti u obzir (vidi, među brojnim drugim izvorima prava, naprijed citirane predmete *Idalov*, odlomak 94.; te *Orchowski*, odlomak 121.; *Torreggiani i drugi*, odlomak 66.; i *Ananyev i drugi*, odlomak 142.).

(b) Načela koja se odnose na prenapučenost zatvora

102. Sud primjećuje kako se mjerodavna načela i standardi za procjenu prenapučenosti zatvora koji proizlaze iz njegove sudske prakse posebice odnose na sljedeća pitanja: (1) pitanje minimalnog osobnog prostora u zatvoru na temelju članka 3. Konvencije; (2) stvara li raspodjela osobnog prostora ispod minimalnog zahtjeva pretpostavku ili sama po sebi dovodi do povrede članka 3. Konvencije; i (3) koji čimbenici, ako postoje, mogu nadomjestiti oskudnu dodjelu osobnog prostora.

(i) Pitanje minimalnog osobnog prostora iz članka 3.

(α) Mjerodavna sudska praksa

103. Sud je u više navrata naglasio kako na temelju članka 3. ne može definitivno utvrditi određeni broj kvadratnih metara koji treba biti dodijeljen zatvoreniku kako bi bio u skladu s Konvencijom. Doista, Sud je smatrao kako niz drugih relevantnih čimbenika, kao što je duljina trajanja zatvora, mogućnosti vježbanja na otvorenom i fizičko i mentalno stanje zatvorenika, igraju važnu ulogu u odlučivanju jesu li uvjeti boravka u zatvoru ispunili jamstva članka 3. (vidi naprijed citirane predmete *Samaras i drugi*, odlomak 57.; *Tzamalīs i drugi*, odlomak 38.; i *Varga i drugi*, odlomak 76.; vidi dodatno, na primjer, predmete *Trepashkin protiv Rusije*, br. 36898/03,

odlomak 92., 19. srpnja 2007.; *Semikhvostov protiv Rusije*, br. 2689/12, odlomak 79., 6. veljače 2014.; *Logothetis i drugi protiv Grčke*, br. 740/13, odlomak 40., 25. rujna 2014.; i *Suldin protiv Rusije*, br. 20077/04, odlomak 43., 16. listopada 2014.).

104. Unatoč tome, radi utvrđivanja jesu li sporni uvjeti boravka u zatvoru bili „ponižavajući” u smislu članka 3., jedan od aspekata koji se mora uzeti u obzir jest izniman nedostatak prostora u zatvorskoj sobi.

105. U znatnom broju slučajeva kada je dodjela prostora za zatvorenike u smještaju u kojem boravi više zatvorenika pala ispod 3 m², Sud je utvrdio kako je prenapučenost toliko ozbiljna da opravdava utvrđenje povrede članka 3. Konvencije (vidi predmete citirane u naprijed citiranim predmetima *Orchowski*, odlomak 122; *Ananyev i drugi*, odlomak 145.; te *Varga i drugi*, odlomak 75.).

106. Kada se činilo kako su zatvorenici imali na raspolaganju osobni prostor veličine između 3 i 4 m², Sud je razmotrio (ne)prikladnost drugih aspekata fizičkih uvjeta boravka u zatvoru prilikom procjene na temelju članka 3. U takvim je slučajevima povreda članka 3. pronađena samo ako je prostorni čimbenik bio povezan s drugim aspektima neodgovarajućih fizičkih uvjeta boravka u zatvoru koji se, u određenom kontekstu, odnose na pristup vježbama na otvorenom, prirodnom svjetlu i zraku, dostupnost ventilacije, prikladnost uređaja za grijanje, mogućnost privatnog korištenja nužnika, te usklađenost s osnovnim zdravstvenim i higijenskim zahtjevima (vidi naprijed citirane predmete *Orchowski*, odlomak 122.; *Ananyev i drugi*, odlomak 149.; *Torreggiani i drugi*, odlomak 69.; *Vasilescu*, odlomak 88.; te *Varga i drugi*, odlomak 78.; vidi također, na primjer, predmete, *Jirsák protiv Češke Republike*, br. 8968/08, odlomci 64.-73., 5. travnja 2012.; *Culev protiv Moldavije*, br. 60179/09, odlomci 35.-39., 17. travnja 2012.; naprijed citirani predmet *Longin*, odlomci 59.-61.; te predmet *Barilo protiv Ukrajine*, br. 9607/06, odlomci 80.-83., 16. svibnja 2013.).

107. U prethodno spomenutim pilot i vodećim presudama Sud je za svoju procjenu utvrdio relevantne minimalne standarde osobnog prostora dodijeljenog zatvoreniku u smještaju u kojem boravi više zatvorenika na 3 m² podne površine (vidi naprijed citirane predmet *Orchowski*, odlomak 123.; *Ananyev i drugi*, odlomak 148.; *Torreggiani i drugi*, odlomak 68.; *Vasilescu*, odlomak 88.; *Neshkov i drugi*, odlomak 232.; *Samaras i drugi*, odlomak 58.; *Tzamalīs i drugi*, odlomak 39.; *Varga i drugi*, odlomak 74.; *Iacov Stanciu*, odlomak 168.; te *Mandić i Jović*, odlomak 75.). Osim toga, u predmetu *Idalov* Velikog vijeća (naprijed citiran, odlomak 101.), prilikom utvrđivanja povrede članka 3. zbog neprikladnih uvjeta boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru, Veliko vijeće istaknulo je, između ostalog, da „boravak podnositelja zahtjeva u zatvoru [nije ispunio] minimalni zahtjev, kako je navedeno u sudskoj praksi Suda, od 3 kvadratna metra po osobi”.

108. Međutim, u manjem broju slučajeva Sud je smatrao da je osobni prostor manji od 4 m² već jedan od čimbenika dovoljnih da se opravda utvrđenje povrede članka 3. (vidi, među ostalim, predmete *Cotleț protiv Rumunjske* (br. 2), br. 49549/11, odlomci 34. i 36., 1. listopada 2013.; i *Apostu protiv Rumunjske*, br. 22765/12, odlomak 79., 3. veljače 2015.). Ovaj standard odgovara minimalnom standardu životnog prostora po zatvoreniku u smještaju u kojem boravi više zatvorenika koji je razvijen u praksi CPT-a i nedavno razrađen u njegovom političkom dokumentu (vidi prethodni odlomak 51.).

(β) Pristup koji treba provesti

109. Sud ponavlja da, iako nije formalno obvezan slijediti svoje prethodne presude, u interesu je pravne sigurnosti, predvidljivosti i jednakosti pred zakonom da ne bi trebao odstupati, bez opravdanog razloga, od presedana utvrđenih u prethodnim predmetima (vidi, na primjer, predmete *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 28957/95, odlomak 74., ESLJP 2002–VI; *Scoppola protiv Italije* (br. 2) [VV], br. 10249/03, odlomak 104., 17. rujna 2009.; i *Sabri Güneş protiv Turske* [VV], br. 27396/06, odlomak 50., 29. lipnja 2012.).

110. Sud ne vidi razloga da odstupi od pristupa zauzetog u naprijed citiranim pilot presudama i vodećim predmetima, te u predmetu *Idalov Velikog vijeća* (vidi prethodni odlomak 107.). Stoga potvrđuje kako se zahtjev za 3 m² podne površine po zatvoreniku u smještaju u kojem boravi više zatvorenika treba zadržati kao relevantni minimalni standard za njegovu procjenu prema članku 3. Konvencije (vidi odlomke 124.-128. u nastavku).

111. S obzirom na standarde koje su razvile druge međunarodne institucije, kao što je CPT, Sud napominje kako ih je prestao tretirati na način da predstavljaju odlučujuću tvrdnju za njegovu procjenu na temelju članka 3. Konvencije (vidi, na primjer, naprijed citirane predmete *Orchowski*, odlomak 131.; *Ananyev i drugi*, odlomci 144.-145.; *Torreggiani i drugi*, odlomci 68. i 76.; vidi također naprijed citirani predmet *Sulejmanovic*, odlomak 43.; predmet *Tellissi protiv Italije* (odl.), br. 15434/11, odlomak 53., 5. ožujka 2013.; i *G.C. protiv Italije*, br. 73869/10, odlomak 81., 22. travnja 2014.). Isto vrijedi s obzirom na relevantne nacionalne standarde, koji se, iako mogu utjecati na odluku Suda u određenom predmetu (vidi naprijed citirani predmet *Orchowski*, odlomak 123), ne mogu smatrati odlučujućim za njegovo utvrđenje na temelju članka 3. Konvencije (vidi, na primjer, naprijed citirane predmete *Pozaić*, odlomak 59. i *Neshkov i drugi*, odlomak 229.).

112. Središnji razlog oklijevanja Suda da uzme dostupne prostorne standarde CPT-a kao odlučujuću tvrdnju za svoje utvrđenje na temelju članka 3. Konvencije odnosi se na njegovu dužnost da uzme u obzir sve relevantne okolnosti određenog predmeta koji je pred njim prilikom

procjene na temelju članka 3. Konvencije, dok druge međunarodne institucije poput CPT-a razvijaju opće standarde u ovom području s ciljem budućeg prevencije (vidi prethodni odlomak 47.; vidi također naprijed citirane predmete *Trepashkin*, odlomak 92.; i *Jirsák*, odlomak 63.). Isto tako, relevantni nacionalni standardi uvelike se razlikuju i djeluju kao opći zahtjevi za prikladan smještaj u određenom zatvorskom sustavu (vidi prethodne odlomke 57. i 61.).

113. Štoviše, kako je potvrdio CPT, Sud igra konceptualno drukčiju ulogu od one dodijeljene CPT-u, čija odgovornost ne podrazumijeva utvrđivanje predstavlja li određena situacija nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje u smislu članka 3. Konvencije (vidi prethodni odlomak 52.). Povjerenje u aktivnost CPT-a je mjera usmjerena ka prevenciji koja, po svojoj prirodi, teži stupnju zaštite koji je veći od onog koji je Sud potvrdio prilikom odlučivanja u predmetima koji se tiču uvjeta boravka u zatvoru (vidi prethodni odlomak 47., Prvo opće izvješće, odlomak 51). Za razliku od CPT-ove preventivne funkcije, Sud je u pojedinačnim slučajevima odgovoran za sudsku primjenu apsolutne zabrane mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja iz članka 3. Konvencije (vidi prethodni odlomak 46.). Unatoč tome, Sud naglašava kako i dalje posvećuje pažnju standardima koje je razvio CPT i, bez obzira na njihova različita stajališta, pažljivo pregledava predmete u kojima su posebni uvjeti boravka u zatvoru ispod standarda CPT-a od 4 m² (vidi prethodni odlomak 106.).

114. Konačno, Sud smatra kako je važno pojasniti metodologiju za izračun minimalnog osobnog prostora stavljenog na raspolaganje zatvoreniku u smještaju u kojem boravi više zatvorenika da bi mogao izvršiti procjenu temeljem članka 3. Sud smatra, na temelju metodologije CPT-a o tom pitanju, da se sanitarni čvor unutar sobe ne smije uračunati u ukupnu površinu sobe (vidi prethodni odlomak 51.). S druge strane, izračun raspoložive površine u sobi treba uključivati prostor koji zauzima namještaj. Ono što je bitno u ovoj procjeni je to jesu li se zatvorenici mogli normalno kretati unutar sobe (vidi, na primjer, naprijed citirane predmete *Ananyev i drugi*, odlomci 147.-148.; i *Vladimir Belyayev*, odlomak 34.).

115. Sud također primjećuje kako se u njegovoj sudskoj praksi ne može razlučiti nikakva razlika u pogledu primjene minimalnih standarda od 3 m² podne površine po zatvoreniku u smještaju u kojem boravi više zatvorenika u kontekstu pritvorenika u istražnom zatvoru i zatvorenika koji izvršavaju kaznu zatvora. Doista, u pilot presudi *Orchowski* Sud je primijenio iste standarde za procjenu minimalnog osobnog prostora iz članka 3. Konvencije u vezi sa zatvorima i pritvorskim jedinicama (vidi naprijed citirani predmet *Orchowski*, odlomak 124.), a isti se standard primjenjivao u drugim pilot presudama relevantnim za uvjete boravka pritvorenika u istražnom zatvoru (vidi predmet *Ananyev i drugi*, odlomci 143.-148.) i zatvorenika koji izvršavaju kaznu zatvora (vidi naprijed citirani predmet *Torreggiani i ostali*,

odlomci 65.-69.). Ostale vodeće presude o tome slijedile su isti pristup (vidi naprijed citirane predmete *Iacov Stanciu*, odlomci 171.-179.; *Mandić i Jović*, odlomci 72.-76.; i *Štrucl i drugi*, odlomak 80.). Štoviše, isti se standard primjenjivao u novijoj sudskoj praksi u pogledu ruskih popravnih kolonija (vidi predmet *Butko protiv Rusije*, br. 32036/10, odlomak 52., 12. studenoga 2015.; za prethodnu sudsku praksu vidi, na primjer, predmet *Sergey Babushkin protiv Rusije*, br. 5993/08, odlomak 56., 28. studenoga 2013. i u njemu citirane predmete).

(ii) *Stvara li raspodjela osobnog prostora ispod minimalnog zahtjeva pretpostavku ili sama po sebi dovodi do povrede članka 3.*

(α) Mjerodavna sudska praksa

116. U procjeni je li došlo do povrede članka 3. Konvencije zbog izrazitog nedostatka osobnog prostora u zatvoru, Sud nije uvijek bio dosljedan glede pitanja dovodi li raspodjela osobnog prostora ispod 3 m² sama po sebi do povrede članka 3. ili stvara pretpostavku povrede koja se može pobiti drugim relevantnim razmatranjima. U tom pogledu mogu postojati različiti pristupi.

117. Prvo, u brojnim predmetima nalaz da je zatvorenik raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora sam je po sebi doveo do zaključka da je došlo do povrede članka 3. (vidi, na primjer, naprijed citirani predmet *Sulejmanovic*, odlomak 43.; predmet *Trepashkin protiv Rusije (br. 2)*, br. 14248/05, odlomak 113., 16. prosinca 2010.; naprijed citirani predmet *Mandić i Jović*, odlomak 80.; predmete *Lin protiv Grčke*, br. 58158/10, odlomci 53-54, 6 studenoga 2012; *Blejuščă protiv Rumunjske*, br. 7910/10, odlomci 43.-45., 19. ožujka 2013.; *Ivakhnenko protiv Rusije*, br. 12622/04, odlomak 35., 4. travnja 2013.; *A.F. protiv Grčke*, br. 53709/11, odlomci 77-78, 13 lipnja 2013; *Kanakis protiv Grčke (br. 2)*, br. 40146/11, odlomci 106.-107., 12. prosinca 2013.; *Gorbulya protiv Rusije*, br. 31535/09, odlomci 64.-65., 6. ožujka 2014.; i *T. i A. protiv Turske*, br. 47146/11, odlomci 96.-98., 21. listopada 2014.).

118. Postoje i predmeti u kojima je Sud presudio da osobni prostor dodijeljen zatvoreniku koji je manji od 3 m² predstavlja povredu članka 3., a zatim je ispitao druge uvjete boravka u zatvoru samo kao dodatne otegotne okolnosti (vidi, na primjer, naprijed citirane predmete *Torreggiani i drugi*, odlomak 77.; i *Vasilescu*, odlomci 100.-104.).

119. Drugi pristup se temelji na testu „čvrste pretpostavke” navedenom u pilot presudi *Ananyev i drugi* (naprijed citirano). Na temelju detaljne analize svoje dosadašnje sudske prakse o tome, u presudi *Ananyev i drugi* Sud je utvrdio sljedeći test za prenapučenost: (1) svaki zatvorenik mora imati vlastito mjesto za spavanje u sobi; (2) svaki zatvorenik mora imati na raspolaganju barem tri m² površine poda; i (3) ukupna površina sobe mora biti takva da omogućuje zatvorenicima slobodno kretanje između

namještaja. Istaknuo je da je nepostojanje bilo kojeg od prethodno navedenih elemenata samo po sebi stvorilo čvrstu pretpostavku da su uvjeti boravka u zatvoru predstavljali ponižavajuće postupanje i prekršili članak 3. (vidi naprijed citirani predmet *Ananyev i drugi*, odlomak 148).

120. Slično testu „čvrste pretpostavke”, u pilot presudi *Orchowski* (naprijed citirana, odlomak 123.) Sud je naglasio kako se smatra da sve situacije u kojima je zatvoreniku uskraćen minimum od 3 m² životnog prostora dovode do čvrste naznake da je povrijeđen članak 3. Konvencije (vidi dodatno predmet *Olszewski protiv Poljske*, br. 21880/03, odlomak 98., 2. travnja 2013.). Štoviše, test „čvrste pretpostavke” ponovljen je u nekoliko prethodno navedenih pilot presuda o pitanju prenapučenosti zatvora (vidi naprijed citirane predmete *Neshkov i drugi*, odlomak 232.; i *Varga i drugi*, odlomci 74. i 77.).

121. U skladu s tim pristupom, utvrđenje povrede članka 3. temeljilo se na procjeni je li, u tim okolnostima, „čvrsta pretpostavka” povrede oborena drugim kumulativnim učincima uvjeta boravka u zatvoru ili ne (vidi naprijed citirane predmete *Orchowski*, odlomak 135.; *Ananyev i drugi*, odlomak 166.; predmete *Lind protiv Rusije*, br. 25664/05, odlomci 59.-61., 6. prosinca 2007.; *Kokoshkina protiv Rusije*, br. 2052/08, odlomci 62.-63., 28. svibnja 2009.). U skladu s tim, u brojnim predmetima nakon predmeta *Ananyev* koji se odnose na različite činjenične okolnosti Sud je dosljedno ispitao kumulativne učinke uvjete boravka u zatvoru prije donošenja konačnog zaključka o navodnoj povredi članka 3. zbog prenapučenosti zatvora (vidi, na primjer, naprijed citirane predmete *Idalov*, odlomak 101.; *Iacov Stanciu*, odlomci 176.-178.; predmete *Asyanov protiv Rusije*, br. 25462/09, odlomak 43., 9. listopada 2012.; *Nieciecki protiv Grčke*, br. 11677/11, odlomci 49.-51., 4. prosinca 2012.; *Yefimenko protiv Rusije*, br. 152/04, odlomci 80.-84., 12. veljače 2013.; *Manulin protiv Rusije*, br. 26676/06, odlomci 47.-48., 11. travnja 2013.; *Shishkov protiv Rusije*, br. 26746/05, odlomci 90.-94., 20. veljače 2014.; *Bulatović protiv Crne Gore*, br. 67320/10, odlomci 123.-127., 22. srpnja 2014.; *Tomoiagă protiv Rumunjske* (odl.), br. 47775/10, odlomci 22.-23., 20. siječnja 2015.; naprijed citirane predmete *Neshkov i drugi*, odlomci 246.-256.; *Varga i drugi*, odlomak 88.; te predmet *Mironovas i drugi protiv Litve*, br. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 i 70065/13, odlomci 118.-123., 8. prosinca 2015.).

(β) Pristup koji treba provesti

122. U usklađivanju navedenih odstupanja, Sud će se rukovoditi općim načelima svoje dobro utvrđene sudske prakse na temelju članka 3. Konvencije. S tim u vezi ponavlja kako je prema njegovoj sudskoj praksi procjena minimalne razine težine da bi bilo koji od oblika zlostavljanja spadao u domašaj članka 3., po prirodi stvari, relativna (vidi prethodne odlomke 97.-98.). Procjena ove najniže razine, kako se ističe još od

predmeta *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (naprijed citirano, odlomak 162.), ovisit će o svim okolnostima predmeta, kao što su trajanje postupanja, njegove tjelesne i duševne posljedice a u nekim slučajevima i spol, dob i zdravstveno stanje žrtve (vidi prethodni odlomak 97.).

123. Prema tome, procjena Suda o tome je i došlo do povrede članka 3. ne može se svesti na numerički proračun kvadratnih metara dodijeljenih zatvoreniku. Takav bi pristup, štoviše, zanemario činjenicu da, u praktičnom smislu, samo sveobuhvatan pristup određenim uvjetima boravka u zatvoru može dati točan prikaz stvarnosti za zatvorenike (vidi prethodne odlomke 62.-63.).

124. Unatoč tome, nakon što je analizirao svoju sudsku praksu te s obzirom na važnost pridanu prostornom čimbeniku u ukupnoj procjeni uvjeta u zatvoru, Sud smatra kako čvrsta pretpostavka povrede članka 3. nastaje kada osobni prostor raspoloživ zatvoreniku padne ispod 3 m² u smještaju u kojem boravi više zatvorenika.

125. Test „čvrste pretpostavke” mora djelovati kao snažna pretpostavka povrede članka 3. Konvencije, a ne pretpostavka koja se može oboriti. To posebice znači da u datim okolnostima kumulativni učinci boravka u zatvoru mogu oboriti tu pretpostavku. Naravno, bit će teško oboriti tu pretpostavku u kontekstu očiglednog ili produljenog nedostatka osobnog prostora manjeg od 3 m². Okolnosti u kojima se pretpostavka može oboriti bit će navedeni u nastavku (vidi odlomke 130.-135.).

126. Iz toga slijedi da je, kada se uvjerljivo utvrdi da je zatvorenik raspolagao sa manje od 3 m² podne površine u smještaju u kojem boravi više zatvorenika, polazna točka za procjenu Suda čvrsta pretpostavka povrede članka 3 Konvencije. Tada tuženoj vladi preostaje uvjerljivo dokazati da su postojali čimbenici koji mogu prikladno nadomjestiti oskudnu dodjelu osobnog prostora. Kumulativni učinak tih uvjeta trebao bi utjecati na odluku Suda o tome je li, s obzirom na okolnosti, pretpostavka povrede oborena ili ne.

127. S obzirom na metodologiju za tu procjenu, Sud se poziva na svoj dobro utvrđeni standard dokazivanja u predmetima koji se odnose na uvjete boravka u zatvoru (vidi, na primjer, naprijed citirani predmet *Ananyev i drugi*, odlomci 121.-125.). U tom kontekstu, Sud posebice vodi računa o objektivnim poteškoćama na koje podnositelji zahtjeva nailaze prilikom prikupljanja dokaza za potkrjepljivanje njihovih tvrdnji o uvjetima njihova boravka u zatvoru. Ipak, u takvim slučajevima podnositelji zahtjeva moraju navesti detaljan i dosljedan prikaz činjenica koje su predmet prigovora (ibid. odlomak 122.). U određenim slučajevima podnositelji zahtjeva mogu podastrijeti barem neke dokaze u prilog svojim prigovorima. Sud je smatrao dokazom, na primjer, pisane izjave ostalih zatvorenika, ili po mogućnosti fotografije koje su dostavili podnositelji zahtjeva u prilog svojim tvrdnjama (vidi, na primjer, predmet *Golubenko protiv Ukrajine* (odl.), br. 36327/06, odlomak 52., 5. studenoga 2013., i predmete citirane u njemu; vidi dodatno

predmet *Tehrani i drugi protiv Turske*, br. 32940/08, 41626/08 i 43616/08, odlomak 88., 13. travnja 2010.).

128. Nakon davanja vjerodostojnog i razumno detaljnog opisa navodno ponižavajućih uvjeta boravka u zatvoru, što predstavlja *prima facie* slučaj zlostavljanja, teret dokazivanja prebacuje se na tuženu Vladu koja jedina ima pristup informacijama kojima se mogu potvrditi ili opovrgnuti te tvrdnje. Posebice je dužna prikupiti i sastaviti relevantne dokumente i navesti detaljan prikaz uvjeta boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru. Relevantne informacije od drugih međunarodnih tijela, kao što je CPT, o uvjetima boravka u zatvoru, kao i nadležnih državnih tijela i institucija, također trebaju utjecati na odluku Suda o tom pitanju (vidi dodatno naprijed citirane predmete *Ananyev i drugi*, odlomci 122.-125.; i *Neshkov i drugi*, odlomci 71.-91.).

(iii) Čimbenici koji mogu biti nadoknada za nedovoljnu raspodjelu osobnog prostora

129. U pogledu svojih prethodnih utvrđenja (vidi prethodne odlomke 124.-125.), Sud mora utvrditi koji čimbenici mogu nadomjestiti oskudnu dodjelu osobnog prostora pritvoreniku, i na taj način oboriti čvrstu pretpostavku povrede članka 3. Konvencije koja proizlazi kada zatvorenik raspolaže s manje od 3 m² osobnog prostora u smještaju u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika.

130. Sud najprije primjećuje, u svjetlu njegove sudske prakse nakon predmeta *Ananyev*, kako će obično samo kratko, povremeno i manje smanjenje potrebnog osobnog prostora biti dovoljno da se obori čvrsta pretpostavka povrede članka 3. To je, primjerice, bio slučaj u predmetu *Fetisov i drugi* (naprijed citiran, odlomci 134.-138.), u kojem je zatvorenik raspolagao s otprilike 2 m² podne površine u trajanju od devetnaest dana (vidi dodatno naprijed citirani predmet *Dmitriy Rozhin*, odlomci 52.-53.), ili u predmetu *Vladimir Belyayev* (naprijed citiran, odlomci 33.-36.) u kojem je zatvorenik raspolagao s 2,95 m² osobnog prostora u trajanju od deset dana, a potom odvojeno s 2,65 m² u trajanju od dva dana i 2,97 m² u razdoblju od dvadeset i šest dana. Štoviše, pozivajući se na svoju sudsku praksu u predmetima *Fetisov i drugi* i *Dmitriy Rozhin*, Sud je utvrdio kako nije došlo do povrede članka 3. u predmetu *Kurkowski* (naprijed citiran, odlomci 66.-67.) u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s oko 2,1 m² podne površine u trajanju od četiri dana, a zatim naknadno s 2,6 m² životnog prostora u trajanju od još četiri dana.

131. Unatoč tome, Sud je već presudio da, iako je duljina razdoblja boravka u zatvoru može biti relevantan čimbenik u procjeni težine patnje ili poniženja uzrokovanog zatvoreniku uslijed neprikladnih uvjeta njegova boravka u zatvoru, sama relativna kratkoća tog razdoblja neće automatski ukloniti postupanje koje je predmet prigovora iz domašaja članka 3. ako su drugi elementi dovoljni da ga se dovedu u djelokrug te odredbe (vidi, na

primjer, naprijed citirane predmete *Vasilescu*, odlomak 105; *Neshkov i drugi*, odlomak 249.; i *Shishanov*, odlomak 95.).

132. Sud dodatno napominje da je u drugim predmetima koji se odnose na neprikladnu dodjelu osobnog prostora zatvorenicima ispitao je li smanjenje potrebnog osobnog prostora bilo popraćeno dovoljnom slobodom kretanja i odgovarajućim aktivnostima izvan sobe, kao i boravkom, općenito gledano, u odgovarajućoj ustanovi za pritvor (vidi, na primjer, naprijed citirani predmet *Samaras i drugi*, odlomci 63.-65.; i *Tzamalīs i drugi*, naprijed citirani, odlomci 44.-45.). Primjeri predmeta u kojima nedovoljna raspodjela osobnog prostor nije predstavljala povredu članka 3. uključuju: *Andrei Georgiev protiv Bugarske*, br. 61507/00, odlomci 57.-62., 26. srpnja 2007.; *Alexov protiv Bugarske*, br. 54578/00, odlomci 107.-108., 22. svibnja 2008.; i naprijed citirani predmet *Dolenec*, odlomci 133.-136. Prema mišljenju Suda, čvrsta pretpostavka povrede članka 3. koja proizlazi iz raspodjele manje od 3 m² u smještaju u kojem boravi više zatvorenika, obično će se moći oboriti samo ako su uvjeti kumulativno ispunjeni, odnosno ako su kratka, povremena i manja smanjenja osobnog prostora popraćena dovoljnom slobodom kretanja izvan sobe i odgovarajućim aktivnostima izvan sobe te smještanjem u ono što se, općenito gledano, smatra odgovarajućom ustanovom za pritvor (vidi, *mutatis mutandis*, naprijed citirane predmete *Varga i drugi*, odlomak 77.; i *Mironovas i drugi*, odlomak 122.).

133. Posebice s obzirom na pitanje dovoljne slobode kretanja, u predmetu *Ananyev i drugi* (naprijed citiran, odlomci 150.-152.) Sud se pozvao na relevantne standarde CPT-a prema kojima se svim zatvorenicima, bez izuzetka, mora dozvoliti najmanje jedan sat vježbe na otvorenom svaki dan, a po mogućnosti kao dio šireg programa aktivnosti izvan sobe, imajući na umu da objekti za vježbanje na otvorenom moraju biti odgovarajuće prostrani i kad god je to moguće nuditi zaklon od nepovoljnih vremenskih uvjeta (vidi dodatno naprijed citirani predmet *Neshkov i drugi*, odlomak 234.). Doista, prema mjerodavnim međunarodnim standardima zatvorenici bi trebali provesti razuman značajan dio dana izvan svojih soba, uključeni u svrsishodne aktivnosti raznolikog karaktera (rad, rekreacija, obrazovanje). Režimi u ustanovama za osuđene zatvorenike bi trebali biti još povoljniji (vidi dodatno prethodne odlomke 48., 53., 55. i 59.).

134. Konačno, s obzirom na ukupnu prikladnost zatvorskog objekta, Sud se poziva na opće aspekte zatvora utvrđene u svojoj sudskoj praksi (vidi dodatno naprijed citirane predmete *Ananyev i drugi*, odlomci 153.-159.; i *Neshkov i drugi*, odlomci 237.-244.; vidi dodatno naprijed citirane predmete *Iacov Stanciu*, odlomci 173.-179.; i *Varga i drugi*, odlomci 80.-92.) i na mjerodavne međunarodne standarde (vidi prethodne odlomke 48., 53., 55., 59. i 63.-64.). U skladu s tim, pored dovoljne slobode kretanja i odgovarajućih aktivnosti izvan sobe, neće se utvrditi povreda članka 3. ako nema drugih otegotnih okolnosti u vezi s općim uvjetima boravka

podnositelja zahtjeva u zatvoru (vidi, na primjer, pristup u predmetu *Alver protiv Estonije*, br. 64812/01, odlomak 53., 8. studenoga 2005; naprijed citirane predmete *Andrei Georgiev*, odlomak 61.; i *Dolenec*, odlomak 134.).

135. Iz navedenog proizlazi da će, prilikom razmatranja mogu li mjere za nadomjestak oskudne dodjele osobnog prostora ispod 3 m² podne površine u smještaju u kojem boravi više zatvorenika oboriti čvrstu pretpostavku povrede članka 3., Sud uzeti u obzir čimbenike kao što su: vrijeme i opseg ograničenja; sloboda kretanja i prikladnost aktivnosti izvan sobe; i opću primjerenost zatvorske ustanove.

(c) Sažetak mjerodavnih načela i standarda za ocjenu prenapučenosti zatvora

136. U svjetlu prethodno navedenih razmatranja, Sud potvrđuje standard od 3 m² podne površine po zatvoreniku u smještaju u kojem boravi više zatvorenika koji prevladava u njegovoj sudskoj praksi kao relevantni minimalni standard na temelju članka 3. Konvencije.

137. Ako raspoloživi osobni prostor po zatvoreniku padne ispod 3 m² površine u smještaju u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika, nedostatak osobnog prostora smatra se toliko ozbiljnim da dolazi do čvrste pretpostavke povrede članka 3. Teret dokaza leži na tuženoj Vladi koja bi, međutim, mogla oboriti tu pretpostavku dokazivanjem da su postojali čimbenici koji mogu prikladno nadomjestiti oskudnu dodjelu osobnog prostora (vidi prethodne odlomke 126.-128.).

138. Čvrsta pretpostavka povrede članka 3. obično će se moći oboriti samo ako su sljedeći čimbenici kumulativno ispunjeni:

(1) smanjenja potrebnog minimalnog osobnog prostora od 3 m² su kratka, povremena i minimalna (vidi prethodni odlomak 130.);

(2) takva smanjenja su popraćena dovoljnom slobodom kretanja izvan sobe i prikladnim aktivnostima izvan sobe (vidi prethodni odlomak 133.);

(3) podnositelj zahtjeva smješten je u ustanovu koja se, općenito gledano, smatra primjerenom zatvorskom ustanovom i ne postoje drugi otegotni aspekti uvjeta njegova boravka u zatvoru (vidi prethodni odlomak 134.).

139. U slučajevima u kojima se radi o zatvorskoj sobi - veličine od 3 do 4 m² osobnog prostora po zatvoreniku - prostorni čimbenik ostaje snažan čimbenik u ocjeni prikladnosti uvjeta boravka u zatvoru od strane Suda. U takvim će se slučajevima povreda članka 3. utvrditi samo ako je prostorni čimbenik povezan s drugim aspektima neodgovarajućih fizičkih uvjeta boravka u zatvoru koji se, posebice, odnose na pristup vježbama na otvorenom, prirodnom svjetlu i zraku, dostupnost ventilacije, prikladnost sobne temperature, mogućnost privatnog korištenja nužnika, te usklađenost s osnovnim zdravstvenim i higijenskim zahtjevima (vidi prethodni odlomak 106.).

140. Sud također ističe kako u slučajevima u kojima je zatvorenik raspolagao s više od 4 m² osobnog prostora u smještaju u zatvoru u kojem boravi više zatvorenika, i gdje se nisu pojavili problemi s obzirom na pitanje

osobnog prostora, drugi aspekti fizičkih uvjeta pritvora koji su prethodno navedeni (vidi prethodne odlomke 48., 53., 55., 59. i 63.-64.) ostaju mjerodavni kako bi Sud mogao ocijeniti prikladnost uvjeta boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru na temelju članka 3. Konvencije (vidi, na primjer, predmet *Story i drugi protiv Malte*, br. 56854/13, 57005/13 i 57043/13, odlomci 112.-113., 29. listopada 2015.).

141. Konačno, Sud naglašava važnost preventivne uloge CPT-a u praćenju uvjeta boravka u zatvoru i standarda koje razvija s tim u vezi. Sud ponavlja da prilikom odlučivanja o predmetima koji se tiču uvjeta boravka u zatvoru i dalje obraća pažnju na te standarde i na njihovo pridržavanje od strane država ugovornica (vidi prethodni odlomak 113.).

3. Primjena prethodnih načela na ovaj predmet

142. Sud na početku primjećuje da, iako je problem prenapučenosti zatvora razmotren u nekoliko predmeta protiv Hrvatske u kojima je utvrđena povreda članka 3. (vidi predmete *Cenbauer protiv Hrvatske*, br. 73786/01, ESLJP 2006-III; *Testa protiv Hrvatske*, br. 20877/04, 12. srpnja 2007.; *Štitić protiv Hrvatske*, br. 29660/03, 8. studenoga 2007.; naprijed citirane predmete *Dolenec*; *Longin*; i predmet *Lonić protiv Hrvatske*, br. 8067/12, 4. prosinca 2014.), do sada nije smatrao da su uvjeti boravka u zatvoru u Hrvatskoj predstavljali strukturni problem sa stajališta članka 3. Konvencije (vidi, suprotno tome, prethodne odlomke 94.-95.). Štoviše, niti jedan od citiranih predmeta nije se odnosio na uvjete boravka u Zatvoru u Bjelovaru koji dovode do podnositeljevih prigovora u ovome predmetu. S obzirom na uvjete boravka u Zatvoru u Bjelovaru Sud je do sada razmotrio jedan predmet u kojem je utvrdio da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije (vidi naprijed citirani predmet *Pozaić*).

143. Ovaj predmet ne postavlja strukturno pitanje koje se odnosi na uvjete boravka u zatvoru u Hrvatskoj. Zadatak Suda je da razmotri poseban prigovor podnositelja zahtjeva o prenapučenosti u Zatvoru u Bjelovaru, gdje je izdržavao zatvorsku kaznu u razdoblju između 16. listopada 2009. i 16. ožujka 2011. godine (vidi predmet *Polufakin i Chernyshev protiv Rusije*, br. 30997/02, odlomci 155.-156., 25. rujna 2008.).

144. Podnositelj zahtjeva posebice je prigovorio da je tijekom nekoliko odvojenih razdoblja u iznosu od ukupno pedeset dana, uključujući i razdoblje od dvadeset i sedam uzastopnih dana, raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora, te da je bilo i nekoliko odvojenih razdoblja u kojima mu je raspodijeljeno između 3 i 4 m² osobnog prostora u sobama (vidi prethodni odlomak 15.).

145. S obzirom na relevantni test koji je prethodno naveden (vidi prethodne odlomke 136.-139.), Sud će zasebno razmotriti prigovore podnositelja zahtjeva s obzirom na razdoblje u kojem raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora, te razdoblje u kojem mu je dodijeljeno između 3 i 4 m² osobnog prostora u Zatvoru u Bjelovaru.

(a) Razdoblje u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora

(i) Pojavljuje li se u ovome predmetu čvrsta pretpostavka povrede članka 3. Konvencije

146. Sud primjećuje kako se konkretni detalji osobnog prostora dodijeljenog podnositelju zahtjeva temelje na dokumentaciji koju je dostavila tužena Vlada, a koju podnositelj zahtjeva nije osporio (vidi prethodni odlomak 17.). Naime, za vrijeme svog boravka u Zatvoru u Bjelovaru, koji je trajao godinu dana i pet mjeseci (vidi prethodne odlomke 13.-14.), podnositelj zahtjeva bio je smješten u četiri zatvoreničke sobe u kojima je imao između 3 i 6,76 m² osobnog prostora. Samo tijekom sljedećih odvojenih razdoblja raspolagao je osobnim prostorom manjim za 0,45 i 0,38 m² od 3 m²; 21. travnja 2010. (jedan dan - 2,62 m²), te između 3. i 5. srpnja 2010. (tri dana - 2,62 m²); 18. srpnja i 13. kolovoza 2010. (dvadeset i sedam dana - 2,62 m²); 31. kolovoza i 2. rujna 2010. (tri dana - 2,55 m²); 19. i 26. studenoga 2010. (osam dana - 2,55 m²); 10. i 12. prosinca 2010. (tri dana - 2,62 m²); 22. i 24. prosinca 2010. (tri dana - 2,62 m²); i 24. i 25. veljače 2011. (dva dana - 2,62 m²).

147. Postojala su i određena razdoblja u kojima je došlo do smanjenja minimalnog potrebnog osobnog prostora od 3 m² za 0,08, 0,04 i 0,01 m² (vidi prethodni odlomak 17.). Iako takva smanjenja nisu istog stupnja i opsega kao ona koja su prethodno navedena, posebice s obzirom da se neka od njih teško mogu dokazati i razlikovati u pogledu prostora, te stoga nisu odlučujuća za donošenje odluke u ovome predmetu, Sud smatra ih se ne može zanemariti u ukupnoj procjeni uvjeta boravka podnositelja zahtjeva u Zatvoru u Bjelovaru.

148. U svjetlu ovih utvrđenja, kao i mjerodavnih načela utvrđenih u njegovoj sudskoj praksi (vidi prethodni odlomak 137.), Sud smatra kako se u ovome predmetu pojavljuje čvrsta pretpostavka povrede članka 3. U skladu s tim, pitanje na koje treba odgovoriti jest jesu li postojali čimbenici koji mogu oboriti tu pretpostavku.

(ii) Jesu li postojali čimbenici koji mogu oboriti čvrstu pretpostavku povrede članka 3. Konvencije

149. Sud primjećuje kako su relevantna smanjenja osobnog prostora podnositelja zahtjeva ispod 3 m² bila kratkotrajna. To je posebice točno za odvojena razdoblja od jednog (2,62 m²), dva (2,62 m²) i osam dana (2,55 m²), tri odvojena razdoblja od tri dana tijekom kojih je podnositelj zahtjeva imao 2,62 m² osobnog prostora i jednog razdoblja od tri dana tijekom kojeg je podnositelj zahtjeva imao 2,55 m² osobnog prostora. Sud, međutim, primjećuje da je postojalo razdoblje od dvadeset i sedam dana (između 18. srpnja i 13. kolovoza 2010.), u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s 2,62 m² osobnog prostora (vidi prethodni odlomak 146.).

150. U takvim okolnostima, dijeleći zabrinutost Vijeća u pogledu razdoblja od dvadeset i sedam dana, Sud će najprije razmotriti može li se to razdoblje smatrati kratkim i manjim smanjenjem potrebnog osobnog prostora.

(α) Razdoblje od dvadeset i sedam dana

151. S tim u vezi Sud primjećuje da je u relativno sličnom predmetu *Vladimir Belyayev* (naprijed citiran), u vezi s nekoliko odvojenih razdoblja smanjenja osobnog prostora podnositelja zahtjeva ispod 3 m², najduže razdoblje trajalo dvadeset i šest dana tijekom kojeg je podnositelj zahtjeva raspolagao s 2,97 m² osobnog prostora (vidi prethodni odlomak 130.). Međutim, u ovome predmetu podnositelj zahtjeva raspolagao je s 2,62 m² osobnog prostora u trajanju od dvadeset i sedam dana (vidi prethodni odlomak 146.).

152. Ove okolnosti dovoljne su da Sud zaključi kako razdoblje od dvadeset i sedam dana kada je podnositelj zahtjeva imao samo 2,62 m² na raspolaganju ne može dovesti u pitanje čvrstu pretpostavku povrede članka 3. Konvencije.

153. U skladu s tim, Sud smatra da su u razdoblju od dvadeset i sedam dana u kojem je raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora u Zatvoru u Bjelovaru, uvjeti boravka u zatvoru podnositelja zahtjeva izložili teškoćama koje nadilaze neizbježnu razinu patnje svojstvene lišenju slobode i stoga predstavljaju ponižavajuće postupanje zabranjeno člankom 3. Konvencije.

(β) Preostala razdoblja

154. Što se tiče preostalih razdoblja koja su bila kratkog trajanja, te u odnosu na koja se, u skladu s tim, čvrsta pretpostavka povrede članka 3. Konvencije može oboriti po drugoj osnovi, Sud mora uzeti u obzir druge relevantne čimbenike, odnosno mogućnost dovoljne sloboda kretanja i aktivnosti izvan sobe i opće uvjete boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru (vidi prethodne odlomke 137.-138.). Teret dokaza da su postojali takvi čimbenici je na Vladi.

155. S obzirom na pitanje slobode kretanja i aktivnosti izvan sobe, Sud primjećuje Vladine tvrdnje koja se odnose na sadržaje dostupne zatvorenicima u Zatvoru u Bjelovaru. Vlada je objasnila da su se zatvorenici smjeli slobodno kretati izvan svojih soba u jutarnjim i popodnevnim satima, te su koristili unutarnje i vanjske sadržaje Zatvora u Bjelovaru. To je posebice uključivalo dva sata vježbanja na zraku, te dodatno slobodno kretanje izvan soba unutar zatvora između 16:00 i 19:00 sati. Vlada je također detaljno objasnila dnevni režim zatvorenika i opisala sadržaje dostupne u Zatvoru u Bjelovaru (vidi prethodne odlomke 19.-20.).

156. U prilog svojim tvrdnjama Vlada je dostavila fotografije, tlocrte i drugu relevantnu dokumentaciju koja se odnosi na raspoložive sadržaje u Zatvoru u Bjelovaru (vidi prethodni odlomak 21.). To se posebice odnosi na

fotografije snimljene 2007., 2010. i 2011. godine u kontekstu renoviranja te posjeta raznih dužnosnika zatvoru, na kojima je prikazana unutrašnjost Zatvora u Bjelovaru, rekreacijsko dvorište, sobe i njihovi sanitarni čvorovi. Te fotografije odgovaraju Vladinom opisu relevantnih objekata raspoloživih zatvorenicima. Vlada je također dostavila dokumentaciju koja se odnosi na dostupnost zabave za zatvorenike u Zatvoru u Bjelovaru, što dodatno podupire tvrdnje iznese u njezinim podnescima (vidi, suprotno tome, naprijed citirani predmet *Orchowski*, odlomci 125. i 129.).

157. Sa svoje strane, podnositelj zahtjeva nastojao je osporiti Vladinu tvrdnju samo vrlo općenito inzistirajući na činjenici da nije bio angažiran u nikakvom radu. Istovremeno nije dao detaljan opis koji osporava Vladine tvrdnje u vezi mogućnosti vježbanja na otvorenom i druge pojedinosti o relevantnom zatvorskom režimu u Zatvoru u Bjelovaru (usporedi s naprijed citiranim predmetom *Golubenko*, odlomak 61.). Potvrdio je činjenicu kako je imao mogućnost kretanja izvan svoje sobe u trajanju od tri sata dnevno, ali je tvrdio kako su vanjski sadržaji bili neprikladni i nedovoljni, osobito s obzirom da je postojalo samo otvoreno rekreacijsko dvorište (vidi prethodni odlomak 16.).

158. Sud na početku primjećuje kako su Vladine tvrdnje vrlo detaljne i sukladne njezinom stajalištu u predmetu *Pozaić* u vezi s relevantnim sadržajima dostupnim zatvorenicima u istom zatvoru u relevantnom razdoblju (vidi naprijed citirani predmet *Pozaić*, odlomci 15. i 60.; i, suprotno tome, naprijed citirani predmet *Idalov*, odlomak 99). Osim toga, nema naznake da su relevantni materijali koje je Vlada dostavila bili pripremljeni nakon što je obaviještena o prigovoru podnositelja zahtjeva. Stoga nema razloga da Sud sumnja u vjerodostojnost, objektivnost i relevantnost takvih materijala (vidi predmet *Sergey Chebotarev protiv Rusije*, br. 61510/09, odlomci 40.-41., 7. svibnja 2014.).

159. S druge strane, u nedostatku bilo kakvih detaljnih informacija od podnositelja zahtjeva, o njegovoj dnevnoj rutini u Zatvoru u Bjelovaru, te uzevši u obzir materijale koje je dostavila Vlada o tom pitanju, Sud ne može prihvatiti podneske podnositelja zahtjeva kao dovoljno osnovane ili vjerodostojne (vidi predmet *Ildani protiv Gruzije*, br. 65391/09, odlomak 27., 23. travnja 2013.). Također pridaje posebnu važnost činjenici da se podnositelj zahtjeva nikada nije žalio na domaćoj razini na određene aspekte njegova boravka u zatvoru, poput, posebice, nedostatak vježbanja na otvorenom ili nedovoljnog vremena za slobodno kretanje.

160. S obzirom na prethodno navedeno, zadatak Suda u ovom predmetu je da utvrdi može li se iz materijala koji su mu podneseni utvrditi da je podnositelj zahtjeva imao mogućnost dovoljne slobode kretanja i prikladnih aktivnosti izvan sobe, koje su mogle ublažiti situaciju stvorenu oskudnom dodjelom osobnog prostora.

161. S tim u vezi Sud primjećuje da je u redovitom dnevnom režimu u Zatvoru u Bjelovaru podnositelju zahtjeva pružena mogućnost vježbanja na

otvorenom u trajanju od dva sata, što je standard utvrđen u mjerodavnom domaćem pravu (vidi stavak 43. ove presude, poglavlje 14 (1.9) prethodno navedenog Zakona o izvršavanju kazne zatvora) i nadilazi minimalne standarde koje je utvrdio CPT (vidi prethodni odlomak 53.). Fotografije dostupne Sudu pokazuju da rekreacijsko dvorište, koje je prema neosporenom podnesku Vlade površine od 305 m², uključuje travnjak i asfaltirane dijelove, kao i zaštitu od nepovoljnih vremenskim uvjeta, te je opremljeno raznim rekreacijskim sadržajima, kao što su teretana, igralište za košarku i stol za stolni tenis.

162. Nadalje, podnositelj zahtjeva nije osporio da mu je dozvoljeno slobodno kretanje izvan sobe unutar zatvorskog objekta u trajanju od tri sata dnevno. Uzimajući u obzir i razdoblje od dva sata vježbanja na otvorenom, kao i razdoblja potrebna za posluživanje doručka, ručka i večere, ne može se reći da je podnositelj zahtjeva bio ostavljen da čami u svojoj sobi značajan dio svoga vremena, bez obavljanja ikakve svrhovite aktivnosti. Ovo je posebno točno s obzirom na zabavne sadržaje dostupne u Zatvoru u Bjelovaru, kao što je mogućnost gledanja TV-a ili posuđivanja knjiga iz lokalne knjižnice, kako proizlazi iz materijala dostupnih na Sudu (usporedi s naprijed citiranim predmetom *Valašinas*, odlomak 111.).

163. S obzirom na takvu pozadinu, Sud nalazi da se, čak i uzimajući u obzir da podnositelj nije mogao dobiti posao, što se nije odnosilo samo na objektivnu nemogućnost (vidi prethodni odlomak 20.), već uvjerljivo i na prethodno ponašanje podnositelja zahtjeva (vidi prethodni odlomak 13.), mogućnost slobodnog kretanja izvan sobe i sadržaji dostupni podnositelju zahtjeva u Zatvoru u Bjelovaru mogu smatrati značajnim ublažavajućim čimbenicima u odnosu na oskudnu dodjelu osobnog prostora.

164. Preostaje utvrditi je li podnositelj zahtjeva bio smješten u općenito odgovarajućim uvjetima u Zatvoru u Bjelovaru (vidi prethodne odlomke 134. i 138.). Sud je mišljenja da navedena razmatranja u vezi materijala koji su mu dostupni vrijede i za opće uvjete boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru. Konkretno, detaljni podnesak Vlade potkrijepljen je odgovarajućim dokazima (vidi prethodni odlomak 21.) i nalazima nadležnih domaćih tijela u predmetu podnositelja zahtjeva, osobito nadležnih pravosudnih tijela, Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa i Pučkog pravobranitelja (vidi prethodne odlomke 25., 28., 30. i 38.). U tom kontekstu Sud napominje kako nema razloga dovesti u pitanje ta utvrđenja nadležnih domaćih tijela. Također pridaje posebnu važnost činjenici da podnositelj zahtjeva u svojoj ustavnoj tužbi Ustavom sudu Republike Hrvatske nije iznio, a kamoli potkrijepio, tvrdnje vezane uz loše higijenske uvjete u sobama i lošu prehranu, ili osobito neprimjerene rekreacijske i obrazovne aktivnosti.

165. Štoviše, izjave podnositelja zahtjeva koje se odnose na opće uvjete boravka u zatvoru nisu dosljedne i suprotne su raspoloživim dokazima. Naime, jednom je prilikom podnositelj zahtjeva tvrdio da su sobe u kojima

je bio smješten bile nedovoljno opremljene odgovarajućim namještajem za svakog zatvorenika (vidi prethodni odlomak 16.), dok je drugom prilikom, kada je namjeravao dokazati da nije imao dovoljno slobode kretanje unutar sobe, tvrdio kako nije mogao normalno hodati po sobi s obzirom na namještaj koji je stavljen na raspolaganju svakom zatvoreniku (vidi prethodni odlomak 80.), što proturječi njegovoj vlastitoj izjavi koja je prethodno citirana. Štoviše, podnositelj zahtjeva tvrdio je da se sanitarni čvor nalazio u istoj prostoriji kao i životni prostor, od kojeg nije bio potpuno odvojen (vidi prethodni odlomak 16.), dok fotografije i tlocrti zatvora koji datiraju iz 1993. godine, čija vjerodostojnost i relevantnost nije upitna, pokazuju da su zatvorske sobe u Zatvoru u Bjelovaru bile opremljene potpuno odvojenim sanitarnim čvorom.

166. Isto tako, Sud primjećuje da je iz materijala koji su mu dostupnih vidljivo da su hranu koja se posluživala zatvorenicima redovito pregledavali zatvorski liječnik i nadležna državna tijela, te da su zatvorenicima posluživana tri obroka dnevno za koje se čini, na temelju menija koji je Vlada predstavila, kako nisu ispod standarda ili neprikladni (usporediti naprijed citirani predmeti *Alexov*, odlomak 106., i, s druge strane, predmet *Kadiķis protiv Letonije* (br. 2), br. 62393/00, odlomak 55., 4. svibnja 2006., u kojem su zatvorenici imali samo jedan obrok dnevno). Nadalje, zatvorenici su imali slobodan pristup sanitarnim čvorovima i nije bilo problema s obzirom na pristup prirodnom svjetlu i svježem zraku u sobi.

167. Kako je vidljivo iz dostupnih materijala, postojala je i mogućnost tuširanja tri puta tjedno (vidi prethodni odlomak 26., vidi dodatno prethodni odlomak 55., pravilo 19.4 Europskih zatvorskih pravila, i suprotno tome predmet *Shilbergs protiv Rusije*, br. 20075/03, odlomak 97., 17. prosinca 2009., u kojem je podnositelj zahtjeva imao mogućnost tuširanja najčešće jednom svakih deset dana). Objekti Zatvora u Bjelovaru stalno su se renovirali i održavali, uključujući razdoblja prije i tijekom boravka podnositelja zahtjeva u tom zatvoru (vidi prethodne odlomke 18. i 38.). S tim u vezi Sud primjećuje kako fotografije, čija vjerodostojnost nije sporna, prikazuju unutrašnjost Zatvora u Bjelovaru, rekreacijsko dvorište, sobe i njihove sanitarne čvorove, za koje se čini da su u prikladnom stanju i da su prikladne čistoće (vidi, na primjer, suprotno tome, predmet *Zuyev protiv Rusije*, br. 16262/05, odlomak 59., 19. veljače 2013.), te koji sukladno tome odgovaraju Vladinom opisu relevantnih objekata koji su na raspolaganju zatvorenicima.

168. S obzirom na prethodno navedeno, Sud smatra kako je podnositelj zahtjeva bio smješten u općenito odgovarajućim uvjetima u Zatvoru u Bjelovaru.

169. S obzirom na takvu pozadinu, što se tiče drugih razdoblja tijekom kojih je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora, Sud nalazi da je Vlada oborila čvrstu pretpostavku povrede članka 3. Konvencije. Ta odvojena razdoblja mogu se smatrati kratkim i manjim

smanjenjima osobnog prostora, tijekom kojih je podnositelju zahtjeva bila omogućena dovoljna sloboda kretanja i aktivnosti izvan sobe. Štoviše, on je bio smješten u, općenito gledano, odgovarajući zatvorski objekt.

170. Sud stoga smatra da se ne može utvrditi da su uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru, iako nisu bili u potpunosti prikladni u pogledu osobnog prostora, dosegli prag težine koji je potreban da se postupanje tretira kao nečovječno ili ponižavajuće u smislu članka 3. Konvencije. Ovaj zaključak ne mijenja činjenica da je mjerodavno domaće pravo predviđalo standard od 4 m² osobnog prostora po zatvoreniku, koji, kako je već prethodno navedeno, može utjecati na odluku Suda, ali se ne može smatrati odlučujućom tvrdnjom za procjenu na temelju članka 3. (vidi prethodni odlomak 111.). To je osobito točno u kontekstu hrvatskog domaćeg sustava s obzirom da se Ustavni sud Republike Hrvatske, u svojoj ocjeni minimalnog osobnog prostora dodijeljenog zatvoreniku, pozvao na minimalni standard Suda od 3 m² osobnog prostora koji je utvrdio u svojoj presudi *Ananyev i drugi* (vidi prethodni odlomak 45.).

171. U svjetlu prethodno navedenog, Sud smatra da uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru tijekom preostalih razdoblja u kojima je on raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora nisu predstavljali ponižavajuće postupanje zabranjeno člankom 3. Konvencije.

(γ) Zaključak

172. Sud nalazi da je došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na razdoblje od dvadeset i sedam dana (između 18. srpnja i 13. kolovoza 2010. godine), u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora (vidi prethodni odlomak 153.).

173. Suprotno tome, s obzirom na ostatak razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² (vidi prethodni odlomak 171.), Sud nalazi da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije.

(a) Razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s između 3 i 4 m² osobnog prostora

174. Budući da je podnositelj zahtjeva također prigovorio na razdoblja u kojima je njegov osobni prostor u zatvoru bio veći od 3 m² ali manji od 4 m², gdje prostorni element ostaje snažan čimbenik u ocjeni Suda (vidi prethodni odlomak 139.), preostaje ispitati je li sporno ograničenje osobnog prostora bilo u suprotnosti s člankom 3. Konvencije.

175. Sud primjećuje da iz neospornog materijala koji mu je dostupan, u vezi s pojedinostima boravka podnositelja zahtjeva u Zatvoru u Bjelovaru, proizlazi da je u nekoliko odvojenih razdoblja raspolagao s između 3 i 4 m² osobnog prostora u rasponu od 3,38 m² do 3,56 m² (vidi prethodni odlomak 17.).

176. S obzirom na prethodna razmatranja u pogledu ostatka razdoblja u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora

(vidi prethodne odlomke 154.-171.), Sud nalazi kako se ne može smatrati da su uvjeti njegovog boravka u zatvoru u razdoblju kada je raspolagao s između 3 i 4 m² osobnog prostora nečovječno ili ponižavajuće postupanje u smislu članka 3. Konvencije.

177. Sud stoga nalazi da u tom pogledu nije došlo do povrede članka 3. Konvencije.

III. PRIMJENA ČLANKA 41. KONVENCIJE

178. Člankom 41. Konvencije propisano je:

„Ako Sud utvrdi da je došlo do povrede Konvencije i dodatnih protokola, a unutarnje pravo zainteresirane visoke ugovorne stranke omogućava samo djelomičnu odštetu, Sud će, prema potrebi, dodijeliti pravičnu naknadu povrijeđenoj stranci.”

A. Šteta

179. Podnositelj zahtjeva potraživao je 30.000 eura (EUR), uz sav porez koji bi mogao biti zaračunat, na ime neimovinske štete.

180. Vlada je smatrala da je podnositeljev tužbeni zahtjev pretjeran i nepotkrijepljen.

181. Sud nalazi da se patnja uzrokovana osobi koja je lišena slobode u uvjetima koji su toliko loši da predstavljaju nečovječno ili ponižavajuće postupanje u smislu članka 3. Konvencije ne može ispraviti samim utvrđenjem povrede; ona zahtijeva dosuđivanje naknade (vidi naprijed citirani predmet *Neshkov i drugi*, odlomak 299.). Pri izradi svoje procjene u pogledu zahtjeva podnositelja zahtjeva, Sud smatra kako je duljina boravka u neprikladnim uvjetima boravka u zatvoru važan čimbenik za procjenu opsega neimovinske štete (vidi naprijed citirane predmete *Ananyev i drugi*, odlomak 172.; *Torreggiani i drugi*, odlomak 105.; i *Vasilescu*, odlomak 132.). Međutim, Sud također primjećuje neke neosporne napore domaćih vlasti da ublaži problem prenapučenosti u Zatvor u Bjelovaru, što treba uzeti u obzir pri određivanju iznosa bilo kakve pravične naknade (vidi naprijed citirane predmete *Samaras i drugi*, odlomak 63. *in fine*; i *Sergey Babushkin*, odlomak 51.). Odlučujući na pravičnoj osnovi i uzimajući u obzir činjenicu da je povreda članka 3. utvrđena s obzirom na razdoblje od dvadeset i sedam dana u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora (vidi prethodni odlomak 172.), Sud podnositelju zahtjeva dosuđuje iznos od 1.000 EUR, uz sav porez koji bi mu mogao biti zaračunat, na ime neimovinske štete.

B. Troškovi i izdaci

182. Podnositelj zahtjeva potraživao je 5.025 EUR, uz sav porez koji bi mu mogao biti zaračunat, na ime troškova i izdataka nastalih pred domaćim sudovima i pred ovim Sudom.

183. Vlada je smatrala da je podnositeljev tužbeni zahtjev pretjeran i nepotkrijepljen.

184. Prema sudskoj praksi Suda podnositelj ima pravo na naknadu svojih troškova i izdataka samo ako je dokazano da su stvarno i nužno nastali i bili razumni glede iznosa. Uzimajući u obzir dokumente koje ima u posjedu i prethodno navedene kriterije, kao i iznos na koji odvjetnik podnositelja zahtjeva ima pravo na ime odobrene pravne pomoći (1.933,50 EUR), Sud smatra razumnim dosuditi iznos od 3.091,50 EUR, uz sav porez koji bi podnositelju zahtjeva mogao biti zaračunat za postupak pred Sudom, na ime njegovih troškova i izdataka pred domaćim sudovima i pred ovim Sudom.

C. Zatezne kamate

185. Sud smatra primjerenim da se stopa zatezne kamate temelji na najnižoj kreditnoj stopi Europske središnje banke uvećanoj za tri postotna poena.

IZ TIH RAZLOGA, SUD

1. *Odbija*, jednoglasno, prethodni prigovor Vlade o neiscrpljivanju domaćih pravnih sredstava.
2. *Presuđuje*, jednoglasno, da je došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na razdoblje između 18. srpnja i 13. kolovoza 2010. u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora u Zatvoru u Bjelovaru;
3. *Presuđuje*, sa deset glasova prema sedam, da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na ostatak odvojenih razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora;
4. *Presuđuje*, sa trinaest glasova prema četiri, da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s 3 i 4 m² osobnog prostora u Zatvoru u Bjelovaru;
5. *Presuđuje*, jednoglasno,

(a) da tužena država treba u roku od tri mjeseca podnositelju zahtjeva isplatiti sljedeće iznose koje je potrebno preračunati u hrvatske kune, prema tečaju važećem na dan isplate:

(i) 1.000 EUR (tisuću eura), na ime neimovinske štete, uz sve poreze koji bi se podnositelju zahtjeva mogli zaračunati;

(ii) 3.091,50 EUR (tri tisuće devedeset i jedan euro i pedeset centi), uz sve poreze koje bi se mogli zaračunati podnositelju zahtjeva, na ime troškova i izdataka;

(b) da se od proteka prethodno navedena tri mjeseca do namirenja na prethodno spomenute iznose plaća obična kamata prema stopi koja je jednaka najnižoj kreditnoj stopi Europske središnje banke tijekom razdoblja neplaćanja, uvećanoj za tri postotna poena;

6. *Odbija*, s dvanaest glasova prema pet, preostali dio podnositeljeva zahtjeva za pravičnom naknadom.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku i objavljeno na javnoj raspravi u Zgradi ljudskih prava u Strasbourg 20. listopada 2016. godine.

Roderick Liddell
Tajnik

Guido Raimondi
Predsjednik

U skladu s člankom 45. stavkom 2. Konvencije i pravilom 74. stavkom 2. Poslovnika Suda, ovoj se presudi dodaju sljedeća izdvojena mišljenja:

(a) zajedničko djelomično suprotstavljeno mišljenje sudaca Sajó, López Guerre i Wojtyczeka;

(b) zajedničko djelomično suprotstavljeno mišljenje sudaca Lazarova Trajkovske, De Gaetana i Grozeva;

(c) djelomično suprotstavljeno mišljenje suca Pinto de Albuquerquea.

G.R.A.
R.L.

ZAJEDNIČKO DJELOMIČNO SUPROTSTAVLJENO MIŠLJENJE SUDACA SAJÓA, LÓPEZ GUERRE I WOJTYCZEKA

1. Uz dužno poštovanje, u ovom se predmetu ne slažemo s većinom jer smatramo da je došlo do povrede članka 3., kako s obzirom na odvojena razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora, tako i s obzirom na razdoblja je podnositelj zahtjeva raspolagao s 3 i 4 m² osobnog prostora.

2. Metodologija tumačenja i primjene članka 3. može se razlikovati za potrebe različitih vrsta predmeta podnesenih na temelju ove odredbe. U nekim slučajevima može biti potrebno pojasniti značenje riječi upotrijebljenih u ovome članku. U slučajevima prenapučenosti zatvora, poteškoća ne leži u otvorenoj teksturi odredbe. Tekst se čini dovoljno jasan za potrebe utvrđivanja uvjeta boravka u zatvoru. Glavna poteškoća povezana je s uspostavom i procjenom određenih činjeničnih elemenata koji su odlučujući u takvim slučajevima, odnosno u smislu utjecaja koji osobni prostor određene dimenzije (ili nedostatak istog) ima na zatvorenike i njihovu osobnost.

3. Slažemo se s općim pristupom koji je usvojila većina za procjenu uvjeta u zatvorima, a osobito s većinom općih smjernica navedenih u odlomcima 96.-101. Većina s pravom ukazuje na poteškoće uspostavljanja jasnog brojčanog standarda za potrebe ocjenjivanja zatvorskih uvjeta iz perspektive članka 3. Konvencije. Istovremeno, ne se može osporiti kako je, iz praktičnih razloga, postavljanje jasnog brojčanog standarda kao polazne točke za ocjenjivanje uvjeta u zatvorima neizbježno. Također se slažemo da ako raspoloživi osobni prostor po zatvoreniku padne ispod određenog unaprijed utvrđenog standarda da postoji čvrsta pretpostavka povrede članka 3. Ne osporavamo da Vlada može oboriti ovu pretpostavku dokazivanjem da su postojali čimbenici koji mogu prikladno nadomjestiti oskudnu dodjelu osobnog prostora.

Razilazimo se, međutim, s većinom oko dvije važne točke:

- (i) odabirom određenog brojčanog prostornog standarda, i
- (ii) čvrstoćom pretpostavke koja se pojavljuje čim taj standard nije ispunjen.

Prva točka će biti detaljno objašnjena u nastavku. Što se tiče druge točke, željeli bismo naglasiti da je, prema našem mišljenju, pretpostavka povrede članka 3. osobito čvrsta i može se oboriti samo u iznimnim okolnostima.

4. Većina kao svoju polaznu točku za procjenu zatvorskih uvjeta uzima standard od 3 m² po zatvoreniku u višekrevetnim sobama. Prema našem mišljenju, taj standard nije zadovoljavajući i dovodi do prihvaćanja neodrživih uvjeta u zatvoru. Ne uzima dovoljno u obzir stvarno stanje u zatvoru. Standard od 3 m² po zatvoreniku u praksi znači da zatvorenici konstantno krše svoju takozvanu osobnu udaljenost i često ulaze u tzv. zonu

intimnosti. Brojne studije pokazuju da takva blizina ima štetan učinak na osobnost zatvorenika. Oni koji mogu imati dvojbe oko toga lako sami na sebi mogu testirati kakvoću života u 3 m² osobnog prostora. Prenapučenost zatvora ne samo da podrazumijeva snažnu psihološku patnju, već narušava ciljeve kazne, što sav trud za resocijalizacijom čini puno manje učinkovitim. U takvim uvjetima život u zatvoru lako postaje potpuno besmislen. Prikladan prostor u zatvoru jedan je od preuvjeta za učinkovitu resocijalizaciju. Resocijalizacija zatvorenika koji borave u 3 m² po osobi ili manje ne može biti učinkovita.

5. Nekoliko međunarodnih tijela bavilo se pitanjem prostora u zatvoru. MOCK je utvrdio preporučenu minimalnu specifikaciju od 5,4 m² u jednokrevetnoj sobi i 3,4 m² po zatvoreniku u zajedničkom smještaju. CPT je utvrdio sljedeći minimalni standard: 6 m² životnog prostora u jednokrevetnoj sobi i 4 m² životnog prostora po zatvoreniku u višekrevetnoj sobi.

Većina je pokušala objasniti zašto se ne poziva na standarde koje je utvrdio CPT kao polaznu točku za procjenu uvjeta u zatvoru, već umjesto toga utvrđuje vlastite standarde. S jedne strane, slažemo se s tvrdnjom koju je iznijela većina da se uloga CPT-a razlikuje se od uloge Suda. Nadalje, isto tako smatramo da preporuke CPT-a, iako su mjerodavne, nisu presudne za tumačenje Konvencije. S druge strane, nismo uopće uvjereni dijelom obrazloženja u kojem većina naglašava dužnost Suda da uzme u obzir „sve relevantne okolnosti” kako bi opravdao svoju spremnost na usvajanje standarda CPT-a (vidi prethodni odlomak 112.). CPT nema samo posebnu stručnost u području zatvorskih sustava, već i jedinstveno iskustvo s uvjetima u zatvorima širom Europe. Stoga, prilikom postavljanja svojih prostornih standarda, CPT je imao u vidu cjelovitu sliku o problemu prenapučenosti i međusobnih odnosa između različitih čimbenika. Prema samom CPT-u, prostorni čimbenik je „često vrlo značajan ili odlučujući” za potrebe utvrđivanja predstavljaju li zatvorski uvjeti nečovječno ili ponižavajuće postupanje (Europski odbor za sprječavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, „Životni prostor po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama”, Strasbourg, 15. prosinca 2015, odlomak 24.).

U svakom slučaju, pitanje pravne snage CPT-ovih dokumenata nije najvažnije. Ono što je važno je pitanje je li sadržaj preporuka CPT-a racionalan i relevantan u svrhu procjene utjecaja prostora koji im je na raspolaganju na zatvorenike. Glede konkretne točke koja se odnosi na prostor u zatvorima smatramo da standardi CPT odražavaju minimum koji se, u kontekstu znanja koje su prikupile društvene znanosti, mora osigurati kako bi se izbjeglo nečovječno i ponižavajuće postupanje zabranjeno člankom 3. Konvencije.

Stoga, prema našem mišljenju, minimalni standard treba biti najmanje 4 m² po osobi, kako je navedeno u nekim presudama Suda (vidi odlomak

108.). Ako raspoloživi osobni prostor po zatvoreniku padne ispod 4 m² površine u višekrevetnoj sobi, postoji čvrsta pretpostavka povrede članka 3.

Svjesni smo da standard od 4 m² nije u potpunosti zadovoljavajući i da može izazvati kritike po različitim točkama. Konkretno, i dalje ostaje ispod poželjne veličine prostora preporučene u najnovijim dokumentima CPT-a (vidi naprijed citirani dokument CPT-a, odlomci 12.-17.). Međutim, ne vidimo bolju alternativu predloženom pristupu.

6. Napominjemo da se većina poziva na razne preporuka CPT-a u vezi s različitim aspektima zatvorskih uvjeta za potrebe odlučivanja na temelju članka 3. Pristup se ne čini u potpunosti dosljedan jer su neki od tih standarda prihvaćeni kao takvi (vidi, na primjer, odlomke 114., 133. i 141.), a neki su odbačeni. Takav različiti tretman standarda CPT-a zahtijeva objašnjenje.

7. Važno pitanje koje je prešutni temelj za odlučivanje u predmetima koji se odnose na zatvorske uvjete jest trošak odabranih standarda kao osnova za ocjenu tih uvjeta. Potpuno smo svjesni da osiguravanje pristojnih uvjeta u zatvorima podrazumijeva ogroman ekonomski trošak. Neke od visokih ugovornih stranaka Konvencije usvojile su standard koji je ispod 4 m² po zatvoreniku. U tim državama, za provedbu tog standarda bit će potrebna značajna dodatna sredstva.

Sud je s pravom u više navrata istaknuo kako je „dužnost tužene Vlade da organizira svoj zatvorski sustav na takav način da se osigura poštovanje ljudskog dostojanstva zatvorenika, bez obzira na financijske ili logističke poteškoće” (vidi odlomak 100. i presude citirane u njemu). U potpunosti se priklanjamo tom mišljenju. Proračunska razmatranja ne mogu opravdati nepoštivanje zabrane mučenja, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja. Željeli bismo dodati, međutim, važno dodatno razmatranje u tom pogledu. Po našem mišljenju, prilikom propisivanja mjere za provedbu presude, Sud svakako ima pravo odobriti odgovarajući vremenski okvir za prilagodbu standardima Konvencije, osobito ako odstupa od svoje ranije sudske prakse. Takvo rješenje, koje se sastoji od odobravanja prijelaznog razdoblja visokim ugovornim strankama, može olakšati provedbu Konvencije i dodatnu zaštitu ljudskih prava. Izražavamo žaljenje što većina nije smatrala potrebnim uzeti tu točku u obzir.

Važno je dodati da - pod pretpostavkom da se ekonomske tvrdnje ne mogu u potpunosti zanemariti u odlučivanju o ljudskim pravima - ekonomska analiza zakona koji se primjenjivao na pitanja zatvorskih uvjeta mora uzeti u obzir ne samo troškove provedbe temeljnih standarda ljudskih prava, već i ogromne socijalne i financijske troškovi u zatvorskom sustavu koji ne osigurava dovoljno prostora u zatvorima.

8. Kako je prethodno navedeno, smatramo da se pretpostavka povrede članka 3., ako osobni prostor padne ispod standarda od 4 m² može oboriti samo u iznimnim okolnostima. Nelagodnost života u takvom prostoru mora biti uravnotežena posebnim čimbenicima koji značajno ublažavaju situaciju

zatvorenika i nadilaze normalne zatvorske uvjete koji trebaju pratiti standarde od 4 m². Prema našem mišljenju, tužena država mora pokazati da je utjecaj tih čimbenika takav da patnja proživljena u zatvoru ne prelazi razinu koja je inherentno povezana s zatvorom. Priznajemo da je Vlada Republike Hrvatske predstavila niz čimbenika koji su ublažili nedostatak dovoljnog prostora u zatvoru u ovome predmetu. Međutim, čini se kako poduzete mjere ne prelaze ono što bi trebalo biti norma u zatvorima u kojima se poštuje standard od 4 m². Stoga, prema našem mišljenju, svi ti čimbenici uzeti zajedno ne dovode do obaranja prethodno navedene čvrste pretpostavke. U skladu s tim, smatramo da je tužena država povrijedila članak 3. i u odnosu na razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s između 3 i 4 m² po osobi.

9. Napominjemo da je Sud utvrdio povredu u odnosu na razdoblje od dvadeset i sedam uzastopnih dana s manje od 3 m² i da nije utvrdio povredu u pogledu preostalih odvojenih razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m². U stvari, bilo je četrdeset i sedam dana u razdoblju kraćem od pola godine kada je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m². Prema našem mišljenju - čak i pod pretpostavkom da je standard od 3 m² bio ispravan - nema osnove za razlikovanje tih razdoblja, s obzirom na njihovu vremensku blizinu i njihov kumulativni učinak. Što oduzimanje dostatnog prostora dulje traje, snažniji su njegovi psihološki učinci. U tim okolnostima, intervali u kojima je podnositelj zahtjeva imao malo bolji smještaj nisu pružili nikakvo olakšanje protiv dehumanizirajućeg učinka dugoročnijeg boravka u zatvoru bez prikladnog prostora.

10. Zaključno, izražavamo žaljenje što presuda u ovome predmetu „cementira” i širi standarde koje je teško prihvatiti na temelju Konvencije.

ZAJEDNIČKO DJELOMIČNO SUPROTSTAVLJENO MIŠLJENJE SUDACA LAZAROVA TRAJKOVSKJE, DE GAETANA I GROZEVA

1. Iako se slažemo s većinom u pogledu većine pitanja u ovome predmetu, ne možemo je slijediti u pogledu glavnog pitanja i u pogledu pitanja načela. Prema tome, glasali smo za utvrđivanje povrede u odnosu na cjelokupno razdoblje tijekom kojeg je podnositelj zahtjeva imao manje od 3 kvadratna metra osobnog prostora (točka 3. izreke presude).

2. Glavno pitanje oko kojeg se ne slažemo s većinom je standard za minimalni osobni prostor, što izaziva strožu kontrolu na temelju članka 3. Ovom odlukom Sud je postavio standard na 3 kvadratna metra po osobi u sobi s više zatvorenika, što je u suprotnosti sa stajalištem za koje se zalaže CPT, koji je postavio minimalni zahtjev na 4 kvadratna metra. Iako se u potpunosti slažemo s pristupom da prostor manji od minimalnog zahtjeva ne može automatski izazvati povredu, uz dužno poštovanje, ne slažemo se s većinom oko toga koji bi to minimalni prostor trebao biti. Prema našem mišljenju, Sud je trebao slijediti standard koji je utvrdio CPT i trebao je utvrditi da osobni prostor manji od 4 kvadratna metra izaziva prethodno navedenu strožu kontrolu.

3. Naše neslaganje s većinom temelji se na razumijevanju da s obzirom na zatvorske uvjete, čak i više nego u drugim predmetima, Sud djeluje u složenom institucionalnom ustrojstvu, ne samo na nacionalnoj razini, već i na međunarodnoj razini. Kao izravna posljedica toga, ima ograničene ovlasti da popravi situaciju kada utvrdi da je došlo do povrede članka 3. radi nečovječnog postupanja zbog zatvorskih uvjeta. Stoga je od posebne važnosti da se stajalište Suda dobro i istinski uskladi sa stajalištem drugih aktera u ovome području. To je usklađivanje ključno za ukupnu učinkovitost njegovih intervencija i jasnoću standarda koje propisuje.

4. Prenapućenost zatvora je, u većini slučajeva, sustavni problem, i jedan od problema koji ne utječe samo na jednog pojedinca (podnositelja zahtjeva). Stoga ga nije lako smjestiti u konceptualni okvir klasične parnice, u kojoj sudovi odlučuju o pitanjima koja su od interesa za jednog podnositelja zahtjeva ili tužitelja. Potrebna pravna sredstva također su sustavne naravi i zahtijevaju kompleksan odgovor politike.

5. S druge strane, Sud ima ograničeni arsenal alata koje može upotrijebiti za odgovaranje na pitanje problema neprikladnih zatvorskih uvjeta. Može utvrditi povredu članka 3., te može i dodijeliti naknadu štete na temelju članka 41. Konvencije. U specifičnom kontekstu zatvorskih uvjeta, drugi od tih alata - dosuđivanje naknade - koji igra važnu ulogu u drugim vrstama kršenja ljudskih prava, osobito je problematičan. Takva dosuđivanja (uglavnom u odnosu na neimovinsku štetu) svakako imaju svoje mjesto kao kompenzacijsko pravno sredstvo, ali kada se radi o prevladavajućem interesu da se okončaju sustavni nečovječni zatvorski

uvjeti, dosuđivanja pravične naknade stvaraju posebnu tenziju. Ta tenzija između retrospektivne potpore - dodjeljivanja - i prospektivne potpore - poboljšanja uvjeta u zatvorima - vrlo je stvarna. U idealnom svijetu, dosuđivanja naknade trebala bi potaknuti vlade da odgovore s mjerama koje se bave temeljnim problemima nečovječnih zatvorskih uvjeta, ali u stvarnom svijetu ta je veza nije ni približno tako izravna i neposredna. Iako su dosuđivanja u mnogim slučajevima potaknula reformske napore, jednako su tako mogla stvoriti opterećenje dugom, zabranjivanje proaktivnih mjera kojima bi se moglo izbjeći i spriječiti nečovječno postupanje prema zatvorenicima u budućnosti.

6. Ova očita potreba za višestrukim odgovorom politike na nečovječne zatvorske uvjete prisilila je sudove u drugim državama da razviju „hands on” pristup, putem općeg pregleda uvjeta u određenom zatvoru i dodjele privremene mjere zabrane¹. Prema iskustvu Sjedinjenih Američkih Država, uočeno je da taj pristup ima značajne prednosti u smislu provjeravanja zatvorske uprave koja je ujedno neovisna i dovoljno snažna da nametne promjene². Takva privremena mjera zabrane može pokriti brojna područja svakodnevnog upravljanja zatvorskom ustanovom, uvelike nadilazeći pitanje razine popunjenosti, u područjima kao što je zapošljavanje osoblja, obuka i žalbeni mehanizmi. Također valja napomenuti da, za razliku od ishoda klasične parnice, obično treba proći dugi niz godina da se takve sudske zabrane provedu i prate na kontinuiranoj osnovi od strane sudova. Ovaj pristup izravnog uključivanja sudova u svakodnevno upravljanje zatvorima, iako predstavlja određene izazove, jasno se etablirao kao uspješan model³.

7. Sud je također priznao potrebu da ide dalje od pristupa koji se odnosi na nadoknadu štete pri rješavanju problema nehumanih zatvorskih uvjeta. Bavio se tim problemom sa stajališta članka 46., navodeći konkretnije mjere politike. Kako je navedeno u ovoj presudi (vidi odlomak 95.), Sud je u velikom broju vodećih presuda pozvao vlade u velikom broju zemalja, kao što su Belgija, Grčka, Slovenija, Rumunjska, Republika Moldavija, da poboljšaju uvjete boravka u zatvoru. U predmetu *Orchowski*

---

¹ Iskustvo saveznih sudovima u Sjedinjenim Državama u nalaganju privremene mjere zabrane, koji je započeo u šezdesetima i postupno se razvio u sastavni dio pravnih jamstava protiv nečovječnog postupanja, dobro je opisano u pravnoj literaturi, vidi Michele Deitch, „The Need for Independent Prison Oversight in a Post-PLRA World”, *Federal Sentencing Reporter*, svezak 24., br. 4., str. 236.-44.

² Elizabeth Alexander, „Watching the Watchmen after Termination of Injunctive Relief”, *Pace Law Review*, svezak 24., 2. izdanje, proljeće 2004.

³ Iako je savezni zakon donesen 1996. godine kako bi ograničio sudjelovanje sudova u nalaganju privremenih mjera zabrane u odnosu na zatvorske ustanove, pristup kao takav nije bio osporen. Studije su pokazale da su nakon tih izmjena i dopuna zakona sudske zabrane za zatvorske ustanove postali manje široke i više fokusirane, vidi Margo Schlanger, „Civil Rights Injunctions over Time: A Case Study of Jail and Prison Court Orders”, *N.Y.U.L. Rev.* 81, br. 2 (2006.), str. 550.-630.

protiv Poljske (br. 17885/04, odlomak 154, 22. listopada 2009.) Sud je izričito priznao da dosuđivanje naknade ne može imati „nikakav utjecaj na opće uvjete u zatvoru jer ne može riješiti uzrok problema” i preporučio se da se poduzmu mjere kako bi se smanjila razina popunjenosti u sobama i da se uvede postupak kako bi se osiguralo brzo reagiranje na prigovore u vezi s neprikladnim uvjetima boravka u zatvoru, uključujući premještaje kada je to potrebno.

8. Iako ovaj Sud, zbog institucionalnog ustrojstva unutar kojeg djeluje, ne može dati sudsku zabranu (pravilo 39. privremene mjere ograničavaju se na slučajeve u kojima se radi o pitanju života ili nepopravljivoj šteti za zdravlje), kada razmatra predmete koji se odnose na zatvorske uvjete i dalje se suočava s problemom koji zahtijeva višestruki odgovor politike. Naše je stajalište da, kako bi dao najbolji odgovor, Sud se najprije treba fokusirati, kroz prizmu članka 46., na strukturni odgovor koji je potreban u posebnim okolnostima predmeta koji je pred njim. Trebao bi posvetiti posebnu pažnju na identificiranje uzroka nečovječnih zatvorskih uvjeta koje je utvrdio i, gdje je to moguće, navesti konkretne političke mjere, čija bi provedba tada spadala u nadležnosti drugih aktera u tom području. Štoviše, Sud bi trebao biti na oprezu zbog potrebe za koordinacijom s drugim institucijama u tom području, te zbog ograničenja koja ova potreba za koordinacijom nužno nameće.

9. Vraćajući se na specifičnosti ovoga predmeta, naše je stajalište da presuda većine ne daje dovoljno uvjerljive tvrdnje za odstupanje od standarda koji je utvrdio CPT. Naše je stajalište i da, udaljavajući se od standarda minimalnog osobnog prostora od 4 kvadratna metra koji je utvrdio CPT, ovaj Sud odbacuje specijaliziranu agenciju u okviru Vijeća Europe, agenciju koja posjeduje stručnost i sposobnost da donosi odluke o takvim pitanjima. Pri tome je Sud zanemario potrebu za koordiniranim, usklađenim pristupom na međunarodnoj razini. Sud je iznio dvije glavne tvrdnje u tom pogledu: potrebu za holističkom procjenom uvjeta boravka u zatvoru na temelju članka 3. i razliku između funkcija ovog Suda i funkcija CPT-a. Smatramo da niti jedna tvrdnja nije dovoljno uvjerljiva. Postavljanje standarda koji izaziva strožu kontrolu na 4 kvadratna metra očito ne isključuje holistički pristup u procjeni svih relevantnih aspekata uvjeta u određenom zatvoru ili, štoviše, čak u određenom krilu zatvora. Što se tiče druge tvrdnje, nalazimo da ju je još teže prihvatiti. Iako Sud i CPT očito imaju različite funkcije, u potpunosti je moguće, a prema našem mišljenju iznimno potrebno, da te dvije ustanove koriste iste standarde, u ovom slučaju istu veličinu od 4 kvadratna metra minimalnog osobnog prostora, ako žele ispuniti složene zadatke koji se nalaze pred njima.

10. Konačno, s obzirom na okolnosti instantne primjene, te primjenjujući standard strogog nadzora u odnosu na odvojena razdoblja tijekom kojih je podnositelj zahtjeva bio smješten u uvjetima s manje od 3 kvadratna metra osobnog prostora, ne nalazimo da su postojali dovoljni

čimbenici koji bi uravnotežili taj nedostatak prostora. Iako su neke dodatne aktivnosti omogućene u zatvorskoj ustanovi mogle ublažiti nedostatak prostora u sobi, primarni čimbenik za nadomjestak oskudne dodjele osobnog prostora u sobi je i dalje postojanje dodatnog prostora u zajedničkim prostorijama. Drukčije stajalište bi značilo umanjenje važnosti prostora kao ključnog čimbenika u analizi članka 3. Uzimajući to u obzir, ne smatramo da su u ovom predmetu ti uravnotežujući čimbenici bili dostatni. Dodatni prostor koji je na raspolaganju zatvorenici, odnosno hodnici koji povezuju sobe i zajedničku prostoriju i koji su bili dostupni u onim satima kada su vrata sobe bila otvorena, nije značajno povećao ukupni prostor koji je na raspolaganju zatvorenici. A ni dva sata dopuštena za uporabu vanjskog dvorišta ne nadilaze znatno minimum od jedan sat aktivnosti na otvorenom. Ti čimbenici, gledani u cjelini, nisu dovoljno nadomjestili nedostatak osobnog prostora s obzirom na razdoblja tijekom kojih je podnositelj zahtjeva imao manje od 3 kvadratna metra osobnog prostora u sobi. Međutim, oni su po našem mišljenju bili dovoljni da nadomjeste nedostatak osobnog prostora s obzirom na razdoblja tijekom kojih je podnositelj zahtjeva imao manje od 4 kvadratna metra.

DJELOMIČNO SUPROTSTAVLJENO MIŠLJENJE SUCA PINTO DE ALBUQUERQUEA

Sadržaj

I. Uvod (odlomci 1.-2.)

Prvi dio (odlomci 3.- 33.)

II. „Soft law” u međunarodnom pravu (odlomci 3.-9.)

A. Izvori međunarodnog prava u članku 38. stavku 1. Status MSP-a (odlomci 3.-7.)

B. „Soft law” tamo gdje postoji kodifikacija (odlomak 8.)

C. „Soft law” tamo gdje postoji neznatna kodifikacija ili nema kodifikacije (odlomak 9.)

„Soft law” u europskim propisima o ljudskim pravima (odlomci 10.-22.)

A. Ustavno načelo evolutivnog tumačenja (odlomci 10.-13.)

B. Deformalizacija izvora prava (odlomci 14.-20.)

C. Europski konsenzus kao konceptualni okvir normativnosti (odlomci 21.-22.)

IV. „Soft law” i pravilo priznavanja Vijeća Europe (odlomci 23.-33.)

A. Pravilo priznavanja demokratske međunarodne zajednice (odlomak 23.-26.)

B. Duboko ukorijenjena posvećenost jačanju „soft law-a” (odlomci 27.-30.)

C. Ustavna zabrana slabljenja „hard law-a” (odlomci 31.-33.)

Drugi dio (odlomci 34.-59.)

V. Jačanje zakona o zatvorima (odlomci 34.-42.)

A. Diljem svijeta (odlomci 34.-38.)

B. U Vijeću Europe (odlomci 39.-42.)

VI. Borba protiv prenapučenosti zatvora (odlomci 43.-47.)

A. Minimalni životni prostor prema standardima MOCK-a (odlomci 43.-45.)

B. Minimalni životni prostor prema standardima EZP-a (odlomci 46.-47.)

VII. Primjena konvencijskih standarda na ovaj predmet (odlomci 48.-59.)

A. Kontradiktorni kumulativni pristup većine (odlomci 48.-53.)

B. Koherentni, kumulativni pristup *pro persona* (odlomci 54.-59.)

VIII. Zaključak (odlomci 60.-63.)

I. Uvod

1. Za razliku od većine, glasao sam u korist utvrđivanja povrede članka 3. Europske konvencije o ljudskim pravima („Konvencija”) s obzirom na boravak podnositelja zahtjeva u Zatvoru u Bjelovaru, tijekom cijelog vremenskog razdoblja u kojem je raspolagao s manje od 4 m² osobnog prostora.

2. Budući da je većina smatrala kako nije vezana standardima koje je utvrdio Odbor ministara, Odbor za sprječavanje mučenja (CPT) i Vijeće za penološku suradnju (PC-CP) Europskog odbora za probleme kriminaliteta (CDPC) Vijeća Europe, u prvom dijelu ovog mišljenja bavim se temeljnim ključnim pitanjem pravne naravi tih standarda¹. Nakon uvodne napomene o ulozi „soft law-a” u općem međunarodnom pravu, okrećem se detaljnoj analizi njegove specifične funkcije unutar europskih propisa o ljudskim pravima, pri čemu nastojim dokazati da evolutivno tumačenje, europski konsenzus i osnaživanje „soft law-a” predstavljaju tri stupa normativnog sustava Vijeća Europe. Zbog ograničene svrhe ovog mišljenja, pokrećem raspravu o pravilu priznavanja Vijeća Europe, uzimajući u obzir njegovu dugu, duboku ukorijenjenu posvećenost osnaživanju „soft law-a” u pojedinim pravnim područjima s ciljem „daljnjeg ostvarivanja ljudskih prava” i „gospodarskog i društvenog napretka” u Europi.

Nakon toga, u drugom dijelu ovog mišljenja, pokazat ću da je postojao paneuropski i svjetski trend osnaživanja „soft law-a” koji se odnosi na zatvore, s obzirom na fenomen prenapučenosti zatvora. Nadalje ističem da su Europska zatvorska pravila (dalje u tekstu: EZP) prototip osnaženog „soft law-a” u normativnom sustavu Vijeća Europe. Na temelju kristalno jasnih standarda utvrđenih u ovom osnaženom „soft law-u”, zaključujem da većina griješi kada smatra da područje od 3 m² podne površine, pa čak i manje, u smještaju u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika ne predstavljaju povredu članka 3. Konvencije.

---

¹ Koristio sam izraz „soft law” u svojem mišljenju priloženom presudi u predmetu *Herrmann protiv Njemačke* [VV], br. 9300/07, 26. lipnja 2012. Tada nisam definirao taj izraz, ali sada smatram to potrebnim učiniti. To je svrha odlomaka 3.-9. ovoga mišljenja.

Prvi dio

II. „Soft law” u međunarodnom pravu

A. Izvori međunarodnog prava u članku 38. stavku 1. Statuta MSP-a

3. „Soft law” smatrao se inherentno suvišnim, pa čak i pogubnim *contradictio in terminis*. Za neke je to isprazna fraza koja prikriva napuhanu koncepciju međunarodnog prava, pokušaj da se državama nametnu politički angažmani na koje ionako nisu željele pristati². Za druge, „soft law” je „smokvin list moći”, koji skriva veliku moć i utjecaj nekih država i nedržavnih aktera u međunarodnoj areni, problematičan instrument koji zaobilazi državni pristanak, a time i domaći demokratski proces ratifikacije³. U oba slučaja, načelo suverenih i ravnopravnih država je navodno u opasnosti.

4. Doduše, „soft law” nije uključen u klasične izvore međunarodnog prava navedene u Zborniku Međunarodnog suda pravde (dalje u tekstu: Statut MSP-a). Bilo kakav pokušaj sudske prakse ili doktrinarni pokušaj da se taj popis proširi sa sobom nosi težak teret dokaza. Ovo još više, prema kritici, zbog toga što bi deformalizacija izvora prava umanjila jasnoću i predvidljivost koju pruža binarni pristup definiciji međunarodnog prava. Jednostavno rečeno, „soft law” bi bio ništa drugo nego nusproizvod politike, uzrokujući neumoljiv pomak prema anarhiji i nasumičnosti, a time i naštetivši bitnoj funkciji međunarodnog prava⁴. Zahtjevi za povratak na sve ili ništa, crno-bijelu, binarnu jednostavnost, koja bi se sama mogla suočiti sa svakodnevnom složenošću svojom pojednostavnjenom dihotomskom strogošću, podneseni su protiv kataklizmičkog Levijatana „soft law-a”.

Ali tvrdnja izvučena iz Statuta MSP-a nije odlučujuća u odlučnoj borbi između protivnika i zagovornika „soft law-a”.

5. Članak 38. Statuta MSP-a, koji odgovara članku 38. Statuta bivšeg Stalnog suda međunarodne pravde, nije sam po sebi iscrpan, s obzirom na,

---

² Prosper Weil, „Towards relative normativity in international law?”, u *American Journal of International Law*, svezak 77 (1983.), str. 441.

³ Za uzročnu kritiku vidi Klabbers, „The Undesirability of Soft Law”, u *Nordic Journal of International Law* 67 (1998.), str. 391.; i Koskenniemi, „Formalism, Fragmentation, Freedom: Kantian Themes in Today’s International Law”, (2007.) 4 *No Foundations*, str. 18.

⁴ Vidi, među drugim kritičkim osvrtima, Jean d’Aspremont, *Formalism and the Sources of International Law: A Theory of the Ascertainment of Legal Rules*, Oxford, 2011, i „The Politics of Deformalization in International Law”, *Goettingen Journal of International Law* 3 (2011.) 2, 503.-550.

primjerice, postojanje jednostranih pravnih akata⁵ ili pravnih akata međunarodnih organizacija. U svjetlu kopernikanske promjene u međunarodnom pravu nakon Drugog svjetskog rata⁶, bilo bi teško tvrditi da je članak 38. nepromjenjiva, enumerativna odredba koja je „zacementirala” međunarodno pravo jednom za uvijek, u skladu sa njegovim stupnjem razvoja u 1920. godini.

6. S obzirom da pitanje nije zatvoreno Statutom MSP-a, može se korisno preoblikovati ako se „soft law” suoči s „hard law-om” kako bi se provjerile njihove bitne značajke, a i dodana vrijednost „soft law-a”, ako postoji.

Niti jedan jedinstveni značajan pravni parametar nije odlučujuć za potrebe razlikovanja međunarodnog „soft” i „hard law-a”. Poput „hard law-a”, „soft law” ima za cilj postavljanje općeg pravila ponašanja za svoje adresate. Oba pokazuju normativni zahtjev, sa strukturom nalik naredbi, koji može biti umotan u više ili manje točnu terminologiju i precizni sadržaj. Bez obzira na višestruke oblike koje preuzima, „soft law” može izgledati kao bilo koja druga norma ugovora koja je spremna za primjenu ili običajno pravo. Kao dodatna komplikacija, međunarodno pravo nije u potpunosti jako u smislu njegove izvršivosti i utuživosti. Tradicionalno, nedostatak izvršnih mjera i sudske revizije čini međunarodno pravo slabim.

7. Unatoč tome, međunarodni „soft law” je jasan i razlikuje se od „hard law-a” po svojim posljedicama. Unatoč svom normativnom zahtjevu, „soft law” se u načelu može zanemariti, bez ikakvih klasičnih posljedica odgovornosti za međunarodna protupravna djela. No, nepridržavanje tih propisa može dovesti do neželjenih posljedica. Dakle, adresati „soft law-a” nisu u potpunosti slobodni ne slijediti ga jer će možda morati pretrpjeti druge negativne posljedice takvog izbora. Te posljedice nisu samo moralne, političke ili reputacijske prirode.

B. „Soft law” tamo gdje postoji kodifikacija

8. Ukoliko postoji ugovorno pravo, komplementarni „soft law” može otkriti namjeru svojih autora⁷. Iako jača normativne obveze ugrađene u

---

⁵ Tvrdnju je potvrdio sam MSP u predmetu *Nuklerana testiranja (Australija protiv Francuske)*, presuda, *Zbornik MSP-a 1974.*, odlomak 46.

⁶ O toj promjeni vidi moje mišljenje priloženo presudi *Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švicarske* [VV], br. 5809/08, 21. lipnja 2016.

⁷ Ovdje ne mislim na kategoriju predmeta u kojima se pravilo iz ugovora referira na norme koje nisu pravnog karaktera, a pridržavanje kojih je obavezno radi tog pozivanja, kao što je članak 18. stavak 1. točke b. i c. Međunarodne konvencije za suzbijanje nuklearnog terorizma. U ovoj kategoriji slučajeva, preuzimanje standarda koji nisu pravne prirode u „hard law” mijenja prirodu tih standarda. To su, dakle, neprikladni „soft law” instrumenti. U tekstu mislim samo na prikladne instrumente „soft law-a”, koji su komplementarni „hard law-u”, ali još nisu formalno obuhvaćeni njime. To je slučaj, na primjer, kada instrumenti

obvezujuće aspekte ugovornog prava, „soft law” povećava njegovu normativnu gustoću i koherentnosti⁸. Također olakšava primjenu obvezujućih instrumenata rješavanjem složenih tehničkih problema koji nisu bili predviđeni kada su bili odobreni ili zastoja koji nisu bili očekivani. Lakše ih prilagođava promjenjivim potrebama organizacija, institucija i društava⁹.

C. „Soft law” gdje postoji neznatna kodifikacija ili nema kodifikacije

9. Ukoliko uopće nema kodifikacije ili postoji nedovoljna kodifikacija međunarodnog prava, „soft law” predstavlja mjerodavnu praksu međunarodnih organizacija, država i nedržavnih subjekata. Kada pravno pitanje postane predmetom međunarodnog „soft law-a”, to više nije dio rezervirane domene država i to utire put za buduće obvezujuće međunarodno pravo temeljeno na pristanku države¹⁰. To u konačnici može formirati *opinio juris* i državnu praksu koja kreira običajno međunarodno pravo¹¹.

„hard” i „soft law-a” imaju preklapajući sadržaj i kada se preambula ugovora odnosi na instrument „soft law-a”.

⁸ Vidi *Pravne posljedice izgradnje zida na okupiranom palestinskom području, savjetodavno mišljenje, Zbornik MSP-a 2004.*, str. 171., odlomak 86., koje se odnosi na „relevantne rezolucije usvojene na temelju Povelje od strane Opće skupštine i Vijeća sigurnosti” kao izvore pravila i načela međunarodnog prava koji su relevantni za ocjenu zakonitosti poduzetih mjera koje je poduzeo Izrael. Ova pravila i načela mogu se pronaći u Povelji Ujedinjenih naroda, drugim ugovorima, običajnom međunarodnom pravu i rezolucijama koje služe za tumačenje tih instrumenata. Vidi još ranije, *Projekt Gabčikovo-Nagymaros (Mađarska/Slovačka), presuda, Zbornik MSP-a 1997.*, str. 77.-78., odlomak 140., koji se odnosi na „nove norme i standarde”, koji su razvijeni u području pravnih propisa o zaštiti okoliša, naveden u velikom broju instrumenata tijekom posljednja dva desetljeća, u kojem se navodi da „[t]akve nove norme se moraju uzeti u obzir, i da takvim novim standardima dati odgovarajuću težinu, ne samo kada države razmatraju nove aktivnosti, već i kad nastavljaju s aktivnostima započetima u prošlosti.”

⁹ Izbor između „soft” i „hard law-a” obično je uokviren u smislu obveza kodificiranih u ugovorima, bez spominjanja obveza sažetih u nepisanom, univerzalnom običajnom pravu koje se ne može ispregovarati. Iznesena je tvrdnja da je zbog „soft law-a” taj običaj zastario. Iznijeta je i protutvrdnja da bi određeno ubrzanje procesa stvaranja običaja, u svjetlu sudske prakse MSP-a, moglo učiniti „soft law” nepotrebnim. Niti jedna od tih tvrdnji nije proizišla iz sudske prakse Suda, kao što će biti objašnjeno u nastavku.

¹⁰ Jedan od najboljih primjera je Međunarodna konvencija Ujedinjenih naroda o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, usvojena 21. prosinca 1965. godine, koja se oslanja na Deklaraciju Ujedinjenih naroda o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, usvojenu Rezolucijom Opće skupštine 1904 (XVIII.), od 20. studenoga 1963. godine.

¹¹ Vidi *Zakonitost prijetnji ili uporabe nuklearnog oružja, Savjetodavno mišljenje, Zbornik MSP-a 1996.*, str. 255., odlomak 70., i *Vojne i paravojne aktivnosti u i protiv Nikaragve (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država). Osnovanost, presuda. Zbornik MSP-a 1996.*, str. 100., odlomci 188. i 191.

Znakovito je što do danas nije uložena napor da se rasvijetli način na koji Vijeće Europe - a posebice Sud - koristi „soft law”, unatoč širenju svih vrsta deformaliziranih izvora prava u svom pravnom diskursu i neke kritike o zamučivanju voda između prava i politike u čitanju Konvencije od strane Suda¹². Sljedeća razmišljanja nastoje pružiti takvu konceptualizaciju.

III. „Soft law” u europskim propisima o ljudskim pravima

A. Ustavno načelo evolutivnog tumačenja

10. Konvencija se ne može tumačiti u vakuumu, već se mora tumačiti u skladu s općim načelima međunarodnog prava i „soft law-a”. Još od predmeta *Golder* mora se voditi računa o mjerodavnim načelima i pravilima međunarodnog prava primjenjivog u odnosima između stranaka, kako je navedeno u članku 31. stavku 3. točki c. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora iz 1969. godine¹³. Iz perspektive Suda, ne postoji metodološka razlika između tumačenja međunarodnih propisa o ljudskim pravima i drugih međunarodnih propisa, ili između ugovornih ugovora i ugovora kojima se kreiraju propisi, i stoga preuzima iste interpretativne metode koje se mogu primijeniti u oba područja međunarodnog prava. Stoga Europski sud za ljudska prava („Sud”) odstupa od osporenog stajališta da u međunarodnom pravu postoje „samodostatni režimi”¹⁴. Kako je sudac Rozakis tako elegantno rekao, suci u Strasbourgu „ne djeluju u sjajnoj izolaciji kule od slonovače izgrađene materijalom koji potječe isključivo iz interpretativnih izuma [Suda] ili država stran[aka] Konvencije”¹⁵.

---

¹² Uz hvalevrijedne iznimke Luisa Lopeza Guerre, „Soft law y sus efectos en el ámbito del derecho europeo de los derechos humanos”, u *Teoría y derechos*, svezak 11. (2012.), str. 150.-67.; Tulken *et al.*, „Le soft law et la Cour Européenne des droits de l’homme: Questions de légitimité et de méthode”, u *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, 23 (2012.), br. 91., str. 433.-89., i Tulken and van Drooghenbroeck, „Le soft law des droits de l’homme est-il vraiment si soft? Les développements de la pratique interprétative récente de la Cour européenne des droits de l’homme”, u *Liber amicorum Michel Mahieu*, Bruxelles, 2008., str. 505.-26. Druge općenitije studije, kao što je projekt „New York University School of Law” o globalnom upravnom pravu, projekt Heidelberg o međunarodnom institucionalnom pravu i izvršenju međunarodne javne ovlasti i projekt o neformalnom međunarodnog donošenju propisa koji promiče Haški Institut za internacionalizaciju prava, nisu se uhvatile u koštac upravo s ovom temom.

¹³ *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 21. veljače 1975., odlomak 29., Serija A br. 18.

¹⁴ Poanta je već iznesena u mom mišljenju u naprijed citiranom predmetu *Al-Dulimi i Montana Management Inc.*, odlomak 71., predmetu *Sargsyan protiv Azerbajdžana* [VV], br. 40167/06, ESLJP 2015, fusnota 23., i predmetu *Centre for Legal Resources u ime Valentina Câmpeanua protiv Rumunjske* [VV], br. 47848/08, ESLJP 2014, bilješka 14.

¹⁵ Rozakis, „The European Judge as Comparatist”, *Tulane Law Review*, 2005., str. 278.

11. Ovu metodologiju opravdava kardinalno načelo tumačenja Suda o tome da se Konvencija, kao živi instrument, mora tumačiti u svjetlu današnjih uvjeta¹⁶. U prijelomnom predmetu *Tyrer Protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud je po prvi put upotrijebio lajtmotiv „Konvencije kao živućeg instrumenta”, čije tumačenje mora uzeti u obzir razvijajuće norme nacionalnog i međunarodnog prava¹⁷. Duboko ukorijenjena u američkom¹⁸; kanadskom¹⁹ ustavnom pravu s početka dvadesetog stoljeća, ova tehnika tumačenja uvedena je u europske propise o ljudskim pravima 1978. godine.

12. U predmetu *Tyrer*, suočen s tvrdnjama na koje se poziva Glavni državni odvjetnik otoka Man na temelju prijašnjeg članka 63. Konvencije da je, „uzimajući u obzir lokalne okolnosti na Islandu”, nastavak donošenja sudskih odluka o smrtnoj kazni u ograničenoj mjeri bio opravdan kao sredstvo odvratanja, sud je odgovorio: (odlomak 38.):

„Valja napomenuti kako se čini da se, u velikoj većini država članica Vijeća Europe, odluke o smrtnoj kazni ne donose, i doista, u nekima od njih, one nikada u modernim vremenima nisu postojale; ... Ako ništa drugo, to baca sumnju na to da je li dostupnost ove kazne uvjet za održavanje zakona i reda u nekoj europskoj zemlji.”

Zaključivši da se mora smatrati kako otok Man u potpunosti dijeli „zajedničku baštinu političkih tradicija, ideala, slobode i vladavine prava”, na što upućuje Preambula Konvencije, Sud je odbacio ideju da su postojali lokalni uvjeti koji utječu na primjenu članka 3. na otoku Man i, sukladno tome, utvrdio kako je donošenje sudske odluke o smrtnoj kazni u odnosu na podnositelja zahtjeva predstavljalo povredu tog članka.

¹⁶ *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 25. travnja 1978., odlomak 31., Serija A br. 26.

¹⁷ *Ibid.*, odlomak 31., i kasnije ponovljeno u mnogim drugim vodećim predmetima, kao primjerice u predmetu *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 7. srpnja 1989., odlomak 102., Serija A br. 161.

¹⁸ *Missouri protiv Nizozemske* 252 U.S. 416 (1920.). Pišući mišljenje većine, Justice Holmes dao je sljedeću primjedbu na prirodu ustava: „S obzirom na to, dodajemo da kada se radi o riječima ujedno predstavljaju osnivački akt, kao što je Ustav Sjedinjenih Američkih Država, moramo biti svjesni da su oni oživjeli biće čiji razvoj njegovi najdarovitiji prvotni začetnici nisu mogli u potpunosti predvidjeti. Dovoljno im je bilo da shvate ili da se nadaju kako su stvorili jedan organizam; to je trajalo čitavo stoljeće i koštalo je njegove slijednike mnogo znoja i krvi da dokažu kako su stvorili naciju. Slučaj koji je pred nama mora se promatrati u svjetlu našeg cjelokupnog iskustva, a ne samo u svjetlu onoga što je rečeno prije sto godina”. Pozivanje Vrhovnog suda na „razvojne standarde uljudnosti” također se smatra jasnim navođenjem „živućeg konstitucionalizma” (vidi predmet *Trop protiv Dullesa*, 356 U.S. 86 (1958.): „Riječi [Osmog] amandmana nisu precizne, a ... njihov opseg nije statičan. Amandman mora izvući svoje značenje iz razvojnih standarda uljudnosti koji označavaju napredak društva koje sazrijeva”).

¹⁹ *Henrietta Muir Edwards i drugi protiv Glavnog državnog odvjetnika Kanade* [1929] UKPC 86, [1930] A.C. 124 (18. listopada 1929.). Predmet se ne pamti samo po tome što je njime utvrđeno da Kanadanke ispunjavaju uvjete da budu imenovane senatoricama, već i zato što je uvedena „doktrina živućeg stabla” u kanadsko ustavno pravo, prema kojoj je ustav organski i mora se čitati na širok i liberalan način kako bi se mogao prilagoditi promjenjivim vremenima.

13. Prema tome, od samog početka postojanja Suda, evolutivno tumačenje Konvencije usko je povezano s potrebom za konsenzualnim čitanjem teksta, na temelju razmatranja domaćeg pravnog okvira „velike većine” država članica Vijeće Europe i, u konačnici, zajedničke baštine političkih tradicija, ideala, slobode i vladavine prava, na što poziva Preambula.

B. Deformalizacija izvora prava

14. U Strasbourgu je „soft law” pružao, i još uvijek pruža, najvažniji izvor kristalizacije europskog konsenzusa i zajedničke baštine vrijednosti. U stvari, ubrzo nakon predmeta *Tyrer*, Sud je poduzeo temeljni korak proširenja lepeze izvora prava u svjetlu kojih se europski konsenzus može utvrditi. U predmetu *Marckx protiv Belgije*²⁰, Sud je uzeo u obzir europske zajedničke vrijednosti na temelju domaćeg prava „velike većine” država članica Vijeća Europe, kao i Konvenciju o uspostavljanju majčinskog srodstva s prirodnim djetetom iz 1962. godine, koju je pripremila Međunarodna komisija o građanskom statusu, i koju je potpisala, ali ne i ratificirala, tužena država, Konvenciju Vijeće Europe iz 1975. godine o pravnom statusu izvanbračne djece, koju tužena država nije niti potpisala, i naposljetku Rezoluciju (70) 15 Odbora ministara od 15. svibnja 1970. godine o socijalnoj zaštiti neudanih majki i njihove djece. Na tvrdnju da su konvencije iz 1962. i 1975. godine imale samo mali broj stranaka, Sud je odgovorio (ibid., odlomak 41.):

„Obje konvencije su na snazi i nema razloga da se činjenica da trenutačno postoji mali broj država ugovornica, smatra odbijanjem da se prizna jednakost između „nezakonitog” i „zakonitog” djeteta u svjetlu ovog razmatranja. U stvari, postojanje ova dva ugovora pokazuje da postoji jasna mjera zajedničkih osnova na ovom polju između modernih društava.”

Oslikavajući interpretativne tehnike ustavnih sudova, Sud je otišao čak i dalje i modulirao učinke svoje presude u svjetlu načela pravne sigurnosti „koja nužno počiva na konvencijskom pravu kao pravu Zajednice”, oslobodivši tuženu državu da ponovno razmotri pravne akte ili situacije koje su prethodile donošenju presude. U tu svrhu, pozvao se na činjenicu da je „slično rješenje [bilo] pronađeno u određenim državama ugovornicama koje imaju uspostavljen ustavni sud: njihovo javno pravo ograničava[lo je] retroaktivni učinak odluka tog suda kojima se ukida[ili je ukinuto] zakonodavstvo”.²¹ Kao da je bio u ulozi Europskog Ustavnog suda, Sud je pribjegao načelu pravne sigurnosti kako bi sebi dao impliciranu moć moduliranja vremenskog učinka svojih presuda.

²⁰ *Marckx protiv Belgije*, 13. lipnja 1979., Serija A br. 31.

²¹ Ibid., odlomak 58.

15. Kasnije, u predmetu *Mazurek protiv Francuske*²², Sud se ponovno pozvao na Konvenciju o pravnom statusu izvanbračne djece koju je u to vrijeme ratificirala samo trećina država članica Vijeća Europe, ali ne i tužena država, kao dokaz „velike važnosti” koju države članice pridaju jednakom postupanju prema izvanbračnoj djeci.

16. U predmetima *Christine Goodwin*²³, *Vilho Eskelinen*²⁴, te *Sørensen i Rasmussen*²⁵, Sud se rukovodio Poveljom Europske unije o temeljnim pravima, iako taj instrument još nije bio obvezujući. Nadalje, u predmetu *McElhinney*²⁶, Sud je uzeo u obzir Europsku konvenciju o državnom imunitetu koju je u to vrijeme ratificiralo osam država članica, ne uključujući tuženu državu. U predmetu *Glor*²⁷, Sud se pozvao na Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom kao osnovu „europskog i svjetskog konsenzusa o potrebi zaštite osoba s invaliditetom od diskriminirajućeg postupanja”, unatoč činjenici da su se mjerodavne činjenice dogodile prije usvajanja Konvencije od strane Opće skupštine Ujedinjenih naroda, a tužena država nije ratificirala Konvenciju u vrijeme donošenja presude Suda.

17. Konačno, u predmetu *Demir i Baykara protiv Turske*, koji služi kao orijentir, nakon što je ponovio načelo da:

„je Konvencija živi instrument koji se mora tumačiti u svjetlu sadašnjih uvjeta, i u skladu s razvojem međunarodnog prava, kako bi odražavala sve visoke standarde koje je potrebno poštovati na području zaštite ljudskih prava, zahtijevajući time sve veću nepopustljivost u ocjeni povreda temeljnih vrijednosti demokratskih društava”

i uzimajući u obzir razvoj radnog prava, kako međunarodnog tako i nacionalnog, te relevantne prakse država ugovornica, Sud je zaključio kako je pravo na kolektivno pregovaranje s poslodavcem, u načelu, postalo jedan od važnih elemenata prava na osnivanje i pristupanje sindikatima radi zaštite interesa navedenih u članku 11. Konvencije. U tu svrhu, citirao je mjerodavne konvencije Međunarodne organizacije rada koje je tužena država ratificirala, odgovarajuća tumačenja Odbora stručnjaka Međunarodne organizacije rada, kao i članak 28. Povelje Europske unije o temeljnim pravima, članak 6. stavak 2. Europske socijalne povelje koju Turska nije ratificirala, tumačenje ovoga članka od strane Europskog odbora za tumačenje socijalnih prava te Načelo 8. Preporuke R (2000) 6 Odbora ministara Vijeća Europe o statusu javnih službenika u Europi²⁸.

²² *Mazurek protiv Francuske*, br. 34406/97, odlomak 49., ESLJP 2000-II.

²³ *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 28957/95, ESLJP 2002-VI.

²⁴ *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], br. 63235/00, ESLJP 2007-II.

²⁵ *Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], br. 52562/99 i 52620/99, ESLJP 2006-I.

²⁶ *McElhinney protiv Irske* [VV], br. 31253/96, ESLJP 2001-XI.

²⁷ *Glor protiv Švicarske*, br. 13444/04, odlomak 53., ESLJP 2009.

²⁸ *Demir i Baykara protiv Turske* [VV], br. 34503/97, odlomci 146.-54., ESLJP 2008-VI. U odlomku 78. Sud je naveo, na nevjerovatno jasan način, kako slijedi: „S tim u vezi, Sud

18. Drugim riječima, za potrebe tumačenja Konvencije, pravna relevantnost standarda ljudskih prava navedenih u drugim ugovorima i konvencijama ne ovisi o broju stranaka koje ih ratificiraju, niti o broju država članica Vijeća Europe koje su njima vezane, pa čak ni o tome je li ih sama tužena država ratificirala. Dakle, prema europskim propisima o ljudskim pravima, „hard law” i „soft law” se duboko isprepliću.

19. Evolutivno tumačenje Konvencije također je navelo Sud da potkrijepi svoje obrazloženje pozivanjem na norme koje proizlaze iz drugih tijela Vijeća Europe, iako ta tijela nemaju funkciju predstavljanja država stranaka Konvencije, bilo da se radi o nadzornim mehanizmima ili stručnim tijelima. Da bi se tumačio točan opseg prava i sloboda zajamčenih Konvencijom, Sud je iskoristio, na primjer, rad Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti (ECRI)²⁹ i Europske komisije za demokraciju putem prava (Venecijanska komisija)³⁰.

C. Europski konsenzus kao konceptualni okvir normativnosti

20. Iz prijelomne formulacije europskog konsenzusa u predmetu *Tyrer* proizlazi vizija deliberativne, međunarodne demokracije u kojoj se smatra da većina ili predstavnik dijela ugovornih stranaka da govori u ime svih i na taj način ima pravo nametati svoju volju drugim strankama. Kao pitanje ustavnog načela kojim se vodi Vijeće Europe, konsenzus je odvojen od jednoglasnosti. Konsenzus kao *volonté générale* može i dalje postojati čak i ako sve države ugovornice ne čitaju Konvenciju u isto vrijeme³¹.

---

smatra da, pri traženju zajedničke osnove među normama međunarodnog prava, nije nikada pravio razliku između izvora prava prema tome jesu li oni potpisani i ratificirani ili nisu od strane tužene države”. Još jedna značajka ove presude koju valja napomenuti jest da se Sud ponekad pozivao na stanje u domaćem pravu u „velikoj većini” država (odlomci 76., 79.) a u drugim prilikama u „većini” država (odlomci 82., 85., 106., 165.). U odlomku 151. poziva se na oboje! To jasno pokazuje kako Sud nije pridavao mnogo važnosti kvantitativnoj težini većine relevantnoj za potrebe izgradnje europskog konsenzusa, priznajući da ta većina može biti i uska kada se izražava drugim izvorima međunarodnog prava.

²⁹ Prvi predmet u kojem je Sud citirao Preporuku o općoj politici Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti bio je predmet *Beard protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 24882/94, odlomak 70., 18. siječnja 2001. Citirani izvor bila je Preporuka br. 3: Suzbijanje rasizma i netolerancije prema Romima.

³⁰ Prvi predmet u kojem je Sud citirao Venecijansku komisiju bio je *Hirst protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 2), br. 74025/01, odlomak 24., 30. ožujka 2004. Citirani izvor bio je Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima, koji je Venecijanska komisija donijela na svojoj 51. plenarnoj sjednici (5.-6. srpnja 2002).

³¹ Vrlo je simbolično što Sud pribjegava ovom povijesno i filozofski vrlo opterećenom izrazu (*volonté générale*) u francuskoj verziji naprijed citiranog predmeta *Demir i Baykara*, odlomak 84.

Kako je prethodno navedeno, danas se ne može tvrditi kako utemeljitelji nisu htjeli da se to dogodi, a da su države bile zaokupljene angažmanima na koje nisu pristale³². Sada već izlizana tvrdnja o nedostatku pristanka države ponekad je popraćena, kao druga strana medalje, ništa zastarjelijom kritikom o nedostatku političkog legitimiteta Suda da inovativno tumači Konvenciju, a još manje da kreira zakon³³, koristeći „soft law” da bi zaobišao nadležna zakonodavna tijela i ismijao načela demokracije, vladavine prava i supsidijarnosti³⁴. Temelj ovog govora je gotovo uvijek suvereni lajtmotiv *in dubio pro mitius*.

21. Preambula uspostavlja Konvenciju na temelju općih ciljeva Vijeća Europe, radi stvaranja „većeg jedinstva” između njegovih država članica, na temelju „zajedničkog shvaćanja i poštovanja ljudskih prava o kojima ovise.” U Statutu Vijeća Europe korišteni jezik upućuje ne samo na „bliže jedinstvo između svih zemalja Europe koje jednako misle”, već i na „organizaciju koja će europske države okupiti u bliskiju zajednicu”. Prvi članak Statuta kao cilj Vijeća postavlja „postizanje većeg jedinstva među svojih članica u svrhu očuvanja i ostvarivanja ideala i načela koji su njihova zajednička baština i olakšavanje njihovog gospodarskog i društvenog napretka”. U eksplicitnim smislu Statuta, ostvarivanje tih ideala i načela jamči „sporazume i zajedničko djelovanje” na svim relevantnim područjima društvenog života (gospodarska, socijalna, kulturna, znanstvena, pravna i uprava pitanja) i „u održavanju i daljnjem ostvarivanju ljudskih prava i temeljnih sloboda”. Nema boljih riječi koje mogu proglasiti primat obveza ljudskih prava u svim područjima upravljanja. Načelo *in dubio pro persona* nije mogli naći bolju formulaciju. Društveni i gospodarski napredak stoga je blisko povezan s napretkom ljudskih prava, što predstavlja dvije strane istog novčića.

22. Budući da je tome tako, evolutivno tumačenje, europski konsenzus i osnaživanje „soft law-a” čine tri stupa europskog normativnog sustava u kojem je relevantna suglasnost države. Utemeljen na tim stupovima od samoga početka i potaknut zajedničkim traganjem za „gospodarskim i društvenim napretkom” pravni poredak Vijeća Europe više se ne može pomiješati s tradicionalnim međunarodnim sporazumom suprotstavljenih egoizama. Suverenost se više ne daje apsolutno, kao u vestfalsko vrijeme, već je sastavni dio zajednice koja štiti ljudska prava³⁵.

³² Vidi prethodno navedenu bilješku 13.

³³ Vezano uz tu kritiku vidi moje mišljenje priloženo naprijed citiranom predmetu *Centre for Legal Resources u ime Valentina Câmpeanu*.

³⁴ Zanimljivo je napomenuti kako je Europski parlament uputio sličnu kritiku na korištenje „soft law-a” od strane Komisije, koja je optužena za postupanje *ultra vires* i proširenje nadležnosti Unije izvan načela nadležnosti *compétence d'attribution* (Rezolucija Europskog parlamenta od 4. rujna 2007. godine o institucionalnim i pravnim implikacijama uporabe instrumenata „soft law-a” (2007/2028(INI)).

³⁵ O ovoj točki vidi moje mišljenje priloženo naprijed citiranom predmetu *Sargsyan*.

U tom kontekstu, Konvencija se ne može tumačiti drugačije nego u svjetlu formalno obvezujućih „sporazuma” (tj. ugovora)³⁶ i velikom mnoštvu formalno neobvezujućih „zajedničkih djelovanja” koja vrše politička i tehnička tijela Vijeća Europe³⁷, kao što su preporuke, smjernice i deklaracije njegovog Odbora ministara³⁸. Nadalje, sama Konvencija poziva na otvoreni pristup međunarodnom pravu i „soft law-u”, budući da je nadahnuta Općom deklaracijom o ljudskim pravima, kako se navodi u preambuli, te ostaje otvorena drugim pravnim instrumentima, kako domaćim tako i međunarodnim, kada isti nude bolju zaštitu ljudskih prava (članak 53. Konvencije). Sve u svemu, ova interpretativna širina uvjetovana je tekстом te prirodom i svrhom same Konvencije.

IV. „Soft law” i pravilo priznavanja Vijeća Europe

A. Pravilo priznavanja demokratske međunarodne zajednice

23. U europskim propisima o ljudskim pravima još uvijek prevladava formalna teorija izvora prava. Na temelju doktrine koju Međunarodni sud pravde izlaže u presudama *Kontinentalna ploča Sjevernog mora* i *Vojne i paravojne aktivnosti u i protiv Nikaragve (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država)*³⁹, Sud priznaje da odredba ugovora može postati

³⁶ Postoje dvije vrste ugovora Vijeća Europe: ugovori o usklađivanju koji nastoje ostvariti usklađivanje nacionalnog zakonodavstva i ugovori o suradnji kojima je cilj olakšati i poboljšati međunarodnu suradnju između nacionalnih tijela za provedbu zakona (vidi Bartsch, „The Implementation of Treaties Concluded within the Council of Europe”, u Jacobs and Roberts (eds), *The Effect of Treaties in Domestic Law*, 1987., str. 197; „The specificity and added value of the acquis of the Council of Europe treaty law”, radni dokument koji je pripremio g. Jeremy McBride, *AS/Jur* (2009) 40, 17. rujna 2009.

³⁷ Kako je sam Sud naveo u predmetu *Soltysyak protiv Rusije*, br. 4663/05, odlomak 51., 10. veljače 2011.: „Sud ponavlja svoj stalni pristup koji uzima u obzir mjerodavne međunarodne dokumente i izvješća, a posebno one drugih tijela Vijeća Europe, kako bi tumačio jamstva Konvencije i utvrdio postoji li zajednički europski standard u tom području.”

³⁸ O pravu Vijeća Europe, vidi Kleijssen, „Council of Europe standard-setting in the human rights field”, u *NJCM-Bulletin*: jaarg. 35, nr. 7 (studeni-prosinac 2010.), str. 897.-904.; Benoit-Rohmer i Klebes, *Pravo Vijeća Europe - Prema paneuropskom pravnom području*, Strasbourg: Vijeće Europe, 2005.; Polakiewicz, *Treaty-making in the Council of Europe*, Strasbourg, Vijeće Europe, 1999. Kako je naveo Kleijssen, instrumente „soft law-a” u Vijeću Europe „obično su prihvatile sve države članice te stoga predstavljaju zajedničko europsko stajalište koje se odnosi na pravno-obvezujuće standarde (poput sudske prakse Suda).” To znači da „odnos između sudske prakse Suda i drugih standarda Vijeća Europe nije cirkularan, već se može opisati kao spirala ili čak kao simbioza.”

³⁹ *Kontinentalna ploča Sjevernog mora, presuda (Zbornik MSP-a 1969., str. 41.-44., odlomci 71.-78.)*, i *Vojne i paravojne aktivnosti u i protiv Nikaragve (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država), osnovanost, presuda, (Zbornik MSP-a 1986., str. 98., odlomak 186.)*

običajno međunarodno pravo ako su ispunjeni sljedeći uvjeti: predmetna odredba mora imati značajke temeljnog stvaranja norme za koju bi se moglo smatrati da tvori osnovu opće vladavine prava; mora postojati odgovarajuće utvrđena državna praksa i dokazi o vjerovanju da je takva praksa smatra obveznom radi postojanja vladavine prava koja je zahtijeva (*opinio juris sive necessitatis*)⁴⁰. Sud je također izrazio svoje stajalište o postojanju kogentnih propisa u međunarodnom pravu, kao što je zabrana mučenja⁴¹ ili zabrana genocida⁴².

Ipak, kako je iskazano, nema nepobitne, binarne razlike između „hard law-a” i ne-prava, budući da se europski propisi o ljudskim pravima razvijaju putem bogate palete izvora koji nužno ne dijele klasične, formalne značajke međunarodnog „hard law-a”⁴³. „Daljnje ostvarivanje ljudskih

---

⁴⁰ O formalnoj teoriji Suda o izvorima prava vidi predmete *Vasiliauskas protiv Litve* [VV], br. 35343/05, odlomci 165-75, ESLJP 2015; *Perinçek protiv Švicarske* [VV], br. 27510/08, odlomci 266.-68., ESLJP 2015; *Jones i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 34356/06 i 40528/06, odlomci 88.-94. i 202-215, ESLJP 2014; *Hirsi Jamaa i drugi protiv Italije* [VV], br. 27765/09, odlomak 75., ESLJP 2012; *Van Anraat protiv Nizozemske* (odl.), br. 65389/09, odlomci 90.-92., 6. srpnja 2010.; *Kononov protiv Latvije* [VV], br. 36376/04, odlomci 203., 211., 215. i 221., ESLJP 2010, i suprotstavljeno mišljenje u predmetu suca Coste kojemu su se pridružili suci Kalaydjieva i Poalelungi; *Medvedyev i drugi protiv Francuske* [VV], br. 3394/03, odlomci 65., 85. i 92., ESLJP 2010; *Cudak protiv Litve* [VV], br. 15869/02, odlomak 66., ESLJP 2010; *Stoll protiv Švicarske* [VV], br. 69698/01, odlomak 59., ESLJP 2007-V; *Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 35763/97, odlomci 61.-66., ESLJP 2001-XI; i *Banković i drugi v. Belgium i drugi* (odl.) [VV], br. 52207/99, odlomak 66., ESLJP 2001-XII. U naprijed citiranom predmetu *Jones i drugi*, odlomak 198., Sud je smatrao da je sudska praksa Međunarodnog suda pravde „mjerodavna jer se odnosi na sadržaj međunarodnog običajnog prava”. Bilo je tvrdnji da određeno ubrzanje procesa formacije običaja, u svjetlu doktrine Međunarodnog suda pravde, moglo učiniti „soft law” nepotrebnim, ali sudska praksa Suda ne potvrđuje to gledište.

⁴¹ Naprijed citirani predmet *Al-Adsani*, odlomak 61.

⁴² *Jorgić protiv Njemačke*, br. 74613/01, odlomak 68., ESLJP 2007-III.

⁴³ Tipologija tih formi neizmjereno je bogata. One uključuju nekonvencionalne međunarodne sporazume poput Helsinškog završnog akta (vidi, na primjer, *Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) protiv Turske*, br. 23885/94, odlomak 40., 8. prosinca 1999.); ugovore koje tužene države nisu ratificirale (vidi, na primjer, naprijed citirani predmet *Marckx*); deklaracije međunarodnih organizacija, poput Opće deklaracije o ljudskim pravima i ostalih deklaracija Opće skupštine (vidi, na primjer, predmet *K.-H. W. protiv Njemačke* [VV], br. 37201/97, odlomak 95., ESLJP 2001-II); rezolucije i preporuke međunarodnih organizacija, poput onih Parlamentarne skupštine i Odbora ministara Vijeća Europe (vidi, na primjer, predmet *Mosley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 48009/08, odlomci 87., 119. i 124., 10. svibnja 2011.); opći komentari međunarodnih organizacija, poput onih koje su donijela tijela Ujedinjenih naroda (vidi, na primjer, predmet *Bayatyan protiv Armenije* [VV], br. 23459/03, odlomak 105., ESLJP 2007); te kodeksi ponašanja i smjernice međunarodnih organizacija, poput onih Svjetske zdravstvene organizacije (vidi, na primjer, predmet *Oluic protiv Hrvatske*, br. 61260/08, odlomak 60., 20. svibnja 2010.); komentari i studije ONG-a, poput Studije o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu Međunarodnog odbora Crvenog križa i komentara na Ženevsku konvenciju (vidi, na

prava” zahtijeva određeni stupanj deformalizacije, bez napuštanja formalne teorije izvora prava. U stvari, u Strasbourgu nikada nije bilo monopola nad formalizmom pri utvrđivanju međunarodnog prava.

24. Međutim, inherentna deformalizacija europskih propisa o ljudskim pravima nije sinonim za nihilistički raspad zakonitosti, a postoji i značajan temeljni razlog za to. U pravnom poretku Vijeća Europe pristanak države uokviren je u kontekstu kozmopolitske perspektive univerzalnosti ljudskih prava i dijaloškog razumijevanje zajedničke baštine vrijednosti europskih društava.

25. U Vijeću Europe, pravilo priznavanja više nije mehanizam tipa kao u predmetu *Lotus*⁴⁴, orijentiran ka državi, usko bilateralan, isključivo voluntaristički, „top-down” mehanizam kojim se kreira norma, već je demokratskog tipa, usmjeren ka pojedincu, široko multilateralan, namjerno konsenzualan, „bottom-up” mehanizam kojim se kreira norma i koji uključuje europske države i druge europskih i izvaneuropske nedržavne aktere. Distancirajući se od zastarjelog *jus inter gentes*, pravni poredak Vijeća Europe postao je istinski *jus gentium*, na temelju participativnog, odgovornog sustava i sustava donošenja međunarodnih zakona na više razina koji nije pridržan državama⁴⁵.

Kozmopolitizam povezuje pravni poredak Vijeća Europe sa svijetom, jednako kao i dijalog s europskim domaćim pravnim porecima, a osobito s njihovim vrhovnim domaćim sudovima, povezuje ga s vrijednostima europskog društva. Budući da normativni poredak Vijeća Europe već zadovoljava standarde demokracije, njegovo pravilo priznavanja nije povezano s procesima demokratskog odlučivanja na domaćoj razini. „Soft law”, koji ne zahtijeva formalnu domaću ratifikaciju, u svakom slučaju nije izuzet iz demokratske kontrole unutar Vijeća Europe, koju vrši Odbor ministara, Parlamentarna skupština i, u konačnici, Sud, kao politički legitimirani jamac Konvencije (članci 19. i 22. Konvencije). Nadalje, uključivanje država i običnih nedržavnih aktera prilikom izvršavanja zakonodavne ovlasti ne predstavlja samo odraz načela supsidijarnosti, već stvarno osnažuje demokratsku prirodu procesa i reagiranje međunarodnog sustava javne politike prema Europljanima.

---

primjer, predmet *Korbely protiv Mađarske*, br. 9174/02, odlomci 50., 51. i 90., ESLJP 2008), te izvješća pojedinaca, poput onih Glavnog tajnika Ujedinjenih naroda (naprijed citirani predmet *Korbely*, odlomak 90.). Potonji predmet značajan je i zbog velike važnosti pridane znanstvenom mišljenju u odlomcima 82. i 87.

⁴⁴ „*Lotus*”, presuda br. 9, 1927, PCIJ, Serija A, br. 10, na str. 18.: „Pravna pravila koja obvezuju države ... proizlaze iz njihove slobodne volje ...”

⁴⁵ Ovo nije nova tvrdnja (o ulozi drugih subjekata u međunarodnom pravu vidi *Odšteta za ozljede pretrpljene tijekom rada u službi Ujedinjenih naroda, Savjetodavno mišljenje: Zbornik MSP-a 1949.*, str. 178., te Lauterpacht, „The Subjects of International law”, u Lauterpacht (ed.), *International Law, The Collected Papers of Hersch Lauterpacht, svezak I.: The General Works*, Cambridge, CUP, 1970., odlomak 48.).

Drugim riječima, europski normativni poredak postoji iznad suverene državnosti, bilateralizma i provedivosti. S obzirom da država nije jedini mogući subjekt sposoban za kreiranje međunarodnog prava, teorija izvora prava vođena voljom države ustupa svoje mjesto normativnoj teoriji temeljenoj na demokratskoj međunarodnoj zajednici.

26. Očigledan veći stupanj složenosti takvog pravila priznavanja ne bi se trebao pogrešno shvatiti da podrazumijeva veći stupanj pravne nesigurnosti, te stoga da znači da se vrijednost vladavine prava smanjuje ili potpuno nestaje. Ne postoji nužna korelacija između prethodnog i potonjeg. Stupanj pravne sigurnosti prije će ovisiti o sadržaju pravnog diskursa⁴⁶. U svijetu decentraliziranog i deformaliziranog međunarodnog prava, pravna sigurnost je više pitanje sadržaja nego pitanje oblika i procedure, a sigurno nije pitanje više ili manje transparentne namjere sudionika. Temelj pravne sigurnosti nije ni oblik koji obuhvaća normu ni postupak temeljem kojeg norma nastaje, već je to definitivno sadržaj norme. To je još više izraženo u ustavnopravnom poretku, poput onog Vijeća Europe, gdje pravilo priznavanja nije neutralno i bezvrijedno, već sadržajno i ima vrijednost.

B. Duboko ukorijenjena posvećenost jačanju „soft law-a”

27. U *continuumu* između „hard law-a” i „soft law-a”, nekoliko čimbenika može osnažiti tekst. Poput *degradé normatif*⁴⁷, postupna normativnost teksta povećava se s brojem tih čimbenika koji su prisutni i smanjuje se ukoliko ih nema⁴⁸. Prema ovoj postupnoj logici, u konačnici je na Sudu da odluči „koliku težinu” treba pripisati tim čimbenicima osnaživanja „soft law-a”⁴⁹.

28. Europski „soft law” o ljudskim pravima može se osnažiti određenim čimbenicima koji se odnose bilo na postupak donošenja pravila ili na postupak primjene pravila. To su „građevne cigle u zidu normativnosti”⁵⁰.

⁴⁶ O ovoj točki vidi moje mišljenje priloženo naprijed citiranom predmetu *Centre for Legal Resources u ime Valentina Câmpeanua* i njegovu glavnu poruku: pravni diskurs, a osobito sudski diskurs, nije instrument *Realpolitike* orijentirane na interes. Ovo mišljenje o izvorima prava treba čitati u svjetlu mojih razmišljanja u predmetu *Campeanu* glede pravne argumentacije.

⁴⁷ Pellet, „Le ‘bon droit’ et l’ivraie –plaidoyer pour l’ivraie”, u *Mélanges offerts à Charles Chaumont, Le droit des peuples à disposer d’eux-mêmes. Méthodes d’analyse du droit international* (1984.), str. 488.

⁴⁸ Ideja stupnjevanje normativnosti u međunarodnom pravu priznata je kako u općem međunarodnom pravu (vidi odredbe o *jus cogens* iz Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora, članci 53. i 64), tako i u samoj Konvenciji, članak 15.

⁴⁹ *Tanase protiv Moldavije* [VV], br 7/08, odlomak 176., ESLJP 2010.

⁵⁰ Izraz potječe od Klabbersa, „Reflections on Soft International Law in a Privatized World”, u *Finnish Yearbook of International Law*, svezak XVI. (2005.), str. 322.

Prvo, preskriptivni jezik usvojen u tekstu ili na oznaci pridodanoj instrumentu govori o njegovoj normativnoj prirodi. Tekst s preskriptivnim jezikom ili oznakom mora se u načelu čitati kao standardno postavljeni tekst koji nadilazi puku deklarativnu izjavu ili puku programsku tvrdnju.

Drugo, stupanj lingvističke točnosti i preciznosti sadržaja teksta jasan je pokazatelj njegove normativne prirode. Što je točnija terminologija teksta i što je precizniji njegov sadržaj, to je jači njegov normativni zahtjev⁵¹. Opsežan, detaljan opis onoga što se regulira govori u prilog osnaženom zakonu koji ne ostavlja mjesta sivim područjima.

Treće, postojanje *travaux préparatoires*, izvješća s objašnjenjima i komentarima, uz temeljitu raspravu o uzrocima i posljedicama odabranih političkih izbora, povećava normativnu gustoću teksta.

Četvrto, složenost postupka rasprave, uključujući uzorak glasovanja, dodatni je čimbenik osnaživanja⁵². Rašireno prihvaćanje teksta ima tendenciju da opravda svoj normativni zahtjev.

Peto, veliki publicitet koji je dat normativnom tekstu nastoji osigurati opću svijest i učinkovitu sukladnost od svojih adresata.

Šesto, delegiranje ovlasti za tumačenje i rješavanje sukoba neovisnom trećem tijelu i postojanje mehanizama praćenja jačanja obveze sukladnosti⁵³. Nepoštovanje norme može imati ne samo reputacijski ili

---

⁵¹ Isto bi se moglo reći i za neke odredbe „hard law-a”, poput odredaba ugovora programske naravi koje se odnose na obvezu da se poduzmu mjere „u skladu sa najvećim raspoloživim mogućnostima” prema punom ostvarenju ekonomskih i socijalnih prava (vidi moje izdvojenje mišljenje u predmetu *Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], br. 30078/06, ESLJP 2012), ili obvezu da se surađuje u dobroj vjeri ili da se međusobno konzultira (*Tumačenje ugovora od 25. ožujka 1951. između WHO-a i Egipta, savjetodavno mišljenje, Zbornik MSP-a 1980.*, str. 95., odlomak 48.).

⁵² *Kontinentalna ploča Egejskog mora, presuda. Izvješća MSP-a iz 1978.*, str. 39., odlomak 96., i *Pomorsko razgraničenje i teritorijalna pitanja između Katara i Bahreina, nadležnost i dopuštenost, presuda, Zbornik MSP-a 1994.*, str. 121, odlomak 23.: kako bi utvrdio je li sklopljen međunarodni ugovor, „Sud prije svega mora uzeti u obzir njegove stvarne uvjete i posebne okolnosti u kojima je sastavljen”.

⁵³ Naprijed citirani predmet Kleijssen, str. 899.: „takvi instrumenti mogu predvidjeti mehanizam praćenja u kojem Odbor ministara može zatražiti od država članica da ga izvijeste o poduzetim mjerama za provedbu te preporuke. To je mjera koja je korištena u svim najnovijim preporukama Vijeća Europe na području ljudskih prava, kako bi se osiguralo da takvi instrumenti postanu konkretan izvor upućivanja na djelovanje u državama članicama”. U stvari, nastavlja: „Najprije je važno istaknuti da Vijeće Europe već troši daleko više resursa na praćenje ljudskih prava nego na postavljanje standarda o ljudskim pravima, što odražava visoki prioritet pridan praćenju i provedbi standarda.” O utjecaju tih mehanizama praćenja, uključujući CPT, na države članice, vidi „Praktični utjecaj mehanizama praćenja Vijeća Europe u poboljšanju poštovanja ljudskih prava i vladavine prava u zemljama članicama”, Opća uprave za ljudska prava i pravne poslove Vijeća Europe, 2014., str. 16.-56., a osobito str. 32.-35.; i Benoît-Rohmer, „Mécanismes de supervision des engagements des États membres et autorité du Conseil de l'Europe”, u Haller *et al.*, *Law in Greater Europe*, 2000; te de Vel i Markert, „Importance and

politički trošak, već i druge negativne posljedice, poput obveze da se opravda ili čak promijeni kršenje autorskih prava i pruže pravna sredstva⁵⁴. Mehanizmi odgovornosti pojačavaju kontra-činjeničnu snagu normativnog teksta.

Sedmo, i posljednje, naknadna praksa koja potvrđuje ili razvija standarde navedene u tekstu ojačavana funkciju standardnog postavljanja teksta⁵⁵. Čak i prije kristaliziranja običajnog prava, ponavljanje „soft law-a” od strane istog ili različitog javnog osnažuje njegov normativni zahtjev⁵⁶. Iako sama akumulacija instrumenata bezakonja ne može sama po sebi kreirati međunarodno pravo, pojava *opinio juris*, ako ga prate drugi čimbenici osnaživanja, može preobraziti potonje u prethodno, tako da ga pomakne prema gore na ljestvici međunarodne normativnosti i time ga integrira u obvezujući normativni sustav Vijeća Europe.

29. Sud razmatra ove čimbenike osnaživanja samoinicijativno, čak i kada se stranke nisu na njih pozvale u svojim podnescima, ili ako su se dogodili nakon činjenica koje su predmet prigovora⁵⁷. Također se govori da, u očima Suda, oni nisu *factum* koji treba smatrati pukom sociološkom stvarnošću, već izvor *jura*, u skladu s načelom *jura novit curia*.

30. Nakon što se osnaži jednim ili s više prethodno navedenih čimbenika, „soft law” proizvodi iste pravne učinke kao i „hard law”, bez obzira na nepostojanje formalnih i postupovnih zahtjeva potonjeg. Osnaženi „soft law” je u rangu s obvezujućim međunarodnim pravom. Prvo, osnaženi „soft law” ima učinak dodjeljivanja prava, tako da svaka država koja djeluje u skladu sa osnaženim „soft law-om” stoga ne može počinuti međunarodno

---

weaknesses of the Council of Europe Conventions and of the Recommendations addressed by the Committee of Ministers to member states”, u naprijed citiranom predmetu *Haller et al.* Mehanizmi praćenja koji nisu utvrđeni ugovorom barem se u određenoj mjeri oslanjaju na standarde temeljene na ugovoru, poput onih iz Konvencije ili općenitije obveze iz članka 3. Statuta Vijeća Europe (McBride, naprijed citirano, odlomak 54.).

⁵⁴ Takve obveze priznate su čak i za čisto političke obveze. U Rezoluciji o međunarodnim tekstovima od pravne važnosti u međusobnim odnosima njihovih autora i tekstova koji nemaju takvu važnost, 29. kolovoza 1983., Institut za međunarodno pravo zaključio je kako slijedi: „Povreda čisto političkih obveza opravdava oštećenu stranku u posezanja za svim sredstvima u njezinoj moći kako bi se stalo na kraj, ili nadomjestilo, njezine štetne posljedice ili nedostatke, u mjeri u kojoj takva sredstva nisu zabranjena međunarodnim pravom.” *A fortiori*, pravna sredstva mogu biti zatražena za štetu uzrokovanu povredom „soft law-a”.

⁵⁵ To ne znači da propis postoji samo u onoj mjeri u kojoj je ispunjen. Takav pristup utvrđivanju prava temeljen na utjecaju je prestrog jer postavlja stvari naopako.

⁵⁶ Vidi naprijed citirani predmet *Demir and Baykara*, odlomci 48.-52., i naprijed citirani predmet *Bayatyan protiv Armenije*, odlomci 46.-49., te usporedi s predmetom *Stummer protiv Austrije* [VV], br. 37452/02, odlomci 105.-106., ESLJP 2011.

⁵⁷ Sudac Zagrebelsky u svojem mišljenju priloženom naprijed citiranom predmetu *Demir i Baykara*, kao i sutkinja Gyulumyan u svojem mišljenju u naprijed citiranom predmetu *Bayatyan*, naglasili su činjenicu da su instrumenti „soft law-a” koje većina koristi bili uspostavljeni nakon činjenica koje su predmet prigovora.

protupravno djelo, te se može pozvati na njega pred sudom ili arbitrom. Drugo, osnaženi „soft law” je imperativno ograničenje, nepridržavanje kojeg predstavlja međunarodno protupravno djelo. Treće, osnaženi „soft law” također ima ukidajući učinak na druge kontradiktorne propise. Četvrto, osnaženi „soft law” ne može se ponovno oslabiti. Nakon što prijeđe prag „hard law”, nema povratka. Oslabljivanje propisa ima svoje ograničenje u ustavnoj snazi Konvencije i njezinih protokola. Sada ću ovu argumentaciju dodatno produbiti.

C. Ustavna zabrana slabljenja „hard law-a”

31. Postoji glavna napomena o priznavanju uloge „soft law-a” u europskim propisima o ljudskim pravima. Neka ne bude nesporazuma: tijelo europskih propisa o ljudskim pravima, kako je postavljeno u Konvenciji i dodatnim protokolima je „hard law”, a ovlast za njihovo tumačenje delegirana je neovisnom trećem tijelu, Sudu. To je vrlo snažan propis i ne klanja se graciozno primarnim političkim zahtjevima, neovisno o broju većine koja ih zahtijeva, koji prevladava čak i nad kontradiktornim ustavnim pravom država članica Vijeća Europe⁵⁸.

32. Nesumnjivo, konstitucionalizacija europskog pravnog poretka stavlja apsolutnu zabranu na oslabljivanje propisa. Europski „hard law” o ljudskim pravima ne može se oslabiti. Oslabljivanje međunarodnog „hard law-a” bilo bi ravno zaobilazanju obvezujućih međunarodnih obveza. To bi očito predstavljalo lažno izbjegavanje međunarodnog prava, poništavanjem svrhe Konvencije i cilja Vijeća Europe. Pri provedbi Konvencije i presuda Suda, kao i bilo kojeg drugog sporazuma i zajedničkog djelovanja Vijeća Europe, države članice imaju izvršivu obvezu da „suraduju iskreno i djelotvorno u ostvarenju cilja Vijeća”, kako je navedeno u članku 3. Statuta Vijeća Europe. Ukoliko ne ispuni svoju obvezu iz članka 3., svakoj državi članici mogu se oduzeti njezina prava zastupanja i Odbor ministara može zatražiti da se povuče iz članka 7. Statuta; a ako takva članica ne ispuni ovaj zahtjev, Odbor može odlučiti da prestaje biti članicom Vijeća od datuma koji odredi Odbor.

33. Dakle, „soft law” ne smije biti sredstvo političkih razmatranja da se ublaži ili dovede u pitanje pravna snaga postojećih propisanih obveza. U praksi, obvezno pravo i neobavezna konceptualna razlika bezakonja još uvijek drži vodu. U europskim propisima o ljudskim pravima, povlačenje crte između zakona i bezakonja kristalno je čisto kako bi se spriječilo umanjnje obvezujuće norme „hard law-a” prema „soft law-u”. Granična

---

⁵⁸ Vidi moje zajedničko izdvojeno mišljenje, sa sucem Dedovom, priloženo predmetu *Baka protiv Mađarske* [VV], br. 20261/12, 23. lipnja 2016., i moje izdvojeno mišljenje priloženo predmetu *Fabris protiv Francuske* [VV], br. 16574/08, ESLJP 2013.

linija nejasna je samo radi povećanja neobvezujuće norme „soft law-a” prema „hard law-u”.

U nekoliko riječi, odnos između „hard” i „soft law-a” u europskim propisima o ljudskim pravima jednosmjerna je ulica: tamo gdje postoji „hard law”, „soft law” ga može obogatiti, ali ga ne može oslabiti. Ukoliko bi „soft law” oslabio postojeći „hard law”, to bi predstavljalo prijevaru, kršenje normativnog praga europskih propisa o ljudskim pravima, a time i patološki fenomen međunarodne normativnosti. „Soft law” je jedan od načina na koji može doći do kretanja u europskom pravu, a ne način na koji isti nazaduje.

Ukoliko „hard law” ne postoji, očito je da ne postoji nikakva veza između dva pola, a „soft law” može samostalno ostvariti svoj normativni zahtjev, u skladu s relevantnim čimbenicima osnaživanja koje ističe.

Drugi dio

V. Jačanje zakona o zatvorima

A. Širom svijeta

34. Nijedna međunarodna organizacija ili tijelo nisu toliko napravili za razvoj propisa o zatvorima kao Vijeće Europe, a osobito njegov Odbor ministara i njegov Odbor za sprječavanje mučenja. Sastavljen od visokokvalificiranih neovisnih stručnjaka, Odbor je zadužen za provedbu zatvorskih pravnih standarda u bilo kojoj ustanovi za pritvoru u Europi i drugdje, pod jurisdikcijom bilo koje države članice Vijeća Europe⁵⁹. Rezolucije i preporuke Odbora ministara, opća izvješća CPT-a i standardi CPT-a⁶⁰ značajni su izvori „soft law-a” Vijeća Europe u ovome području. Njihov je jezik nedvojbeno preskriptivan („standardi”, „pravila”) i tehnički strog. Njihov se sadržaj ističe po preciznosti. Obično izvješća s objašnjenjima ili komentari obogaćuju normativni sadržaj pravila navedenih

⁵⁹ CPT je osnovan na temelju Europske konvencije Vijeća za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Konvencija CPT) koja je stupila na snagu 1989. godine. Konvenciju CPT ratificiralo je svih 47 država članica Vijeća Europe.

⁶⁰ CPT sastavlja opće izvješće o svojim aktivnostima koje se objavljuje jednom godišnje. U nizu svojih Općih izvješća CPT je opisao neka materijalna pitanja kojima se bavi prilikom dolaska u posjet mjestima lišenja slobode. Na taj način CPT daje unaprijed jasne naznake državnim tijelima o svojim stajalištima u pogledu načina na koji je potrebno postupati s osobama lišenim slobode. Odjeljci koji su do danas sastavljeni razmatraju policijski pritvor, zatvor, obuku osoblja za provedbu zakona, zdravstvene usluge u zatvorima, strane državljane lišene slobode prema zakonima o strancima, prisilni smještaj u psihijatrijskim ustanovama te maloljetnike i žene lišene slobode. Oni su spojeni u dokumentu pod nazivom „standardi CPT-a”.

u tekstu. Pripremni radovi od strane stručnjaka, koji daje multidisciplinarnu viziju važnih pitanja, pružaju čvrstu osnovu za političke izbore koji se donose jednoglasnom odlukom svih dionika. Opsežno širenje tih standarda potiče djelotvornu sukladnost od strane država članica Vijeća Europe. Oni nisu virtualni, *de lege ferenda* ili *fieri* standardi, već istinski normativni instrumenti koji „daju smjernice u pogledu pristupa koji bi se trebao poduzeti u tumačenju” Konvencije⁶¹.

35. Sam Sud je u više navrata izjavio da, usprkos tome što su strogo neobvezujuće prirode, pridaje „veliku važnost” ili „veliku težinu” tim normativnim instrumentima „koje Sud redovito uzima u obzir pri razmatranju predmeta koji se odnose na zlostavljanje”⁶². To je učinio uzimajući u obzir, između mnogih drugih, Rezoluciju (73) 5 Odbora ministara⁶³, Rezoluciju 76(2) Odbora ministara o postupanju prema zatvorenicima osuđenim na kaznu dugotrajnog zatvora, Preporuku br. R (87) 3 o EZP-u (revidiranu i ažuriranu Preporukom Rec(2006)2)⁶⁴, Preporuku br. R (98) 7 Odbora ministara državama članicama u vezi s etičkim i organizacijskim aspektima zdravstvene skrbi u zatvorima, Preporuku Rec (99) 4 o načelima vezanim uz pravnu zaštitu nesposobnih odraslih osoba, Preporuku 2003(23) o postupanju zatvorske uprave sa zatvorenicima koji su osuđeni na doživotnu ili dugotrajnu kaznu zatvora, i

---

⁶¹ Vidi, *mutatis mutandis*, predmet *Manole i drugi protiv Moldavije*, br. 13936/02, odlomci 102., 107., ESLJP 2009.

⁶² Vidi predmete *Meier protiv Švicarske*, br. 10109/14 odlomak 78., 9. veljače 2016.: „importance considérable”; *Harakchiev i Tolumov protiv Bugarske*, br. 15018/11 i 61199/12, odlomci 204. i 264., ESLJP 2014 (izvadci): „velika važnost”, u kojem se Sud također poziva na CPT-ovo jedanaesto opće izvješće i dvadeset prvo opće izvješće; *Slawomir Musiał protiv Poljske*, br. 28300/06, odlomak 96., 20. siječnja 2009.: „važnost ove preporuke”; *Dybeku protiv Albanije*, br. 41153/06, odlomak 48., 18. prosinca 2007.: „važnost ove preporuke”; *Rivière protiv Francuske*, br. 33834/03, odlomak 72., 11. srpnja 2006.: „grand poids”. U predmetu *Shtukaturov protiv Rusije*, br. 44009/05, odlomak 95., 27. ožujka 2008.: „Iako ta načela nemaju obvezujuću snagu za ovaj Sud, ista definiraju zajedničke europske standarde na ovom području”. U predmetu *Volkan Özdemir protiv Turske*, br. 29105/03, odlomak 39., 20. listopada 2009.: „koje Sud redovito uzima u obzir.”

⁶³ U prijelomnom predmetu *S. protiv Švicarske*, br. 12629/87, odlomak 48., 28. studenoga 1991., Sud je odlučio da je pravo optuženika na povjerljivu komunikaciju sa svojim odvjetnikom bilo dio osnovnih zahtjeva poštenog suđenja u demokratskom društvu i slijedi iz članka 6. stavka 3. (c) Konvencije, na temelju članka 93. Standardnih minimalnih pravila za postupanje prema zatvorenicima, priloženih Rezoluciji (73) 5 Odbora ministara, koja utvrđuju to pravo.

⁶⁴ Vidi predmet *Enea protiv Italije* [VV], br. 74912/01, odlomak 101., ESLJP 2009: „Iako ova Preporuka nije pravno obvezujuća za države članice, velika većina njih priznaje da zatvorenici uživaju najviše prava na koja se odnosi i predviđa načine izjavljivanja žalbe protiv mjera kojima se ta prava ograničavaju.”

Rezoluciju 2010 (2014) Parlamentarne skupštine Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci: od retorike do stvarnosti⁶⁵.

36. U odlomcima 113. i 141. presude većina odstupala od ove perspektive. Većina više ne smatra da su standardi CPT-a od „velike važnost” ili „velike težine”, već samo potvrđuje da Sud „i dalje posvećuje pažnju standardima koje je razvio CPT”. U grubom smislu, većina umanjuje važnost rada CPT-a. To je žalostan korak unatrag u zaštiti zatvorenika i drugih osoba koje se nalaze u pritvoru u Europi. Ali to nije sve.

37. Normativan izbor Odbora ministara mora se gledati na temelju osnaživanja zatvorskog „soft law-a” u Europi i svijetu, a radi se o točki koju većina ne uzima u obzir.

Širom svijeta Ujedinjeni narodi i druge međunarodne organizacije i tijela uporno su pokušavali proširiti opseg i pojačati točnost Standardnih minimalnih pravila za postupanje sa zatvorenicima iz 1957. godine, odnosno odobravanjem Standardnih minimalna pravila UN-a za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila) iz 1985. godine⁶⁶, Skupa načela UN-a za zaštitu svih osoba u bilo kojem obliku pritvora ili zatvora iz 1988. godine⁶⁷, Pravila UN-a za zaštitu maloljetnika lišenih slobode (Havanska pravila) iz 1990. godine⁶⁸, Smjernica UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice) iz 1990. godine⁶⁹, Istambulsku deklaraciju iz 2007. godine o uporabi i učincima samice⁷⁰, Pravila UN-a iz

---

⁶⁵ Osim toga, Sud je koristio nacionalna izvješća CPT-a kao pouzdane, nepristrane izvora činjeničnih informacija o stanju u zatvorima i ustanovama za pritvor, od predmeta *Amuur protiv Francuske* (1977/92, odlomak 28., 25. lipnja 1996.) i *Aerts protiv Belgije* (30. srpnja 1998., odlomak 42., *Izvješća o presudama i odlukama* 1998–V). Iako CPT nije istražno tijelo, njegova su izvješća važni elementi u opisivanju stanja na terenu u europskim državama.

⁶⁶ Usvojeni Rezolucijom Opće skupštine 40/33 od 29. studenoga 1985. godine. Sud ih je prvi put citirao u predmetu *V. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 24888/94, odlomak 73., 16. prosinca 1999.: „Pravilo 4. Pekinških pravila koja, iako nisu pravno obavezujuća, mogu biti naznaka postojanja međunarodnog konsenzusa, ne precizira uzrast za kaznenu odgovornost, već samo poziva države da ovu granicu ne postave suviše nisko.”

⁶⁷ Usvojeni Rezolucijom Opće skupštine 43/173 od 9. prosinca 1988. Sud ih je prvi put citirao u predmetu *Brannigan i McBride protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 14553/89, odlomak 61., 26. svibnja 1993.

⁶⁸ Usvojeni Rezolucijom Opće skupštine 45/113 od 14. prosinca 1990. Sud ih je citirao u predmetu *Blokhin protiv Rusije* [VV], br. 47152/06, odlomak 87., 23. ožujka 2016. Prvi put su spomenuti u izdvojenom mišljenju u predmetu *Ertuș protiv Turske*, br. 37871/08, 5. studenoga 2013.

⁶⁹ Usvojeni Rezolucijom Opće skupštine 45/112 od 14. prosinca 1990. Sud ih je citirao u naprijed citiranom predmetu *Blokhin*, odlomak 88. Prvi put su spomenuti u izdvojenom mišljenju u naprijed citiranom predmetu *Ertuș*.

⁷⁰ Usvojena od strane radne skupine od 24 međunarodna stručnjaka, 9. prosinca 2007. godine, priložena privremenom izvješću specijalnog izvjestitelja Vijeća za ljudska prava o mučenju i drugim okrutnim, nečovječnim ili ponižavajućim postupcima ili kažnjavanjima, Manfred Nowak, od 28. srpnja 2008. Specijalni izvjestitelj smatra je „korisnim alatom za

2010. godine o postupanju prema zatvorenicama i nezatvorskim mjerama za osuđenice (Bangkoška pravila)⁷¹, i, nedavno, nove, puno detaljnije verzije Standardnih minimalnih pravila (Mandelina pravila iz 2015. godine)⁷².

Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila je 10. prosinca 1984. godine Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja. Odbor protiv mučenja, sastavljen od 10 nezavisnih članova i kojemu su povjerene široke ovlasti ispitivanja i istraživanja, osnovan je u skladu s člankom 17. navedene Konvencije i počeo je djelovati 1. siječnja 1988. godine.

38. Ovaj se napor oponaša na regionalnoj razini, s Deklaracijom iz Kampale o zatvorskim uvjetima u Africi iz 1996. godine⁷³, Deklaracijom iz Arushe o dobroj zatvorskoj praksi iz 1999. godine⁷⁴, Deklaracijom iz Ouagadougoua iz 2002. godine i Planom djelovanja za ubrzanje zatvorske i kaznene reforme u Africi⁷⁵, revidiranim EZP-om iz 2006. godine te Načelima i najboljim praksama o zaštiti osoba lišenih slobode u Americi iz 2008. godine⁷⁶.

B. U Vijeću Europe

39. Osnajivanje zatvorskog „soft law-a” osobito je vidljivo u Europi. Većina ne uzima u obzir činjenicu da se revidirani EZP iz 1987. godine i izvješće s objašnjenjima nisu bavili odgovarajućim osobnim prostorom u jednokrevetnim sobama i u smještaju u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika⁷⁷, već revizija EZP-a iz 2006. godine popunjava tu prazninu,

---

promicanje poštovanja i zaštite prava pritvorenika”. Sud ga je nedavno citirao u predmetu *Babar Ahmad i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 i 67354/09, odlomak 120., 10. travnja 2012. godine.

⁷¹ Doneseno Rezolucijom Opće skupštine 65/229 dana 21. prosinca 2010. godine. Nedavno je citirano u predmetu *Korneykova i Korneykov protiv Ukrajine*, br. 56660/12, odlomak 91., 24. ožujka 2016. godine. Prvi put je spomenuto u izdvojenom mišljenju u predmetu *Khoroshenko protiv Rusije* [VV], br. 41418/04, ESLJP 2015.

⁷² Jednoglasno usvojeno Rezolucijom Opće skupštine 70/175 17. prosinca 2015. godine.

⁷³ Donesena konsenzusom u rujnu 1996. godine od strane 133 izaslanika iz 47 zemalja, uključujući i 40 afričkih zemalja, koji su se sastali u Kampali, Uganda. Predsjednik Afričke komisije o ljudskim pravima i pravima naroda, ministri država, zatvorski povjerenici, suci i međunarodne, regionalne i nacionalne nevladine organizacije koje se bave zatvorskim uvjetima sudjelovali su na sastanku.

⁷⁴ Odobrena od strane zatvorskih službi u Srednjoj, Istočnoj i Južnoj Africi (CESCA), u Arushi, Tanzanija, 23.-27. veljače 1999. godine.

⁷⁵ Odobrena od strane druge pan-afričke konferenciji o zatvoru i kaznenoj reformi u Africi, koja je održana u Ouagadougouu, Burkina Faso, 18.-20. rujna 2002. godine.

⁷⁶ OEA/Ser/L/V/II.131 doc. 26. Rezolucija Međuameričke komisije za ljudska prava 1/08, Načela i najbolje prakse o zaštiti osoba lišenih slobode u Americi, 13. ožujka 2008. godine, br. 1/08.

⁷⁷ Preporuka br. R(87)3 koju je donio Odbor ministara Vijeća Europe 12. veljače 1987. godine i Memorandum objašnjenja. U verziji iz 1987. godine jedino upućivanje na

dajući u Komentaru na Pravilo 18. jasnu naznaku normativnog standarda za europske zatvore usklađenog s prethodnim radom CPT-a. Svrha ovog zadatka, nemojmo zaboraviti, bila je „osnažiti” pravila o smještaju, kako i sam Komentar navodi⁷⁸.

40. Što je još gore, čini se kako većina ne mari o činjenici da je stajalište CPT-a politički potvrđeno na najvišoj razini u okviru Vijeća Europe, od strane njegovog vlastitog vladajućeg tijela, Odbora ministara⁷⁹. Većina ignorira činjenicu da je Komentar na Pravilo 18. EZP-a preuzeo, do posljednjeg slova, standarde CPT-a o minimalnom prostoru u smještaju u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika. Valja podsjetiti na sadržaj tog komentara⁸⁰:

„Pravilo 18. uključuje neke nove elemente. Prvi, u Pravilu 18.3., ima za cilj obvezati vlade da putem nacionalnog prava proglase određene standarde koji se mogu izvršiti. Takvi bi standardi trebali više poštovati pitanja ljudskog dostojanstva, kao i praktična pitanja u vezi zdravlja i higijene. CPT, komentirajući uvjete i raspoloživi prostor u zatvorima u različitim zemljama počeo je navoditi neke minimalne standarde. Pod time se smatra 4 m² za zatvorenike u zajedničkom smještaju i 6 m² za zatvorsku sobu. Ti su se minimum, međutim [sic], odnosili na širu analizu pojedinih zatvorskih sustava, uključujući studije o tome koliko vremena zatvorenici zapravo provode u svojim sobama. Ti se minimumi ne trebaju smatrati normom. Iako CPT nikada nije izravno utvrdio takvu normu, postoje naznake kako će smatrati da je 9 do 10 m² poželjna veličina sobe za jednog zatvorenika. To je područje u kojem CPT može stalno doprinostiti i koje će se nadovezati na ono što je već utvrđeno u tom pogledu. Potrebno je detaljno ispitivanje o tome koja je veličina sobe prihvatljiva za smještaj različitog broja osoba. Pri određivanju odgovarajuće veličine treba obratiti pažnju na broj sati koje zatvorenici provode zaključani u sobama. Čak i za zatvorenike koji provode veliku količinu vremena izvan svojih soba, mora postojati jasan minimalni prostor, koji zadovoljava standarde ljudskog dostojanstva.”

41. EZP i pripadajući Komentar imaju pečat najvišeg političkog tijela Vijeća Europe, njegovog Odbora ministara, koji je preporučio da se vlade država članica „u svom zakonodavstvu vode politikama i praksom prema

---

raspoređivanje prostora zatvorenici nalazilo se u Pravilu 15. („Smještaj zatvorenika, a posebice njihov smještaj u spavaonice, ispunjavat će zahtjeve zdravlja i higijene, na način da se dužna pažnja vodi o klimatskim uvjetima, a posebice o prostornoj količini zraka (m³), razumnoj količini prostora, osvjetljenja, grijanja i prozračivanja”), što je objašnjeno kako slijedi: „poželjno je da se standardne specifikacije sastave na nacionalnoj razini kako bi ispunile zahtjeve iz ovog pravila u skladu s lokalnim uvjetima i praksom.”

⁷⁸ Vrlo rječito, komentar na Pravilo 18. započinje kako slijedi: „Ovo se pravilo odnosi na smještaj. Razvoj u europskim propisima o ljudskim pravima je značio da su se pravila o smještaju moraju poštiti.” U komentaru se nadalje navodi da „Važnost osiguranja odgovarajućeg smještaja dodatno se povećava u novoj verziji pravila postupajući prema njemu u kombinaciji s pitanjima raspodjele ...”

⁷⁹ Kako je naveo i sam Sud, Odbor ministara je najbolji posrednik europskog konsenzusa (predmet *M.C. protiv Bugarske* br. 39272/98, odlomak 162., 4. prosinca 2003.).

⁸⁰ Komentar na Preporuku Rec(2006)2 Odbora ministara državama članicama o Europskim zatvorskim pravilima, str. 6.

pravilima sadržanim u prilogu ovoj preporuci” i „da se pobrinu da se ova preporuka i pripadajući komentar na njezin tekstu prevedu i što šire podijele među pravosudnim tijelima, zatvorskim osobljem i pojedinačnim zatvorenicama”. Većina ne bi trebalo tako lako odbaciti takvo jasno i jednoglasno izražavanje političke volje i pravnog shvaćanja da „države članice Vijeća Europe i dalje ažuriraju i poštuju zajednička načela u vezi sa svojom zatvorskom politikom”⁸¹. Većina se ne može istovremeno pozivati na smještajne standarde EZP-a i ignorirati njihovu svrhu, u skladu sa samim relevantnim Komentarom. Takvo površno tumačenje će samo izražavati neiskreno poštovanje prema EZP-u. Prema jasnim riječima samog Komentara, EZP-i imaju za cilj „obvezati vlade da putem nacionalnog prava proglase određene standarde koji se mogu izvršiti” i ti izvršivi standardi uključuju određene europske „minimalne standarde” u smislu smještaja: prije svega, „mora postojati jasni minimalni prostor”.

42. Štoviše, ignoriranjem „ojačanih”, „uvjerljivih”, *minimum* standarda o smještaju koje utvrđuje EZP i Komentara na njih, većina također stavlja na stranu penološki posao koji obavlja PC-CP CDPC-a koji je u samom temelju EZP-a⁸². Bez ikakve znanstvene pozadinske studije koja bi se

---

⁸¹ Jedini suprotstavljeni glas bio je glas predstavnika Danske, o vrlo strogoj točki. Predstavnik Danske pridržao je pravo njegove vlade da poštuje ili ne poštuje Pravilo 43. stavak 2. priloga preporuci s obzirom na potrebu da medicinsko osoblje svakodnevno posjećuje zatvorenike koji borave u samici.

⁸² Osim Europske konvencije o nadzoru uvjetno osuđenih ili uvjetno puštenih osoba (1964.), ETS br. 51, Konvencija o premještaju osuđenih osoba (1983.), ETS br. 112 i Dodatni protokol uz Konvenciju o premještaju osuđenih osoba (1983.) (1997.), ETS N°167, Vijeće Europe imalo je neizmerno bogatu aktivnost utvrđivanja standarda u zatvorskom pravu od samih početaka, kako svjedoči, među ostalima, CM/Rec (2014) 4 o elektronskom nadzoru, CM/Rec (2014) 3 CM/Rec (2014) 3 o opasnim počiniteljima kaznenih djela, CM/Rec (2012) 12 o zatvorenima koji su strani državljanima, CM/Rec (2012) 5 o Europskom etičkom kodeksu za zatvorsko osoblje, CM/Rec (2010) 1 o probacijskim pravilima Vijeća Europe, Rec (2008) 11 o europskim pravilima za maloljetne počinitelje kaznenih djela koji podliježu sankcijama ili mjerama, Rec (2006) 13 o primjeni mjere pritvora, uvjetima u kojima se izvršava i određivanju zaštitnih mjera protiv zlouporabe, Rec (2003) 23 o načinu vođenja zatvorenika sa doživotnim i dugim kaznama, Rec (2003) 22 o uvjetnom otpustu, Rec (2000) 22 o poboljšanju provedbe Europskih pravila o sankcijama i mjerama u zajednici, R (99) 22 o prenapučenosti i inflacije zatvorske populacije, R (99) 19 o mirenju u kaznenim predmetima, R (98) 7 o etičkim i organizacijskim aspektima zdravstvene skrbi u zatvorima, R (97) 12 o zaposlenicima koji rade na izvršavanju kazni i mjera, R (93) 6 o zatvorskim i kriminološkim aspektima kontrole prenosivih bolesti, uključujući aids i druge zdravstvene probleme u zatvorima, R (92) 18 o praktičnoj primjeni Konvencije o premještaju osuđenih osoba, R (92) 16 o Europskim pravilima o sankcijama i mjerama u zajednici, R (89) 12 o obrazovanju u zatvoru, R (88) 13 o praktičnoj primjeni Konvencije o premještaju osuđenih osoba, R (84) 11 u vezi informacija o Konvenciji o premještaju osuđenih osoba, R (82) 17 u vezi s boravkom u zatvoru i načinom postupanja s opasnim osuđenima, R (82) 16 o zatvorskom dopustu, R (79) 14 o primjeni Europske konvencije o nadzoru uvjetno osuđenih ili uvjetno puštenih počinitelja, Rezolucija (70) 1 o praktičnoj organizaciji mjera za nadzor i naknadnu

suprotstavila mišljenju stručnjaka PC-CP-a, većina jednostavno potvrđuje *ex cathedra* svoje vlastito različito gledište. U stvari, većina ne daje nikakva stručna mišljenja ili znanstvenu analizu koja bi mogla proturječiti jednoglasnom stavu međunarodnih stručnjaka izraženom u instrumentima „soft law-a”⁸³. Uopće se ne uzima u obzir dobro uspostavljena znanstvena povezanost između prenapučenosti zatvora, nepostojanja adekvatnih životnih uvjeta i negativnih psihosocijalnih učinaka na zatvorenike, uključujući emocionalnu nestabilnost, agresivnost i samoozljeđivanje⁸⁴. *In umbris est potestas*.

VI. Borba protiv prenapučenosti zatvora

A. Minimalni životni prostor prema standardima Međunarodnog odbora Crvenog križa

43. Prenapučenost zatvora, kao sustavni problem europskih kazneno-pravosudnih sustava, nalazi se na dnevnom redu Suda od 2009. godine⁸⁵. Strukturna priroda problema i posljedična potreba da ga se općenito riješi prvi su put priznati u odnosu na poljske zatvore⁸⁶ a naknadno i na ruske istražne zatvore⁸⁷, talijanske zatvore⁸⁸, belgijske zatvore⁸⁹, bugarske zatvore⁹⁰, mađarske zatvore⁹¹ i litvanske zatvore⁹².

---

brigu o uvjetno osuđenim ili uvjetno puštenim počiniteljima, Rezolucija (67) 5 u vezi s istraživanjem o zatvoreniciima razmatranim iz samo jednog kuta i o zatvorskoj zajednici, i Rezolucija (62) 2 o izbornim, građanskim i socijalnim pravima zatvorenika.

⁸³ Tu je tvrdnju upotrijebio sam Sud u predmetu *Kiyutin protiv Rusije*, br. 2700/10, odlomak 67., 10. ožujka 2011. godine.

⁸⁴ Vidi, na primjer, Bijelu knjigu o prenapučenosti zatvora koju je nedavno donio CDPC, PC-CP (2015) 6 rev 7, 30. lipnja 2016., odlomci 33.-39.; Criminal Justice Alliance, „Crowded Out? The impact of prison overcrowding on rehabilitation”, 2012.; i MOCK, „Voda...”, naprijed citirano, str. 35., što se odnosi na „ozbiljne negativne posljedice na fizičko i psihičko zdravlje zatvorenika”, kao i povećane zatvorske nemire. Prenapučenost znatno remeti životnu rutinu i aktivnosti zatvorenika te i postupanje prema njima. Na primjer, Izvješće Zajedničkog odbora za ljudska prava iz 2004. godine izrazilo je zabrinutost zbog veze između prenapučenosti zatvora i samoubojstava u pritvoru.

⁸⁵ Izraz „prenapučenost zatvora” koristi se u ovom mišljenju u najširem mogućem smislu, ne uključujući samo zatvorske ustanove, nego i sve druge javno regulirane pritvorske ustanove, kao što su policijske postaje i zatvorske bolnice. Isto tako, koristit ću izraz „zatvorenici” za potrebe uključivanja osoba koje borave u pritvoru, koje izdržavaju kaznu ili su zatvorene u zatvorske bolnice.

⁸⁶ *Orchowski protiv Poljske*, br. 17885/04, 22. listopada 2009., i *Norbert Sikorski protiv Poljske*, br. 17599/05, 22. listopada 2009.

⁸⁷ *Ananyev i drugi protiv Rusije*, br. 42525/07 i 60800/08, odlomak 239., 10. siječnja 2012.

⁸⁸ *Torreggiani i drugi protiv Italije*, br. 43517/09, 46882/09, 55400/09, 57875/09, 61535/09, 35315/10 i 37818/10, 8. siječnja 2013. Nova domaća pravna sredstva ocijenjena su u predmetu *Stella i drugi protiv Italije* (odl.), br. 49169/09, 54908/09, 55156/09,

44. Resocijalizacija je primarna svrha izricanja kazne zatvora ljudskim bićima⁹³. Prenapučenost zatvora, sa svojim fizičkim, psihičkim i socijalnim posljedicama, prva je prepreka u provedbi bilo kojeg programa resocijalizacije. Prikladan osobni životni prostor je *sine qua non* uvjet za resocijalizaciju zatvorenika⁹⁴. Ovaj apsolutno minimalno potreban prostor bitno se ne razlikuje za psihički sposobne ili nesposobne zatvorenike, pritvorenike u istražnom zatvoru, zatvorenike koji izdržavaju kaznu po prvi puta ili povratnike, budući da ne postoji objektivan razlog iz perspektive članka 3. da se psihički sposobne osobe podvrgnu drugom standardu zaštite od onog koji se primjenjuje na psihički nesposobne osobe, a kamoli da se razlikuju psihički nesposobni zatvorenici prema strogoći njihove kazne te prema tome jesu li pritvoreni ili pravomoćno osuđeni.

45. U nedostatku ikakvog univerzalnog standarda, Međunarodni odbor Crvenog križa (MOCK) preporučio je 5,4 m² po osobi u jednokrevetnoj sobi (izuzev sanitarnog čvora) i 3,4 m² po osobi u zajedničkoj sobi ili spavaonici (uključujući sanitarni čvor)⁹⁵. MOCK je izračunao prostor potreban za spavanje na krevetu kao 1,6 m² te prostor za nužnik i tuš kao 1,2 m². U izvanrednim situacijama⁹⁶, MOCK je prvotno propisivao da površina u sobama i spavaonicama nikada ne smije biti manja od 2 m² po osobi, ali je nedavno opozvao tu preporuku i daje smjernice samo za

---

61443/09, 61446/09, 61457/09, 7206/10, 15313/10, 37047/10, 56614/10, 58616/10, 16. rujna 2014.

⁸⁹ *Vasilescu protiv Belgije*, br. 64682/12, odlomak 128., 25. studenoga 2014.

⁹⁰ *Neshkov i drugi protiv Bugarske*, br. 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 i 9717/13, odlomci 281., 292., 27. siječnja 2015.

⁹¹ *Varga i drugi protiv Mađarske*, br. 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 i 64586/13, 10. ožujka 2015.

⁹² *Mironovas i drugi protiv Litve*, br. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 i 70065/13, 8. prosinca 2015.

⁹³ Vidi moje izdvojeno mišljenje u predmetu *Oçalan protiv Turske (br. 2)*, br. 24069/03, 197/04, 6201/06 i 10464/07, 18. ožujka 2014.

⁹⁴ Kako je navedeno u Priručniku UNODC-a o strategijama za smanjenje prenapučenosti zatvora (2010.), prenapučenost zatvora je „temeljni uzrok niza izazova i kršenja ljudskih prava u zatvorskim sustavima širom svijeta, koji prijete, u najboljem slučaju, izgledima društvene reintegracije, a u najgorem slučaju, životu zatvorenika”.

⁹⁵ Vidi *Dodatne smjernice MOCK-a o vodi, sanitarnim uvjetima, higijeni i obitavanju u zatvorima*, 2012. MOCK dodaje da se odgovarajuća količina prostora ne može procijeniti jednostavnim mjerenjem samog prostora, treba uzeti u obzir druge čimbenike, poput stanja objekta, količine vremena koju zatvorenici provode u prostoru za spavanje, broja ljudi u tom području, ostalih aktivnosti koje se odvijaju u prostoru, ventilacije i svjetla, mogućnosti i usluga u zatvoru, i opsega raspoloživog nadzora.

⁹⁶ Iz perspektive MOCK-a, „Izvanredne situacije su iznenadni događaji kratkog trajanja. Mogu biti uzrokovane političkom krizom, prirodnim katastrofama, požarom, neredima, zdravstvenom krizom u kojoj se veliki broj pritvorenika mora odvojiti od drugih zatvorenika ili događajima koji zahtijevaju premještanje zatvorenika iz zatvora koji je oštećen u drugi zatvor.”

povratak zatvora u normalne uvjete (uključujući specifikacije minimalnog prostora) „što je prije moguće”.

B. Minimalni životni prostor prema standardima EZP-a

46. U europskom penološkom kontekstu, „ojačani” standardi EZP-a iz 2006. godine u pogledu smještaja su plemenitiji. Kako su izjavili Odbor ministara i CPT⁹⁷, minimalni životni prostor svakog zatvorenika ne smije biti manji od 6 m² u jednokrevetnoj sobi, isključujući sanitarni čvor, i 4 m² po osobi u zajedničkom prostoru, osim potpuno odijeljenog sanitarnog čvora, sa najmanje 2 m između zidova sobe i najmanje 2,5 m između poda i stropa sobe. Za višekrevetne sobe u kojima je smješteno do četiri zatvorenika, minimalnom životnom prostoru od 6 m² treba dodati 4 m² po dodatnom zatvoreniku. Dakle, ovaj puki minimum osobnog životnog prostora u zatvorskim ustanovama apsolutni je uvjet čije neispunjenje samo po sebi podrazumijeva povredu članka 3. Konvencije.

47. Osim toga, EZP zahtijeva od domaćeg prava da utvrdi određene minimalne zahtjeve u pogledu smještaja koji se osigurava zatvorenicima, s posebnim naglaskom na površinu, prostornu količinu zraka (m³), svjetlo, grijanje i ventilaciju (Pravila 18.1-18.3). Stoga je potrebno utvrditi maksimalni kapacitet (*numerus clausus*) za svaki zatvor definiranjem prostora po zatvoreniku kao minimum izražen u kvadratnim i kubnim metrima. Dakle, kapacitet zatvora ne smije se smatrati skliskim pojmom čija se elastičnost može koristiti za manipulaciju zatvorske realnosti ili dovesti do toga da prenapučenost bude više ili manje očita. Preventivna pravna sredstva trebali bi neposredno dostupna, ako i kada se minimumi kapaciteta zatvor uzimaju u obzir.

VII. Primjena konvencijskih standarda na ovaj predmet

A. Kontradiktorni kumulativni pristup većine

48. Sasvim kontradiktorno, većina zaobilazi „apsolutnu” prirodu zabrane iz članka 3. i „relevantne minimalne standarde” za smještaj u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika (vidi odlomke 110. i 113. presude), smatrajući da je procjena razine težine potrebna da bi bilo koji tretman spadao u doseg tog članka „relativna” i ovisi o „sveobuhvatnom pristupu određenim uvjetima boravka u zatvoru” (vidi odlomke 122. i 123. presude).

---

⁹⁷ Vidi komentar na Pravilo 18. EZP-a, CPT-ov dokument „Životni prostor po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama: Standardi CPT-a”, donesen u prosincu 2015., i Bijelu knjigu OM-a o prenapučenosti zatvora, 23. kolovoza 2016., odlomak 37.

49. U stvari, većina koristiti pristup „kumulativnog efekta” u dva vrlo različita smisla: s jedne strane, kumulativni učinak „kompenzirajućih čimbenika” služi za ublažavanje obveza iz članka 3., kako bi se oslobodila tuženu Vladu bilo kakve odgovornosti na temelju Konvencije (vidi odlomke 137. i 138. presude); s druge strane, kumulativni učinak „otežavajućih okolnosti”, kao što su loši materijalni uvjeti i nedostatak aktivnosti izvan sobe, može se smatrati nečovječnim ili ponižavajućim, čak i u slučaju dostatnog prostora u sobi (vidi odlomak 140. presude).

50. Slažem se s potonjom tvrdnjom, ali se ne slažem s prethodnom.

Ako je zatvorenik imao na raspolaganju dostatan osobni životni prostor, drugi negativni aspekti materijalnih uvjeta boravka u zatvoru mogu dovesti do utvrđenja povrede članka 3. Kad god se odgovarajuća veličina osobnog životnog prostora poveže s neodgovarajućim uvjetima u pogledu spavanja, osvjetljenja, ventilacije, grijanja, sanitarne i zdravstvene zaštite, zlostavljanje zatvorenika i dalje mora biti nedvosmisleno zabranjeno.

U slučaju pritvora zatvorenika s duševnim smetnjama nakon suđenja, kao i mentalno zdravih zatvorenika osuđenih na kaznu zatvora od pet godina ili više, nepostojanje individualnog plana kažnjavanja ili, ako postoji, bilo kakvi ozbiljni nedostaci u njegovoj učinkovitost bit će bitni otežavajući čimbenici. Osobni životni prostor u zatvoru treba promatrati u kontekstu primjenjivog režima resocijalizacije⁹⁸. Nepostojanje programa vezanih uz zdravlje, vježbu, obrazovanje i rad, odnosno postojanje deficitarnih programa, pogoršat će situaciju zatvorenika. Budući da je usko povezano s ovim aspektom, bilo kakvo kršenje pravila o odvajanju zatvorenika također je čimbenik koji treba uzeti u obzir.

51. Ali ne mogu se složiti s podneskom da se nedostatak dovoljnog osobnog životnog prostora može ublažiti s pomoću prisustva drugih materijalnih uvjeta, kao što su osobni prostor za spavanje, pristup prirodnom svjetlu tijekom dana i električnoj rasvjeti tijekom noći, ventilaciji, grijanju, odgovarajućim higijenskim uvjetima i odgovarajućoj hrani. Inače, kumulativni učinak „kompenzirajućih” čimbenika razvodnio bi apsolutni standard iz članka 3., pozivajući zatvorske vlasti da krenu skliskim putem bez objektivnih ograničenja⁹⁹.

52. Upravo je to iskušenje kojem većina podliježe. Većina se poziva na oborivu, „snažnu” presumpciju povrede članka 3. kada nisu zajamčena 3 m² osobnog prostora u sobi, uz mogućnost da je Vlada obori ako se može dokazati da su razdoblja uskraćivanja takvog osobnog prostora bila „kratka, povremena i minimalna”. No, većina ne predviđa najmanju definiciju tih ograničenja. U vrijeme gospodarske krize, dužnost da se zaštiti dostojanstvo zatvorenika važnija je nego ikada, i tu svrhu, da bi se ispunila, potrebna su

⁹⁸ Naprijed citirani predmet *Varga i drugi*, odlomci 15., 16. i 51.

⁹⁹ Vidi već, u tom smislu, moje mišljenje u naprijed citiranom predmetu *Miranovas i drugi*.

jasna pravila, kako su nedavno izjavila europska i UN-ova tijela protiv mučenja¹⁰⁰. Osim toga, većina uključuje su prostor koji zauzima namještaja u raspoloživu površinu (vidi odlomak 114.), iako to može znatno smanjiti mogućnost slobodnog kretanja unutar sobe.

53. Nadalje, čimbenici prijeboja na koje se većina poziva već su trebali biti dijelom normalnih uvjeta unutar zatvora, kao što je „dovoljna sloboda kretanja izvan sobe i odgovarajuće aktivnosti izvan sobe”, pa čak i vrlo široko govoreći postojanje „odgovarajuće ustanove za pritvor”. Postoji ozbiljan logički nedostatak u ovom obrazloženju. Ovdje se kriterij većine teško može oduprijeti Ockhamovoj britvi. *Pluralitas non est ponenda sine necessitate*.

Na apsolutno suvišan način, većina koristiti ono što bi trebale biti uobičajene značajke zatvorske ustanove kako bi opravdala izuzetno nisku razinu osobnog prostora za pojedince koji borave u zatvoru. Za većinu, normalni životni uvjeti opravdavaju nenormalne prostorne uvjete. Logika nalaže da se izvanredne negativne okolnosti prebijaju samo izvanrednim pozitivnim protuokolnostima. Prema mišljenju većine, to nije slučaj. Većina ne zahtijeva nikakve izvanredne pozitivne značajke zatvorskog života kako bi se nadomjestilo uskraćivanje prava svakog zatvorenika na prikladan smještaj u pritvoru.

B. Koherentni, kumulativni pristup *pro persona*

54. U ovome predmetu podnositelj zahtjeva proveo je 240 dana u zatvoru. Prema tlocrtima Zatvora u Bjelovaru, koje je Vlada dostavila Sudu i koje podnositelj zahtjeva nije osporio, dodijeljeno mu je 4 m² ili više osobnog prostora u sobama u odvojenom razdoblju od ukupno 70 dana.

---

¹⁰⁰ Vidi izjavu Malcolma Evansa, predsjedatelja Pododbora Ujedinjenih naroda o sprječavanju mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka (SPT) i Mykole Gnatovskyya, predsjednika CPT, 24. lipnja 2016.

Br. sobe	Razdoblje boravka u zatvoru	Ukupan broj zatvorenika	Ukupna površina u kvadratnim metrima	Osobni prostor u kvadratnim metrima	Površina izuzev sanitarnog čvora u kvadratnim metrima	Osobni prostor u kvadratnim metrima
8/O	03.05.-05.05.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	08.05.-09.05.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	26.05.2010	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	03.06.-04.06.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	17.06.-19.06.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	27.08.-30.08.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	07.09.2010	4	22,88	5,72	20,98	5,24
8/O	08.09.-16.09.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	18.09.2010	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/O	02.10.-05.10.2010.	5	22,88	4,58	20,98	4,19
8/I	06.10.-07.10.2010.	5	22,18	4,44	20,28	4,05
8/I	08.10.-19.10.2010.	4	22,18	5,55	20,28	5,07
8/I	20.10.-21.10.2010.	3	22,18	7,39	20,28	6,76
8/I	22.10.-23.10.2010.	4	22,18	5,55	20,28	5,07
8/I	24.10.-25.10.2010.	5	22,18	4,44	20,28	4,05
8/I	29.10.-30.10.2010.	5	22,18	4,44	20,28	4,05
4/O	06.11.-09.11.2010.	5	22,36	4,47	20,46	4,09
8/O	01.03.-15.03.2011.	5	22,88	4,58	20,98	4,19

55. Opet prema istim podacima, podnositelj zahtjeva proveo je 170 dana u nekoliko navrata u sobama od manje od 4 m² osobnog prostora.

Br. sobe	Razdoblje boravka u zatvoru	Ukupan broj zatvorenika	Ukupna površina u kvadratnim metrima	Osobni prostor u kvadratnim metrima	Površina izuzev sanitarnog čvora u kvadratnim metrima	Osobni prostor u kvadratnim metrima
1/O	16.10.-15.11.2009.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
1/O	16.11.-19.11.2009.	5	19,7	3,94	17,8	3,56
1/O	20.11.2009.-05.02.2010.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
1/O	06.02.-08.02.2010.	5	19,7	3,94	17,8	3,56
1/O	09.02.-10.04.2010.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
1/O	11.04.-20.04.2010.	5	19,7	3,94	17,8	3,56
8/O	21.04.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	22.04.-29.04.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	30.04.-02.05.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	06.05.-07.05.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	10.05.-25.05.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	27.05.-02.06.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	05.06.-16.06.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	20.06.-30.06.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	01.07.-02.07.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	03.07.-05.07.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	06.07.-17.07.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	18.07.-	8	22,88	2,86	20,98	2,62

	13.08.2010.					
8/O	18.08.- 26.08.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
4/O	31.08.- 02.09.2010.	8	22,36	2,80	20,46	2,55
4/O	03.09.2010.	7	22,36	3,19	20,46	2,92
8/O	04.09.- 06.09.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	17.09.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	19.09.- 01.10.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/I	26.10.- 28.10.2010.	6	22,18	3,70	20,28	3,38
8/I	31.10.- 04.11.2010.	6	22,18	3,70	20,28	3,38
4/O	05.11.2010.	6	22,36	3,73	20,46	3,41
4/O	10.11.- 13.11.2010.	6	22,36	3,73	20,46	3,41
4/O	14.11.- 18.11.2010.	7	22,36	3,19	20,46	2,92
4/O	19.11.- 26.11.2010.	8	22,36	2,80	20,46	2,55
4/O	27.11.- 30.11.2010.	7	22,36	3,19	20,46	2,92
8/O	01.12.- 03.12.2010.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	04.12.- 09.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	10.12.- 12.12.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	13.12.- 21.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	22.12.- 24.12.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	25.12.- 31.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	01.01.- 16.01.2011.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	17.01.- 25.01.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	26.01.- 27.01.2011.	6	22,88	3,81	20,98	3,49
8/O	28.01.- 23.02.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	24.02.-	8	22,88	2,86	20,98	2,62

	25.02.2011.					
8/O	26.02.- 28.02.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	16.03.2011.	6	22,88	3,81	20,98	3,49

56. Od ukupno 170 dana boravka u zatvoru u sobi manjoj od 4 m², podnositelj zahtjeva proveo je pedeset dana u sobi manjoj od 3 m².

Br. sobe	Razdoblje boravka u zatvoru	Ukupan broj zatvorenika	Ukupna površina u kvadratnim metrima	Osobni prostor u kvadratnim metrima	Površina izuzev sanitarnog čvora u kvadratnim metrima	Osobni prostor u kvadratnim metrima
1/O	16.10.- 15.11.2009.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
1/O	20.11.2009.- 05.02.2010.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
1/O	09.02.- 10.04.2010.	6	19,7	3,28	17,8	2,96
8/O	21.04.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	22.04.- 29.04.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	01.07.- 02.07.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	03.07.- 05.07.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	06.07.- 17.07.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	18.07.- 13.08.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	18.08.- 26.08.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
4/O	31.08.- 02.09.2010.	8	22,36	2,80	20,46	2,55
4/O	03.09.2010.	7	22,36	3,19	20,46	2,92
4/O	14.11.- 18.11.2010.	7	22,36	3,19	20,46	2,92
4/O	19.11.- 26.11.2010.	8	22,36	2,80	20,46	2,55
4/O	27.11.-	7	22,36	3,19	20,46	2,92

	30.11.2010.					
8/O	04.12.- 09.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	10.12.- 12.12.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	13.12.- 21.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	22.12.- 24.12.2010.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	25.12.- 31.12.2010.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	17.01.- 25.01.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	28.01.- 23.02.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99
8/O	24.02.- 25.02.2011.	8	22,88	2,86	20,98	2,62
8/O	26.02.- 28.02.2011.	7	22,88	3,27	20,98	2,99

57. Drugim riječima, jednostavna statistička procjena dostupnih podataka pokazuje da je podnositelj zahtjeva proveo više od dvije trećine svog boravka u zatvoru u prenapučenim sobama, prema standardu Odbora ministara, CPT-a i PC-CP-a CDPC-a. Prethodno navedeni podaci pokazuju da je podnositelj zahtjeva proveo 29,1 % svog boravka u zatvoru u 4 m² ili više osobnog prostora u sobama i 70,9 % boravka u manje od toga. Od ukupnog iznosa dana provedenih u zatvoru, 20,8 % provedeno je u manje od 3 m² osobnog prostora proveo u sobama. Ne razumijem kako većina može tvrditi da 20,8 %, tj., jedna petina dana koje je podnositelj zahtjeva proveo u zatvoru, predstavlja „kratko, povremeno i minimalno” smanjenje potrebnog minimalnog osobnog prostora. S takvom statistički neobično procjenom, većina potpuno ublažava zajedničko značenje tih pridjeva. To je posebice ozbiljno s obzirom na dodatno flagrantno kršenje nacionalnog prava koje je usklađeno sa standardom Vijeća Europe od 4 m². U stvari, Ustavni sud Republike Hrvatske već je izvršio isto prikrivanje, koje je koristilo određenu strazburšku sudsku praksu kako bi grubo zanemario nacionalno pravo.

58. Konačno, većina nije razmotrila dva glavna prigovora koja je podnositelj zahtjeva stalno iznosio nacionalnim tijelima. Prvo, on je htio raditi ali mu nije pružena mogućnost rada u zatvorskim ustanovama u kojima je boravio. Većina mijesha svrhovito, produktivno okupiranje zatvorenika sa gledanjem TV-a većinu dana i povremenim igranjem košarke ili ping-ponga nekoliko sati. Nedostatak produktivnog okupiranja onih koji žele raditi nije ništa manje ponižavajuće od neplaćenog ili slabo plaćenog rada.

59. Drugo, nije dobio nikakvu realnu mogućnost susreta s rodbinom ili održavanja kontakta sa svojom obitelji. Imajući na umu da si njegova obitelj nije mogla priuštiti da putuje u zatvor, što Vlada nije osporila, zatvorske vlasti trebale su podnositelju omogućiti češće korištenje telefona od samo dvadeset minuta tjedno, uz dodatnih deset minuta državnim blagdanima. Štoviše, iz Vladinih tvrdnji također nije jasno zašto je zahtjev podnositelja zahtjeva za premještaj u zatvor koji je bliži mjestu stanovanja njegove obitelji najprije zanemaren, a kasnije više puta odbijen.

U kontekstu prenapučenih soba u kojima je morao živjeti, ti su nedostaci samo pogoršali povredu članka 3. Konvencije.

VIII. Zaključak

60. Konvencija i njezini protokoli imaju punu i potpunu pravnu snagu. Ipak, u europskim propisima o ljudskim pravima ne postoji jasan „bilo/ili” odgovor na problem normativnog praga. Nakon što se ukloni iz rezervirane domene država, „soft law” se može popeti na ljestvici međunarodne normativnosti, ovisno o prisutnosti određenih čimbenika osnaživanja. U svjetlu evolutivnog tumačenja Konvencije i drugih „sporazuma” i instrumenata „zajedničkog djelovanja” Vijeća Europe, prag normativnosti postaviti će se tamo gdje leže društvene potrebe za „daljnjim ostvarivanjem ljudskih prava” te „gospodarski i društveni” napredak.

61. Osnaženi „soft law” izvor je prava od „velikog značaja” ili „velike težine” u europskom propisima o ljudskim pravima. EZP i komentar na njega su prototip „soft law-a” Vijeća Europe. Čini mi se kako je odluka većine u raskoraku sa starim reformskim naporima Vijeća Europe i ostatka svijeta u području zakona o zatvorima. EZP-i imaju za cilj „obvezati vlade da putem nacionalnog prava proglase određene standarde koji se mogu izvršiti” i ti izvršivi standardi uključuju određene europske „*minimalne standarde*”: „mora postojati jasni minimalni prostor”. Cirkularna priroda preostale tvrdnje većine je očita: ako je nedostatak osobnog prostora opravdan impresionističkom slikom općeg stanja ustanove za pritvor, izvršenje prijeboja postaje lažni prikaz zahtjeva za odgovor na pitanje, kako bi se prikrilo spuštanje opće razine zaštite ljudskih prava zatvorenika.

62. Ova presuda ne posvećuje pažnju onome što su predstavnici četrdeset i sedam demokratski izabраниh europskih vlada jednoglasno dogovorili na Odboru ministara Vijeća Europe, ili pak radu priznatih pravnih, zdravstvenih, psiholoških, socioloških i penoloških stručnjaka koji je vrijedan svake pohvale, poput onih u CPT-u i Vijeću za penološku suradnju Vijeća Europe.

63. Ako se ne posveti dužna pažnja vlastitim izvorima prava Vijeća Europe, i ako se ignorira osnaživanje „soft law-a” u vezi sa zatvorskih standardima u Europi i svijetu, većina postavlja standard koji će dovesti do

strogo kazuističke, činjenično osjetljive primjene Konvencije, ostavljajući širom otvorena vrata skliskoj padini regresije razine zaštite ljudskih prava koju je samo Vijeće Europe već ostvarilo. Uz presude ove vrste, koje slabe sustav zaštite ljudskih prava Vijeća Europe iznutra, Sud ne samo da obeshrabljuje rad drugih tijela Vijeća Europe, već, što je još gore, pojačava dojam neusklađenog europskog sustava zaštite ljudskih prava.

© 2017 Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava

Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava provjerio je točnost prijevoda, te proveo lekturu i pravnu redakturu istoga.